ЗМІСТ.

КОЗАЧКА: Тихо серце! . 169
МИХ. КОЦЮБИНСЬКИЙ: Він іде! Образок 170
А. МУРАМСЬКИЙ: Дві стрічі. (Із житя сибірського засланця.) 179
АДКРИМСЬКИЙ: Проклята смоковниця 196
МИХ. МОЧУЛЬСЬКИЙ: Кава 197
С. ЯРИЧЕВСЬКИЙ: З гірких правд 211
МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ: Становище польських і великоруських соціялїстичних партій до українського питаня (докінчене) 212
ХАРКОВЯНКА: На роковину 234
ІВ. ФРАНКО: Стара Русь V 236
АДА НЕҐРІ: Вибір поезій — пер. Павло Грабовський 244
МИРОСЛАВ ГАВРИЛІВ: Нерви і душа (к. б.). 247
ГНУТ ГАМСУН: Лїтературне турнé 263
М. НАСОНОВА: Пісня про волю 279
НАУКОВІ ЛИСТКИ: VIII. Сїм гріхів головних, Тадія Зелїньского 280
ЕДҐАР ВАЛЕС: Суд чотирьох (конець буде). 288
МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ: Против обскурантизму серед своєї суспільности 308
МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ: З біжучої хвилї: Перша річниця російської конституції 327
Бібліоґрафія 331
Книжки надіслані до редакції 335
Оголошення 336

Редакційний комітет:
ВОЛОДИМИР ГНАТЮК
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
ДР. ІВАН ФРАНКО.

Digitized by Google

1906.

РІЧНИК IX. ТОМ XXXVI.
КНИЖКА XI. ЗА ПАДОЛИСТ.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

ЛЬВІВ.
З друкарнї Наукового Тов. ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-07-08 18:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Українсько-руська Видавнича Спілка“ (Львів, ул. Чарнецького 26) видала доси отсї книжки:

В першій серії:

1. **С. Ковалїв.** Дезертир і иньші оповідання . . . 1·60 Кор.
2. **Іван Франко.** Поеми. . . . . 1·60 „
3. **О. Кобилянська.** Покора і иньші оповідання . 1·40 „
4. **Ґю де Мопасан.** Дика панї і иньші оповідання 1·30 „
5. **І. Франко.** Полуйка і ин. борисл. оповідання 1·40 „
6. **Н. Кобринська.** Дух часу і иньші оповідання . 1·60 „
7. **Кнут Гамсун.** Голод, роман . . . . . 2·20 „
8. **Леся Українка.** Думи і мрії. Поезії . . . 1·60 „
9. **С. Ковалїв.** Громадські промисловцї, опов. . 1·60 „
10. **У. Шекспір.** Гамлет, принц данський . . . 1·80 „
11. **Генрик Понтоппідан.** Із хат. Оповідання . 1·40 „
12. **Богдан Лепкий.** З житя. Оповідання. . . . . 1·20 „
13. **Ґергарт Гауптман.** Візник Геншель . . . . 1·60 „
14. **М. Коцюбинський.** В путах шайтана. Оповід. 1·60 „
15. **У. Шекспір.** Приборкана гоструха . . . . 1·40 „
16. **Панас Мирний.** Лихі люди . . . . . 1·40 „
17. **В. Короленко.** Судний день . . . . . 1·20 „
18. **У. Шекспір.** Макбет . . . . . 1·60 „
19. **К. Ґуцков.** Уріель Акоста . . . . . 1·40 „
20. **У. Шекспір.** Коріолян . . . . . 1·80 „
21. **М. Яцків.** В царстві сатани . . . . . 1·60 „
22. **Панас Мирний.** Морозенко . . . . . 0·90 „
23. **Лесь Мартович.** Нечитальник. . . . . 1·60 „
24. **М. Коцюбинський.** По людському. . . . . 2·00 „
25. **В. Оркан.** Скапаний сьвіт, драма . . . . . 1·00 „
26. **Василь Стефаник.** Дорога, новелї . . . . . 1·60 „
27. **У. Шекспір.** Юлїй Цезар . . . . . 1·60 „
28. **Л. Толстой.** Відродженє, (3 томи) . . . . . 3·60 „
29. **К. Ганлїчек-Боровский.** Вибір поезій . . . 1·60 „
30. **Ф. Заревич.** Хлопська дитина . . . . . 1·80 „
31. **І. Франко.** Коваль Бассім . . . . . 1·60 „
32. **У. Шекспір.** Антоній і Клеопатра . . . . . 1·80 „
33. **Е. Тимченко.** Калевала, фінська епопея . . 3·00 „
34. **О. Катренко.** Пан Природа і ин. оповідання . 1·40 „
35. **У. Шекспір.** Багато галасу з нечевли . . . 1·60 „
36. **Іван Франко.** Сїм казок, новелї . . . . . 1·40 „
37. **С. Воробкевич.** Над Прутом, поезії . . . . 1·60 „
38. **У. Шекспір.** Ромео і Джульєта . . . . . 1·80 „
39. **К. Сроковський.** Оповідання . . . . . 1·40 „
40. **А. Кримський.** Пальмове гилля, (3·00) . . 2·00 „
41. **О. Кониський.** Молодий він Макс. Одинця . 2·00 „
42. **Ґю де Мопасан.** Горля і иньші оповідання . 1·30 „
43. **В. Кравченко.** Буденне житє. Оповідання . . 2·00 „
44. **У. Шекспір.** Король Лїр . . . . . 1·80 „
45. **Д. Лукіянович.** За Кадильну, повість . . . 3·00 „
46. **Г. Гайне.** Подорож на Гарц . . . . . 1·20 „
47. **І. Франко.** Захар Беркут (брош. 1·20) К. опр. 1·60 „
48. **У. Шекспір.** Міра за міру. . . . . 1·40 „
49. **М. Коцюбинський.** Поєдинок і ин. опов. . . 2·00 „
50. **О. Стороженко.** Марко проклятий, поема . . 1·40 „
51. **С. Ковалїв.** Риболови. . . . . 2·00 „
52. **Марко Вовчок.** Народні оповідання. т. І. (1·60) 2·00 „
53. **П. Мирний.** Серед степів. Оповідання . . . . 3·00 „
54. **Е. Ярошинська.** Перекиньчики . . . . . 2·60 „
55. **В. Винниченко.** Повісти й оповід. . . . . 3·00 „
56. **Л. Мартович.** Хитрий Панько . . . . . 1·50 „
57. **В. Вересаєв.** Записки лїкаря . . . . . 3·00 „
58. **М. Вовчок.** Народні оповідання Т. II. (1.60) . 2·00 „
59. **М. Горький.** Мальва і иньші опов. . . . . 2·50 „
60. **М. Дерлиця.** Композитор і иньші опов. . . 2·00 „
61. **Ю. Заєр.** Леґенди. . . . . 2·40 „
62. **А. Чехов.** Змора і инь. опов. . . . . 2·40 „
63. **Н. Кобринська.** Ядзя і Катруся та инь. опов. 1·80 „
64. **Д. Лукіянович.** Від ин. . . повість . . . . 2·00 „

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

КОЗАЧКА

ТИХО, СЕРЦЕ!

Тихо, серце, не рви ся, не плач!
Не поможеш уже, все одно,
Та й до горя, до всяких образ
Ти-ж, здаєть ся, привикло давно...
Ти-ж, здаєть ся, привикло давно
У самоті терпіть і страждать...
Чи-ж не сором тепер пред людьми
Свої муки, свій біль виявлять?
Чи-ж не сором в них викликать жаль,
Спочуття їх, їх ласки зазнать?
Де-ж та сила, та гордість твоя,
Що ніщо не могло їх зламать,
Що усї дивували ся їм?
Чи зломила завзяттє твоє
В край остання образа тяжка,
Безталаннеє серце моє?
Але-ж тихо, не рви ся, не плач!
Хоч остання образа ота
Й тяжча всїх, що ти взнало коли,
Бо вразила милого рука, —
Від милого-ж руки і пуста
Навіть рана шалено болить,
А не то що така, як твоя...
Мусиш, серце, ти мовчки терпіть.
Свої муки, образу свою,
В собі глибоко мусиш сховать
Щоб людського жалю й співчуття,
Котрі гірші образи, не взнать...
Тихо-ж, серце, не рви ся, не плач!
Не поможеш уже, все одно —
Не загоїш ти рани слїзми...
Та й терпіть ти привикло давно...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ.

ВІН ІДЕ!

ОБРАЗОК.

Прикмети були погані. Становий, здаєть ся, незадоволений був з того, що взяв, і хоч запевняв, що не допустить погрому, але йому вірили мало. Найгірше було те, що ніхто напевно не знав, чи одмінять процесію з образом Спаса, яка мала відбутись завтра, по церковній відправі. Про се з трівогою говорили в містечку, і крамарі, забувши на покупців, лишали свої крамниці на божу ласку, а самі збирались купками на майдані, серед містечка. Тут притишеними, таємничими голосами, трівожно озираючись навкруги, переказували одні другим про якихсь непевних, чужих людий, що з'явились недавно в містечку, про чорносотенних панків, які були-б раді погромови, та про те, що їхні „пурицї", багатші купцї ще з раня почали тікати з містечка з своїми жінками й дітьми. Часом розмова ставала гарячою, бурхливою, слова брязчали, немов вози з залізом, і білі крамарські руки тільки мигтіли перед рудими бородами. Але коли розтинав ся раптом голосний туркіт коліс по бруку і велика балаґульська бричка підкочувались під один з багатших домів, що всїма вікнами дивились на площу, розмови стихали і всї похмуро і зі злістю дивились, як виносили похапцем із дверий всяке манатє, скринї та подушки, і бричка у щерть виладновувалась жінками та кучерявими дітьми. Коли-ж бричка зникала нарештї у хмарі сїрого пилу, розмови знов оживали і переходили в крик. Візник Йосель, міцний, високий чоловік, метушив ся по базарі з батіжком у грубих вузловатих руках і хвалив ся, що вже одправив усї три свої фурґони. Він запевняв, що до вечора не буде в містечку анї одної хурманки.

Ще сонце не зайшло, а вже крамницї почали зачинятись. Скрізь рипіли залїзні засуви, брязчали колодки й ключі, стукали двері заслоняючи чорні отвори — і в мить сїрі старезні мури ринку викинули з себе людий. Майдан на хвилину ожив, залюднив ся. Старі „балабусти" зібрали з столиків бублики й булки, покриті пилом, увесь свій мізерний крам. Охали, стогнали, та вгинаючись під важкими кошиками поспішали до дому. Чорні купки похилених, схвильованих людий розтїкались із базару по тїсних вуличках, і на

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

площі зробилось так пусто і тихо, наче весь вереск житя обернувсь раптом у сірий камінь.

Наближав ся вечір. Сонце росло, палало і тихо спускалось до долу. Червоний туман уставав на заході і немов криваві примари насувались звідти на місто. З початку несьміливо, по одинцю, а далї цїлими лавами. Безгучною процесією пройшли вони поміж спустїлими мурами, лишаючи на камені гарячі, червоні слїди та одбиваючи у шибках вікон свої криваві обличя. Старезні мури тремтїли з жаху усїми зморщками стїн і тільки червоні маки, що росли в горі по карнїзах, вітали гостей сьміхом. А коли сонце сїло і прийшла ніч, як чорна дума землї, червоні гостї щезли й містечко зовсїм завмерло...

В хатї старого „шохата“ Абрума, при сьвітлї лойових сьвічок, ішла нарада. Там зібрались самі старі, поважні люди, зі зморщками досьвіду на блїдих лицях, із білими бородами, як у далеких предків. Всї говорили разом, бо всїх одно турбувало. Одні хотїли зібрати ще гроший для станового, другим приходила до голови думка прохати попів, щоб заступились. Иньші знов радили зійтись до синаґоґи і в молитвах провести ніч. Великий Бог, що вивів Ізраїля з пустинї, що не дав йому досї втопитись у хвилях зненависти иньших народів, ще раз одверне од нього ворожу руку. Все се було добре, але не могло нї об'єднати, анї заспокоїти. Коли-ж візник Йосель, що мав сильнїщі груди, таки перекричав усїх і заявив, що молодь поклала оборонятись, що вона буде стріляти — і витяг перед себе батіг, як револьвер — жах стулив усїм уста і білі бороди, немов зівялі, упали на груди. Потому счинив ся ґвалт. Старий „шохат“ Абрум, який на свому довгому віку спокійно перерізував горло тисячам курий та гусок, збілїв увесь і закричав. Як! Вони хочуть стріляти! Ті нерозумні, ті божевільні! Оті „полїтики“! Вони хотять пролити кров, яка впаде на наші-ж голови. Вони викличуть помсту — і помста як вовк пожере наші дїти, увесь спокійний народ!... Ай-вай!...

І всї кричали разом з Абрумом, кричали беззубі роти, кричали зморщки мудрости й досьвіду, скакали бороди й білі та худі руки. І од обуреня й крику всїм стало душно і навіть легше, так наче криком вони прогнали з хати трівогу.

Те гостре обурене однак скоро пройшло і крики поволи затихли. Знов встало питанє — те саме, що і з початку — що-ж мають робити? Час ішов, і кожна хвилина, що конала на віки, ро-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дила другу, а та наближала страшну невідомість. Ніхто вже нічого не радив. Всї почували втому. І чим яснїще ставало, що нема ради, що не можна навіть утекти, бо нема коний, люди почали вірити в чудо. Станеть ся щось таке, що одверне біду, процесія пройде тихо і не зачепить нікого. Ще може нічого! Може нічого не буде!

Комусь прийшла думка: Що скаже слїпа Естерка! Ведіть сюди Естерку!... Вона вгадає...

І всї забажали почути, що скаже Естерка.

Візник Йосель і зять Абрумів піднялись привести слїпу.

Вона ще не спала. На порозї темної, як і хазяйка, хати, вона сидїла чорною купою і, здавалось, співала. Тихі, жалібні згуки, мов плач дитини, йшли з ниву, з чорної купи, і було так чудно і навіть страшно чути той спів, що Йосель спинив свого товариша і не зважувавсь обізвати ся до старої. Він не міг розібрати, чи вона співає, чи плаче. Врештї наваживсь і стиха покликав:

— Бобе!... бобе Естерко!...

Долї тремтїли ті самі згуки.

— Бобе!... Слухайте, бобе.

Спів стих і почулось довге жалібне сяканє носа.

Коли їй розповіли, чого прийшли, вона мовчки встала і простягла у пітьму тремтячі руки шукаючи опори. Її взяли під руки і повели. Двері од темної хати лишились отвором.

Скрізь, де вони проходили попід осьвітлені вікна й одчинені двері, до них приставали жінки й чоловіки; дїти бігли за ними неначе курява. Одні другим шептали, що слїпу Естерку, яка вгадала смерть своїх дїтий, а потому виплакала очи за ними, ведуть до шохата.

В сьвітлицї Абрума набилось стільки народу, що стало дихати трудно. Коли-ж одчинили вікно, щоб впустити повітря, сьвітло впало на цїле море напруджених, схвильованих облич, і крізь вікно в хату влетїла стоока трівога.

І всї побачили Естерку, її скаменїлий од горя вид, її червоні очи, з яких без упинку стїкала сльоза. Мов вітер повіяв по всїх обличях. Ай-вай!

Абрум хотїв її посадити, але вона не сїла. Тільки оперлась на поручя стільця. Її щось питали, щось говорили, але вона не чула. Що їй було до того? Вона, що носила у серцї велике горе, яке не могло там змістити ся і спливало крізь темні очи, бачила

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тільки своїх синів, про них говорила. Вона описувала усї подробиці, яких ніколи не бачила, бо була далеко від того, малювала картину, так наче вона випечена була у неї на червоних повіках, що закривали очи. І голос у неї гучав, як у стародавнїх пророків.

„Я бачу звірів... скрізь звірів... В очах у них вогонь, а на зубах кров... людська, червона... А в серцї мають вовчу жадобу... Вони несуть свого Бога і на дручках, що в їх руках, кров... кров синів моїх бідних... Ай-вай!“

— Ай-вай! — стиха зітхнули десятки грудий у хатї й попід вікном.

„А їхнї попи співають і чорними устами хвалять Господа Бога, а на ризах у них кров... людська кров... І ричать разом із попами кріваві звірі і розбивають об камінь голови діток маленьких... Ай-вай!“

— Ай-вай! — тремтить зітхане довкола і меркне од нього у хатї сьвітло.

„Ось під ногами у мене кров... чорна, запекла... великі, чорні калюжі... Лежать жінки, білі як крейда, і дивлять ся їх мертві очи на чоловіків... на трупи дїтий.. І скачуть по дїтях спянїлі звірі і ревуть: смерть! смерть!“

— Ай-ввай! — стогнуть у хатї і плачуть на дворі.

„Вогонь і смерть!... Я бачу руки, я бачу очи, що благають ратунку... Я чую крик... Валять ся стїни... стріляють... пекло... Ой, менї душно... Ой, моє серце... А тепер чуєте? Ша! Біжать по сходах... ламають двері... А там мої дїти... мої сини любі... Ай-вай!... Ратуйте. Не бий-те... Лежить мій Хаїм... лежить мій Лейба, що годували стареньку маму... і більш не встануть... Ой-ой! ай-вай!“

— Ай-вай!... ай-ввай!... — усї підхоплюють лемент і стає сумно і страшно, як у судний день.

А „бобе“ Естерка все говорила, а сльози усе стїкали з її слїпих очий. Розбитий старечий голос часом дзвенїв, як голос пророка, і тодї довкола робилось тихо, люди таїли віддих і складали на дно серця кожне слово старої, як важкий жаль. Може то не Естерка говорить, а їхня доля, і той червоний туман, що тепер навис над ними, перетворить ся завтра в дїйсність. Може ті дїти, що тепер тулять теплї обличя до колїн матїрок, завтра бу-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-09 16:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дуть валятись по вулицях мертві і їх будуть толочити важкі чоботища пяної юрми... Ай-вай!...

Народ навис над вікном і все прибував. Якась розхрістана, в одній сорочці жінка просовувалась крізь натовп блище до хати і притискала до грудий кривий семисьвічник із старого срібла, єдину може цінну родинну річ. Великі жили на руках у неї ясно синіли на сьвітлї. Налякані діти починали ревіти, жінки їх гамували і витирали сльози руками. Крайні зітхали; і весь той жаль, і всї ті сльози збирала блакитна ніч та громадила в хмару, що вже здіймала чоло на нічному крайнебі.

Коли-ж Естерка замовкла і її схилену, спустілу вивели під руки з сьвітлиці, народ розступив ся, загомонїв і посунув за нею аж до її хати.

Шохатові гостї те-ж розійшлись, рознісши з собою на ніч трівогу.

Неспокійну ніч перебуло містечко перед християнським сьвятом. До раня сьвітилось по хатах сьвітло і товклись люди, готуючись на завтра, як до пожежі. Вязали клунки й ховали все, що тільки можна було сховати. І скрізь був плач та стогін.

А коли сонце зійшло, до нього всьміхнулись тільки червоні маки з карнїзів ринку та ще дороги, зарослі маком, що розтїкались немов кріваві ріки поміж зеленим хлїбом од мурів містечка. Будинки були похмурі, всї в тїнях, і тїни лягли в людий під очима. Старий мечет, сповнений нинї так густо зерном, як колись правовірними за пануваня Турків, був чорний од чорних згадок про кріваві події, що минули, здавалось, на віки, а сїрий ринок стояв похмурий, весь у зморщках, як дїд, що все вже бачив і розгубив надії.

Містечко було безлюдне. Спустїлими вулицями блукали лиш кози. Коли сонце стало високо, вдарив із дзвінницї дзвін; хитнув повітре й ножем пройшов у серце. З'являлись люди. З початку рідко, як і окремі дзвони. Та коли дзвони, схитнувшись разом, пішли у танець, великі, середні й маленькі і заскакали в повітрі, як метелиця, з усїх усюдів сипнули люди, так наче дзвони тягли їх до себе. І сотки наляканих очий дивились у слїд їм крізь шибки вікон...

Блїдий, невиспаний шохат Абрум те-ж слухав дзвонів, хоч вони вже давно замовкли. Він весь тремтїв і сам дивував ся, що у нього так скачуть щелепи, так трусять ся руки і ноги. Бо ще

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-09 16:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

невідомо, чи піде процесія, чи ні, чи буде що, чи не буде. Алеж він поважна, духовна особа і не може бути лише сьвідком народнього лиха. Врешті він зважив ся і переступив поріг своєї оселї. Дрібним, непевним кроком, озираючись та оглядаючи стрічного „ґоя“, так наче вперше стрічав ся з ним, він спочатку пішов бічною вулицею, тепер безлюдною, а далї звернув як до майдану. З вікон і з дверий дивились на нього його одновірцї і він привітно хитав їм головою та кривив в усьмішку свої блїді уста. Він навіть пробував щось говорити, хриплим та здушеним голосом, але за кожним разом змовкав, таким чудним та дивним здававсь йому його власний голос. Тай в загалї йому здавалось, що то не він йде, а хтось чужий, незнайомий так чудно ступає тремтячими ногами по якійсь чудній, немов легкій землї. І він навіть бачив, як той „чужий“ іде. По дорозї йому стрічалась молодь, що бігла з майдану, од церкви. Йому здавалось, що він питає, але він тільки стояв і мовчки дивив ся стрічним у вічи. І йому оповідали. На ходї, поспішаючись, коротко, уривчасто. Багато народу... з сіл... і з околиць... Ідуть до церкви, а збирають каміня... кладуть за пазуху... Хтось бачив сокиру... по під полою... І бігли далї.

На одній вулицї, де народ у трівозї висипав із хат, він бачив, як якась кругловида, кучерява дївчина (чия вона?) кидалась поміж люди з тхоревим футром і всїх благала, щоб заховали. Її стрічали болїсним усьміхом і одмовляли, але своїми благаючими, сливе божевільними очима вона сїяла жах.

Абрум пішов далї. Повз нього проскочив кіньми становий, злегка підплигуючи на мягких ресорах. Абрум підняв руки і щось закричав, щоб його зупинити. Але той навіть не озирнув ся. Блиснув на сонцї білим мундуром та злотом погонів і зник. І раптом шохат почув у серцї пекучу злість. Його аж струснуло. Тепер він опамятав ся і міг говорити. Він переймав стрічних і всїм кричав, що так не можна... Треба оборонятись. Треба стріляти із револьверів і всїх перебити... Закидати дровами, бити дручками, колоти ножами... Підняв страшенний галас. Залякані люди вибігали із хат та благали, щоб він замовк...

— Тихо, реб Абруме, тихо будьте... ша!

Але він не міг вгамуватись.

Блїдий, запінений, з страшними очима, він кричав на цїлу вулицю, немов хотїв заглушити криком свій власний жах.

— Для чого мовчати? І доки мовчати? Ми все мовчали...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-09 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Реб Абруме... ну, будьте-ж тихо... ша, реб Абруме...

Ті, що не знали, від чого счинив ся крик, гадали, що вже почало ся. Вони вибігали з домів на поготові, з жінками, з дітьми, з клунками в руках і задвірками, через городи, тікали в поле, у високу пшеницю.

Коло Абрума збирав ся народ. До нього простягали ся руки, його оточали бліді, зжовклі обличя, червоні од нішниць очи. І всї благали: ша! тихо... не клич біди... Абрум замовк. І серед тиші йому зробилось страшно. Тут, у тім містечку, де він родив ся та зріс, де стільки літ, до старости самої, провів у працї для себе й других, він опинив ся як серед моря на кораблї, який зараз потоне, а навкруги бють хвилї і реве вітер у чорних просторах. І нї з відки нема ратунку. Абрум обвів усїх очима. Ті неспокійні, блискучі очи, з якими стрів ся, так само казали: нема ратунку...

Все тїло дивно напружалось у нього, і він відчув серцем той крик роспуки, що глибоко таїв ся в серцї його народу, боячись навіть вирватись звідти.

Йому зробилось страшно... страшнїще тут, серед людий, нїж у своїй хатї...

Раптом Абрум почув, як щось звалилось на нього й розбіглось по тїлї дрібними кольками. То серед тиші впали на голову дзвони і побігли по місту з вискоком і реготом. Од майдану щось тупотїло і чув ся крик: „вже йде!... вже йде!“...

Може там бійка, може там кров... Він нїчого не знав. Може там ріжуть, грабують... Він тільки тямив, що все круг нього заворушилось і якась сила раптом вхопила його; що його зо усїх боків штовхають, що над ним важко дихають, що він біжить і чує довкола великий тупіт ніг, і чує у грудях, як скаче серце. Щось велике, стоноге, гаряче бігло з ним разом, а він бачив перед собою лиш довгі поли чийогось халата, що кумедно розлїтались на вітрі. За ним щось гналось. Він мчав по тїсних вулицях, місив ногами глибокий пил, минав доми, звертав у бік і піт заливав йому очи. Ось дім Мойше Цвейлїбе, а ось хата убогої Хани. Знов якась вулиця... ще один дім — і чий то дім? Чийже то дім? а там уже поле... Аби добігти, аби добігти... Ось уже й шлях. Й на нїм кров? Дві довгі річки з обох боків? Ах, нї, то ж маки, такі страшні, червоні... як людська кров... Коли-б добігти, коли-б сховатись, щоб уже не чу-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ти дзвонів, червоних дзвонів, що мчать на здогін, бють у саме серце, скачуть й регочуть як божевільні...

Містечко спустіло. Всї, хто лишень міг, утїкли в поле або у ліс. Лишилась тільки сліпа Естерка, яку забули взяти з собою, та голодні, негодовані кози, що блукали круг неї з жалібним плачем. А в дивній, мертвій тиші містечка справляли танець дзвони. Великі, середні й маленькі. Сонце сьміялось і вистеляло дорогу дзвонам, як килимами.

Естерка сидїла на порові своєї хатини, закривши лице руками. Вона сама стріне те, від чого всї повтїкали, що там, в Одесї, одняло од неї синів. Але вона не почувала страху. Чого боятись, коли найстрашнїйше пройшло вже через її серце вогнем і спалило там усе? Не страх, а зненависть запікалась у її грудях, коли вона слухала дзвонів. Естерцї здавалось, що то не згуки, а сотки крівавих рук простягли ся од дзвінницї і жадібно тріпочуть довгими пальцями понад домами. І їй хотїлось вступити в бій з тими руками та власним тїлом одвести од людий лихо. Вона встала з порога, простягла вперед руки, підняла лице, по якому стїкали з слїпих очий сльози, й пішла на зустріч дзвонам. Згорблена постать старої, з простертими перед себе руками, суха й рішуча, здавалась страшною серед безлюддя. Вона йшла і жадібно вбирала у себе згуки, що перетворялись у зненависть.

Раптом Естерка серед дзвонів почула щось иньше. З початку як тихий плач, а далї мов виттє вітру. З часом ті згуки грубшали, хрипіли, обертали ся в рик. Немов товар ревів на оборі, або градова хмара неслась по небі.

То йшла процесія.

Тисячі ніг толочили землю, тисячі тїл колихали повітрє, лопотїли на волї корогви і грубими, нелюдськими голосами ревіли гладкі попи як з бочки, а довгі коси їх, розмаяні на вітрі, тріпались по цупких золотих ризах. Високо над ними хмурилось счорнїле лице убогого Спаса, що ледви витикалось із кованих, багатих риз, важких і незручних. І грали Богови славу дзвони і співали її од повного черева грубі попи.

Естерка з початку не розуміла, звідки ті згуки. Може то хмара, страшна і чорна, надходить над головою і паде дощ? Але згодом, коли процесія була вже близько, вона почула знайомий спів і зрозуміла. І раптом спалахнула злістю: недобра радість наллялась їй в серце.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-09 16:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ага! він іде!... він іде!... — кривились в усьмішку її уста і навіть сльози з очий перестали спливати. Вона спішила на зустріч.

Процесія все наближалась.

Коли-ж нарешті її обвіяв дух людської маси і обхопили страшні для неї голоси, сліпа Естерка стала, підняла руки, немов бажала спинити лаву, і закричала. Слова зливались у неї в горлї в невиразний крик. Вона трясла руками і так стояла з відкритим ротом. Сильне зворушене, гнів — відняли їй мову. Вона кричала щось невиразне, а їй здавалось, що вона говорить і викидає з себе весь біль, все горе і всю зненависть.

„Слухай ти, жидівський сину! — кричала вона словами, що лишались у неї в горлї. — Ти знов ідеш? Ти, що одняв моїх дітий! Мого Лейбу і мого Хаїма... Ти знов благословиш розливати кров твого народу! Слухай, віддай менї моїх синів... Се я тобі кажу, я... сліпа Естерка, що виплакала очи... я, мати синів моїх бідних... Слухай, куди ти йдеш, спинись... Доволї крови...“

І вона трясла кулаками, і кричала словами, що лишались глибоко в грудях. Сльози, що спливали з невидющих очий, заповняли старий чорний рот із двома пеньками жовтих зубів.

А повз неї тупали тисячі ніг, дихали тисячі грудий, ревіли баси й танцювали, як божевільні, дзвони. Великі, середні й маленькі...

1906. Чернигів.

Generated on 2015-07-08 18:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

А. МУРАМСЬКИЙ.

ДВІ СТРІЧІ.

(із житя сибірського засланця).

— А Байкал бачили?

— Так!

— В зимі?

— І в зимі, і в осени, і в літї. Менї довело ся і два рази переправляти ся через нього, на пароходї і по леду...

— Робить сильне вражінє?

— Що? Природа? Питаєте про образи природи чи загалом про вражіня, які відносить ся „въ пути слѣдованія“? Чоловік, знаєте, привикає й до найсильнїйших вражінь...

При сих словах наш знайомий усьміхнув ся якимсь важким, неприродним сьміхом. Менї стало трохи ніяково, але перемагаючи се чутє розпитував я далї. Пригадували ся недавні ґазетні статї про байкальські „працї“ князя Хилкова і я називав місцевости, про які було цікаво дізнати ся щось від очевидця.

— Лиственичное, Мысовая, Култук...

Останню назву повторив наш знайомий особливим тоном, який збудив нашу увагу.

— Култук! Так, так... Був я й там, і в Култуцї...

— Ви там... жили?

— О, нї! Був... проїздом.

По зміненім голосї і неспокійних очах Івана Івановича ми пізнали, що в тій для нас байдужій назві є для нього щось особливе.

Култук... Що, крім представленя про безнадійну глушу, могло бути звязане в нашого понурого знайомого з назвою тої „залюдненої точки“ на крайній південно-західній кінчинї „Сьвятого моря“?

*

Ми всї шанували його й любили, хоч у нїм було щось, що не давало нікому з нас дійти з ним до фамілїярних відносин. Зрештою се можна-б пояснити вже самою ріжницею наших лїт: Іван Іванович був що найменше на двацять лїт старший від кождого з нас.

Сим разом нам без великих заходів удало ся намовити його розповісти нам, що трапило ся йому „проїздом“ у Култуцї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Я перекажу тут його оповідане, доповнюючи, що не зовсім ясне або зле повязане, тими звістками, які я взяв опісля з иньших розмов із Іваном Івановичем.

З початком сімдесятих років він десь не тут, а чи не в Москві або в Пітері обертав ся в товаристві подібних собі, т. є. людий ідейних, або, по тодішньому, радикалів. Російська студентська молодіж рвала ся тоді до роботи, горіла бажанєм сплатити свій довг народови, і слухаючи могутнього поклику „духа часу", пішов і він, як тоді говорили, „в народ", т. є. скинув із себе „цівілїзовану" одіж, одягнув селянський кожух і пішов, спершу разом із таким як і він молодим студентом, а опісля сам — від села до села, від фабрики до фабрики, шукаючи роботи, приглядаючи ся житю робучого народу, стараючи ся вишукувати серед нього сьвідомійші елєменти для соціялїстичної й революційної пропаґанди, яка починала ся тоді. Декуди приходило ся лишати ся довше і тоді він наймав ся на роботу, стаючи теслею, бючи молотом у кузні, беручи чорну роботу на фабриці...

Велика чи мала була шкода, яку зробив Ваня істнуючому порядкови підчас тих мандрівок, але безкарними його „злочини" не остали ся і по відповідних митарствах справа скінчила ся новою мандрівкою, вже в товаристві иньших, при якої кінці молодець опинив ся в місцевости „захищеній від півночи Тункинськими Альпами".

Ся країна була незвичайно інтересна з огляду ґеоґрафічного, етноґрафічного, історичного і богатьох иньших. Учені подорожні навмисно приїздили сюди, не лякаючи ся трудів і недостач, і збогачували науку цінними колєкціями та масою нових звісток. Але побут у тій глибоко інтересній місцевости не міг мати добродійного значіня для молодця, відорваного насильно від рідного окруженя й любої роботи.

Як не держав ся Ваня на чужині, надіючись несьвідомо на положений у нім природою запас живучости і сил, але стало ся: безлюдна чужина обхопила міцними лапами призначену собі добичу і доля молодця швидко була безповоротно порішена.

День за днем, епізод за епізодом, рік за роком минали над головою засланця. Одна за другою розвівали ся рожеві мрії і житє минало, „нікому не потрібне" житє... Погром, нанесений йому і тим, що були з ним, тоді, зараз у першім бою з чудово узброєним ворогом, і ті нові, що-раз страшнійші погроми, про які доходили до

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нього вісти, відібрали йому найдорожше, що було в нього в житю: він стратив віру в людий і в себе, стратив сильно розвиту в нім перед тим сьвідомість, що йому, власне йому судило ся доконати в житю чогось потрібного, великого. Ся сьвідомість ступнево слабла і в кінці, наслідком довгого томлящого процесу перемінила ся в болючу сьвідомість своєї непотрібности чи нездатности для тої великої боротьби, на яку він, сам майже ще дитина, пішов було узброєний діточим оружєм.

Епізод за епізодом... Так! Були епізоди тихі і ясні й наївні як пастораль... Було їх, очевидно, не богато. Були й иньші... Учасники їх переживали хвилї незвичайного піднесеня духа, що наповняло їх високою гордістю. Та були й инакші епізоди, повні жаху, що роздирав душу, — і були ще й такі, що на все житє вносили пітьму і збентеженє в натомлену душу. Такий саме був епізод у Култуцї.

*

Дорога в село Токурень, призначене йому іркутським начальством для вічного поселеня, вела через Култук, то спускаючи ся до самого берега бистрого Іркута, то відходячи від нього в бік, на верхи, і високо підіймаючи ся крутими дорогами. Він перший раз побачив сю закутину Байкала і всю дорогу до Култука й далї любував ся з почтового воза великими скалами, то голими, то порослими ялівцем та повоєм, та на причуд дикими тайговими яскинями в такій ріжнородности справдї величавих образів природи, якої він іще не бачив на дотеперішній дорозї, не виключаючи уральських чудових долин анї берегів Єнісея.

Та швидко й тих останнїх двістї верств — від Іркутска до місця засланя — лишило ся з заду й перед очима молодого злочинця, що нетерпливо доживав кінця тюремної неволї, явили ся в кінцї нечепурні хати, зимівки та юрти на пів чужоплеменного села, місця засланя його.

Перша стріча трапила ся не особливо привітлива. Волостне начальство, якому „внутрішній ворог“ був переданий з рук до рук двома іркутськими жандармами, видячи такий „почот“ і не зрозумівши добре прочитаного голосно помічником писаря „секретного“ документу, який прислано враз із засланим, хотїло всадити Івана Івановича в холодну при „мірской избѣ“[1]) аж до розпорядженя

[1]) »Волостное правленіе« зберегло чомусь то там у той час іще ту архаїчну назву.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„барина“[1]), який підчас приходу засланця був десь у дорові. Від тої непередвидженої приємности спасла Івана Івановича тільки інтервенція згаданих жандармів, які роз'яснили помічникови, що „державний злочинець“ присланий до них на „свобідне“ поселенє й не підлягає арештови. Тоді рішили дати його на мешканє до одного з селян-господарів, якого зобовязали за підписом слідити за своїм постояльцем, аби він не міг самовільно вийти з села. Сей переляканий селянин, що всіми силами старав ся відпекати ся від принятя такого постояльця (очевидно, не безплатного), зрозумів свій підпис як обовязок проводити Івана Івановича скрізь, де б він не захотів піти, розумієть ся, в границях села.

Але швидко вияснило ся й те непорозуміне. Вість про прихід такого незвичайного гостя розійшла ся по селу й дійшла до нечисленних уже Поляків, що жили в селї, останків многолюдної колись засланої кольонії „бунтівників“ 63-ого року. І заки Ваня вспів зорієнтувати ся в своїм новім житлї, до селянської хати війшов маленький, худенький дідусь, пан Каспшицкий, дуже симпатичний, мимо того, що колись був ксьондзом. Між ним та Іваном Івановичем швидко завязали ся чисто-товариські відносини. Він запросив його з собою, бажаючи чим швидше познакомити з ним решту членів польської кольонії та громадян, що симпатизували з ними.

Пан Каспшицкий підняв на сьміх господаря хати, з яким був добре знайомий (він був добре знайомий чи не зі всіми мужиками й бабами в селї), коли той хотів уже одівати ся, аби піти за своїм новим постояльцем. Бувший ксьондз пояснив Сибірякови, що се новий товариш, присланий на таких самих основах, як колись вони Поляки, і що він жити-ме серед них так само „чесно, благородно“, як богато літ жили вони. Се задоволило селянина, а для Вані почало ся від сеї хвилї сумне животінє серед пів-диких громадян і майже зовсім уже подібних до них пятьох-шістьох представителїв польської кольонії, що не вспіли повернути до вітчини. Громадяни віднесли ся до нового засланця з великим співчутєм і один за другим, як уміли, старали ся додати йому відваги і показати свою прихильність. Але яке важке було те співчутє! Найбільше проявляло ся воно в невідступних просьбах випити з ними горівки. Тільки найбільше розвиті з токуренських письменних людий, що

[1]) »Баринъ« — »земскій засѣдатель«, найблизша низша інстанція по ісправнику. Земські засїдателї мали в Сибірі до епохи реформи значну власть.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

читали часом „Неву“, проявляли справжній інтерес до політики. Але з героїв руху вони розуміли добре тільки „інжинера Сашку“, що забрав міліони з херсонської державної каси.

Сумне животіне і повільний процес осибіряченя нарушували ся тільки деколи приходом нових товаришів із европейської Росії. Се вносило на якийсь час живу струю в важке істноване відрізаних від усего сьвіта живих людий. Та швидко й новики заражували ся загальним отупінєм. Спільне страждане не могло очевидно на довго потішити: причини страждання лишали ся неусунені.

*

Та все таки та темрява була не абсолютно безпросьвітна. Иноді на її звичайно сірім тлї появляли ся й ясні образи, і в хвилї оживленя, серед товариських розмов, на вязнів находило, бувало, щось у роді забутя теперішности й тоді переживали вони хвилї правдивого щастя. Сей привид, розумієть ся, дуже швидко зникав і тим важче налягала сувора дійсність.

Сам Іван Іванович знаходив собі деяку розраду в фізичній праці, яка в значній мірі відповідала коли не справжньому покликаню його, то особистому смакови. Він почав устроювати собі шлюсарсько-ковальську кузню ще тоді, коли був зовсім один у Токурені. В сій справі помогло йому деяке знайомство з ручною роботою, яке культивував він і в незабутні місяці свого „ходженя в народ“, за яке потерпів і якого епізоди по трьох-чотирох лїтах пробуваня в тюрмі починали вже заволїкати ся в його споминах неначе легкою мрякою безповоротної минувшости.

Один із товаришів, що приїхав кілька місяців по Вані, показав ся справжнім шлюсарем рушникарем і був навіть родом із Тули. А що він був також щирим чоловіком, із яким Іванови Івановичу легко було зійти ся, то вони рішили працювати разом, на комунальних основах, і не на жарт узяли ся направляти не тільки самовари, але й рушниці для місцевих стрільців — Росіян і Бурятів.

Кузня почала набирати слави по всій околиці і замовлень не бракувало. Місцеве начальство — земський засїдатель знав, що ті два „злочинці“ мають у себе в кузні рушниці, — правда, чужі, для направи, — і говорив иноді, що тим вони можуть навести на нього відвічальність перед висшим начальством, бо політичним засланцям не можна мати в себе оружя. Але він думав, що коли

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Іван Іванович, як фактичний основатель кузні, напише просьбу з відповідним мотивованєм, то йому буде дозволена „не на приклад иньшим“ займати ся й направою оружя.

Іван Іванович так і зробив. Але не вспіла ще прийти відповідь від ґубернатора на ту просьбу, як у Токурені склала ся дуже поважна подія.

Нові товариші — заслані адміністрацією, що приїхали з Іркутска, привезли звістку, що для прибувших туди разом із ними каторжан готовить ся втека і коли вона наступить, то часть утікачів пустить ся мабуть по леду ріки Іркута на Токурень. Через якийсь час прийшла звістка, що втеку справді устроєно, одначе пятьох із вісьмох утікачів зараз таки зловили недалеко Іркута, а трьох поки-що не відшукали.

Ваня на першу звістку про намірену втеку був одним із тих, що найбільше діяльно готовили ся стрітити товаришів, які хотіли спасти ся, і тепер очевидно поділяв загальне огірченє з приводу важкої невдачі.

Засланє все видавало ся йому особливою мукою через те, що позбавляло змоги брати якусь участь у роботі товаришів-революціонерів. Чисто особисті невигоди, навіть такі, як розлука з вітчиною й родиною, відходили на дальший плян, видавали ся не такі важкі, як одна отся велика безповоротна страта. І тому мрії про втеку, аби вернути ся в ряди і вести далї перервану боротьбу, ніколи не переставали займати більшости вязнів.

Але від мрії до здійсненя її дуже далеко, особливо там, де задача така скомплікована і представляє безліч трудностий, які зовсім не відповідають істнуючим засобам. Те, що може легко було би здійснити при иньших обставинах, бувало часто просто немислиме серед такого житя, яке вели політичні засланці в східній Сибірі двацять пять літ тому назад. У них було занадто мало гроший, а країни вигнаня та людности її вони майже не знали. Богато з них, се були непоправні книжники й теоретики, до того обезсилені довгою самітною тюрмою. І таким практично майже безпомічним людям треба було пускати ся в далеку й дуже важку дорогу.

Що до Івана Івановича, то йому вже два рази раз-по-раз утеки товаришів, і то невдачні, перешкаджали втікати самому. Тепер він поволи приготовляв нову пробу, заводив зносини з купцями, що торгували в сусідній Монголії. Але рівночасно він сильно приза-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

думував ся над питанєм, як утїкати, аби не пошкодити решті товаришів, бо скрити ся всїм на раз було-б неможливо та й не всї були так настроєні в тій справі, як він. Загалом при виповненю плянів утеки ждали ріжні комплїкації, а що й потрібних засобів іще не було, то мимоволї приходило ся відкладати рішучий момент із місяця на місяць.

Одначе се не минало даром для строгого супроти себе молодця. Йому нераз видавало ся, що другий на його місцї поступав би більше рішучо і швидше добив би ся успіху. Він щораз частїйше задумував ся над тим і щораз частїйше мучив себе сапоїдством.

Аж тут той стан морально-психічного настрою рішаєть ся посторонним впливом і то зовсїм несподївано: в Токурень являєть ся один із шуканих іркутських утїкачів — В.

Всї товариші були майже певні, що ті три, яких правительственним аґентам не вдало ся арештувати в перших днях, спасли ся иньшою дорогою і знаходять ся вже десь на безпечнім місцї. На правду-ж показало ся, що ті три товариші ховали ся в лїсовій хатинї не дуже то далеко від Іркутска, не рішаючи ся поки-що пускати ся дальше з огляду на енерґічні пошукуваня по всїх дорогах. Люди, що переховали їх, зробили се не із співчутя або чоловіколюбства, тільки задля наживи і через місяць успіли витягнути від них майже всї гроші, так що їм по неволї прийшло ся вислати одного з-поміж себе до товаришів за помічю.

Сей післанець і явив ся в Токуренї в товаристві одного із своїх господарів, звичайного злочинця Сапожнїкова, що втїк із засланя. Стало ся се тодї, коли проживаючі тут полїтичні зовсїм уже перестали сподївати ся гостий.

Забуваючи про свої власні пляни, Іван Іванович уніс ся несподївано ролею, яка випала на нього. Справі визволеня товариша, який — здавало ся Іванови — приніс більше користи, можна було зовсїм віддати ся. І він кинув ся заходити ся, квапити ся, горячити ся, класти все на карту, аби тільки справа — правдива справа не висунула ся й сим разом без успіху з його рук.

По приходї гостя Іванови Івановичу прийшло ся проводити його нічю далеко за село, аби його лїпше укрити перед переслїдуванем, і потім також нічю ще раз уже в сам розпал пошукувань треба було незамітно перекрасти ся до його пристановища, аби особисто передати втїкачеви одну конечну звістку.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І яким повним житєм видали ся Вані ті хвилї діяльности на безбарвнім тлї щоденного, тужливого животїня!

У соціялїстів, звісно, нема звичаю молити ся до „найвисшої істоти“ за успіх своїх діл. Визволивши свій розум від традиційних оков, ми позбули ся й того роду втїхи чи роскоші слабих душ. Але той піднесений настрій високого морального задоволеня, у який попав Іван Іванович, коли йому вдало ся таке небезпечне дїло, що відвертало від утїкача небезпеку, яка йому без того грозила-б зовсїм певне, те піднесенє всеї духовної істоти, яке годї переказати словами, що його він відчув у собі, вдивлюючи ся в осьвічене місяцем безконечно глубоке небо, коли став на хвильку перевести дух, аби зараз знов пустити ся в перед, виповнюючи свій обовязок, як він тодї розумів його, — сей майже релїґійний настрій без релїґії найлїпше можна порівняти із глибоко молитвенним настроєм віруючого, що безмежно вдячний свому „творцеви“ за моральне вилїченє.

Одначе на горе йому дуже швидко прийшло ся переконати ся, яка гірка іронїя скривала ся в тім „молитвеннім“ настрою і в тім хвилевім піднесеню духа з причини хвилевої удачі. Вся мана неначе правдивого дїла, що випало на долю морально втомленого душевним голодом молодця, розійшла ся як дим: його дїло провалило ся як найгірше.

Обставини випали виїмково нещасливо: Сапожнїков попав на очи земському засїдателеви Снєжкову й виговорив перед ним усе, що знав. Наслїдком того і каторжанин і його зрадник — товариш дороги були арештовані, а крім того Сапожнїков видав і сам сховок двох иньших товаришів, що ждали помочи в тайґовій хатинї.

Але сих успіхів було ще за мало пильним слугам самодержавя. Закон, який усе дрімає, коли треба заступити ся за слабого, не спав тепер, коли ходило про переслїдуванє і без того вже заляканих людських істот. „Закон“ не спав і жадав примірної кари для всїх, хто хоч посередно брав яку участь у тій невдачній утецї.

В „справу про укриванє каторжного засланця В.“ не показали ся зрештою замішаними всї токуренські полїтичні засланцї і по деяких безпідставних підозрінях земський засїдатель лишив у арештї тільки Івана Івановича. Полетїла до Іркутска по недавно проведеній лїнії урядова телеґрама про ті арешти, а в відповідь їй прийшло

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

так само швидко розпорядженє: везти всїх арештованих до Іркутска на слїдство.

*

Із трьох арештованих головним винним у очах земського засїдателя був очевидно В. вже ізза свого становища каторжного засланця і ще тому, що се він заварив усю ту кашу. З огляду на те його дуже пильно стерегли приставлені до нього козаки і загалом зроблено все, аби ударемнити всяку змогу нової втеки. Повозки з ним і з Сапожнїковим їхали на переді, а сам „барин“ із Іваном Івановичем і тільки одним козаком на кізлах їхав по заду в тарантасї, який не відставав від повозок. Зносини між В. та Іваном Івановичем були незвичайно утруднені. Вони зовсїм не мали змоги поговорити сам на сам анї перед висланєм у мірській ізбі, де їх держали на ріжних поверхах, анї тепер, у дорозї. Виїхали пізно вечером.

Вози котили ся монотонно в перед по осьвіченій місяцем дорозї і розумієть ся, вся краса природи, всї чудово дикі види пропадали даром для примусових подорожних. Їх власний сумний настрій не позволяв їм брати близько до серця загадково понурих контрастів сьвітла і тїний на несподїваних закрутах дороги або при в'їздї в глибокі яри. Одначе мороз і нічна втома робили своє і Ваня нераз уже починав дрімати, заколисуваний безперервним голосом дзвінків і калатал на упрязї. В кінцї таки справдї заснув, коли ступнево замовк говірливий Снєжков, який чомусь уважав за свій обовязок бавити товариша дороги розговорами й удавати, неначе вони їдуть як добрі знайомі разом кудись на „пікнїк“, коли на правду він віз його під вартою, аби віддати його в руки його найгірших ворогів: сибірських слїдчих і судіїв з часів перед реформою.

*

Спав Іван Іванович погано. Непокоїло його трясенє на горбах і було невигідно та холодно в ночи. Але все таки він спав і навіть бачив якийсь поганий сон. Нагло збудила його тишина і дзвінки не дзвонили, калатала не калатали, віз не тряс.

Очевидно тарантас став, але що трапило ся?

Було майже зовсїм темно. Непевні тїни двох переднїх возів, що також поставали, зілляли ся в одну чорну пляму. Земський засїдатель, що був заспав, як і його вязень, вилїзав із поспіхом із тарантаса. Машинально, не здаючи собі справи з того, що дїєть ся, вилїз також арештований і зараз опинив ся коло нього козак,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

що віскочив із козлів. В той час викотив ся зза хмари місяць і осьвітив суворий зимовий краєвид на плоскім у тім місці березї замерзлого і покритого снїгом Іркута.

Крім двох переднїх трійок Іван Іванович побачив іще одну, стрічну, запряжену в великий гарний тарантас, а на дорозї, не дуже далеко від нього, виднїла з гуртка малорослих ямщиків якась висока фіґура, закутана в медвежу шубу.

— Ісправник! — шепнув Іванови Івановичу козак, що стояв коло нього.

Причина перестанку вияснила ся; іркутський ісправник, що тільки-що віднїс легку побіду над двома втїкачами в тайґовій хатинї, летїв до Токуреня, аби потім мати причину донести начальству, що він особисто розслїдив справу на місцї зловленя важного внутрішнього ворога. В дорозї вози з арештованими, яких, кваплячи ся собі заробити аванс, відвозив сам земський засїдатель, стрітили ся з екіпажом ісправника.

Що говорив півголосом великий мандарин Кузнєцов малому мандаринови Снєжкову і що сей йому відповідав, не можна було розібрати, та й се не дуже цїкавило Івана Івановича Його увагу приковував звук кайдан на ногах і руках його товариша В., що також виходив тепер із повозки, чи на жаданє начальства, чи може на власне бажанє, аби, користаючи з перестанку, розрухати закостенїлі члени.

Іван Іванович, що ще вчора бачив В. закованого в кайдани, зараз, як його спіймали, не міг погодити ся з сим сумним фактом, як і загалом не міг нї про що думати, тільки про невдачу своїх заходів у тім нещаснім дїлї, що глибоко потрясало його. І знов звук кайдан тут, нічю, серед глухої тайґової дороги! Ті звуки робили на нього особливо важке вражінє, хоч йому вже не перший раз у житю доводило ся бачити інтелїґентного чоловіка в кайданах: перед півтора роком разом із ним відсилали в Сибір товаришів-каторжан із Петербурської кріпости і як-раз тих товаришів і тодїшнє болюче почуванє пригадав йому отсей сьвіжий випадок приложеня варварського закона.

Ісправник говорив іще щось Снєжкову, вказуючи на В., що вилїз із воза, а потім поступив кілька кроків у напрямі до тарантаса, при якім стояв Іван Іванович, заглублений у своїх сумних думках.

Пекуче почуванє заворушило ся десь глибоко в тайниках

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сьвідомости побідженого, коли він так близько побачив тріюмфуючого ворога. В його очах був се не просто урядник Кузнєцов, не „господинъ исправникъ“, ні, він був для нього воплоченєм злих основ, у боротьбі з якими погибали найліпші сили нації, погибали, як видавало ся Вані, безплодно, без наслідків, дізнаючи погрому за погромом. І він ярко, болючо живо відчув усю свою безсильність як індівідуальної одиниці перед лицем тих злих основ. Він твердо вірив, що царству зла прийде конець, а з ним, коли прийде бажаний час, і всї представителї його будуть зметені з лиця землї силою народнього обуреня. Його віра в будучність давала йому, що правда, моральну силу, але на горе не могла вона відвернути важких фактів теперішности. А ті безпощадні факти розбивали одним ударом усї його пляни, ті самі пляни, які він найбільше цїнив...

Аби в нїм зродило ся те убійчо гірке почуванє своєї безсильности, на се не треба було, аби його ворог став іще насьміхати ся над ним безоборонним. Те почуванє й так істнувало й зовсїм не було потреби аж викликати його. Але ісправник Кузнєцов, ставши на десять кроків перед арештованим, указав на нього театральним жестом Снєжкову, який ішов поруч нього, і промовив:

— От, полюбуйте ся! Також просить дозволу робити оружє! А... а скажіть, чому на нїм нема тих... при-прикрас? Чому везете його не в кайданах?

Голос ісправника ставав що-раз голоснїйший і останнї слова інтонацією були вже подібні на грізний окрик на адресу зімлїлого малого мандарина, якого майже вже „пекли“ тут, серед дороги, за поважне буцїм то пропущенє й невиповненє найпершого обовязку.

— Адже-ж се такий сам лишенець[1]), як і той!... Я їм покажу направу оружя!...

Снєжков щось тихо говорив, мабуть оправдував ся, але ісправник не дочув його. Входячи зовсїм у начальницьку ролю і з величавим видом загортаючи ся в дорогу шубу, він уже повернув до свого тарантасу. Відходячи повторив іще раз різким голосом:

— Закувати... а-арештанта в... Культуцї в ніжні і ручні! Нїчого з ним панькати ся!

*

---

[1]) т. є. позбавлений всїх маєткових прав, якого по закону можна було закувати в кайдани.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Шість довгих літ минуло по тій стрічі. Скінчило ся сидженє під слідчим судом серед як найбільше варварських умов у „секретних“ камерах іркутської тюрми, хоч вимученим вязням здавало ся, що тому сидженю вже ніколи не буде кінця. Минула в кінці для Івана Івановича й та без порівняня довша мука, на яку засудили його в Іркуцку.

Тепер він ішов уже в поворотній партії на поселенє в Кари, де довело ся перебути цілих пять літ серед томлячо-важких обставин каторжно-тюремного замкненя. Його дорога вела знов через Іркутцк, але вже не в колишні місця, не в Токурень.

Знов перейшли поперед його очи суворі картини прибайкальської вульканічної гірської країни, опісля-ж довело ся познайомити ся з особливостями зимової переправи арештантської партії через Байкал.

Коли поворотна партія прибула на східний беріг озера-моря, упередили її, що по одноденнім спочинку на етапі збудять її серед ночи в другій годині і вона чим швидше, без чаю, має зібрати ся в дорогу. Такий порядок при пішім переводженю партій потрібний в інтересах самих арештантів, аби вони могли перейти за один день ту виїмково далеку дорогу — девятьдесять верст. Справді більшій партії арештантів і конвоєви годі ночувати серед Байкала в тимчасово збудованім на леді зимовику, де варять для арештантів і вояків окріп. Тут, на половині дороги, арештанти і конвой мають відпочинок із правом заходити невеликими ґрупами по черзі в хатину загріти ся.

Переправа через Байкал відсьвіжила в памяти Івана Івановича обурююче насильство, яке сповнено на нім перед шести роками. Дивлячи ся в далечінь, на ліво від дороги, по якій ішла партія, він уявляв собі в тім напрямі Култук, місце, де тоді виповнено наказ ісправника. Там, пів години по приїзді на почтову стацію, його відвели до сільської кузні і малорослий коваль із похмурим лицем закував його в ручні й ніжні кайдани. В його памяти воскресали знов усі жорстокі подробиці.

Опісля, на каторзі, він привик до кайдан, як привикали до них і всі товариші, що швидко починали дивити ся на них, як на конче потрібну часть „приличної“ каторжної ґардероби. Як сьвітовому чоловікови не випадає бути без краватки, так не вільно було загалом Карійцям у відділї „испытуемыхъ“ виходити без кайдан за огорожу тюрми. І так не виходив без них і „бувший“ доктор

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Веймар на практику під конвоєм вояків до своїх „свобідних“ пацієнтів.

Та й не в тих зелїзних перстенях самих по собі містила ся та пекольна мука, тільки в варварськім потоптаню почуваня людської гідности в молодця, взятого просто зі свободи, коли те почуванє не піддало ся ще ступневому притуплюваню під впливом цїлости тюремних умов. Живучи на поселеню, принятий усїми дуже добре, він хоч і вважав ся в теорії „позбавленим усїх маєткових прав“, але не відчував безпосередно, практично того позбавленя.

Коли сьвіжий чоловік попадає в тюрму, його нерви потрясає і звук запираних дверий його келії і характеристичний брязкіт замка, в якім непривикле вухо чує умисну обиду. Його дратує незвичайно також вічно томляча очи решітка в єдинім вікнї, через яке він бачить шматочок неба. Але як-раз ті атрибути його безсильности, які він бачить що дня і що хвилї, приготовляють його до всїх можливих несподїванок.

Та на чоловіка, що вспів відвикнути від тюремної атмосфери, богато річий має зовсїм відмінний вплив, як на того, що вже до сита надихав ся воздухом казаматів. За півтора року „свобідного поселеня“ Іван Іванович успів відвикнути від думки про своє безправне положенє, яка переслїдувала його в тюрмі і тому епізод у Культуцї зробив на нього таке сильне вражінє, що навіть за двацять лїт з накладом, говорячи з нами, він неначе не зовсїм іще опамятав ся по тім ошоломляючім вражіню.

Найперше вгостили його прелюдією в формі розмови про особливі кайдани, збережені чи то в волости чи в місцевій сїльській управі з часів забайкальського бунту засланих Поляків-каторжників, що працювали над проведенєм довкола байкальської возової дороги і зорґанїзували там звісне повстанє. Такі історичні кайдани справдї приніс до кузнї один із козаків і про особливости їх толкували широко в присутности Івана Івановича, що ждав своєї долї, коли тимчасом коваль, не квапляча ся, приготовляв заклепки.

Кайдани були дуже заржавілі і в тій іржі привиджувала ся ще кров приборканого ними в минувшости горячого патріота, може молодого героя, що віддав саме житє за ясну мрію.

Головна особливість кайданів була та, що вони були подвійні, т. є. зроблені по думцї якогось забутого бюрократичного ґенія-винахідника так, що на кождий перстінь, який обхоплював ногу, при-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ходило не по одній заклепці, як у звичайних кайданах, а по дві: одна з правого і друга з лївого боку. Але та обставина, що не дві всего, тільки чотири заклепки, нагріваючи їх до червоности в горнилї, треба було одну по другій розклепати на ногах вязня, подвоювала час наруги.

Із подробиць тої поганої події Іван Іванович памятав особливо докладно, як спершу одна нога його, а потім друга несьміло, якось ломаючи ся напружала ся, находячи ся немов на вазї на самім краю ковала і як він щиро силував ся, стоячи на одній нозї, надати другій оперованій вигіднїйше положенє. Властиво нога при тім не висїла, тільки лежала на півперстени кайдан, який обхопив її з низу і який одним кінцем був опертий о край ковала, а другий конець придержував лївою рукою коваль, бючи рівночасно з усїх сил молотом по горячій заклепцї. Ту заклепку має він вложити найперше клїщами з долу в дїри, пробиті на те ві всїх чотирьох півперстенях кайдан.

Кождий удар молота по заклепцї, як з хоробливо прибільшеною реальністю видавало ся вязневи, віддаляв його далеко-далеко, на безмежне віддаленє від сьвіта людий, не зганьблених таким поводженєм з ними, людий свобідних, як от і сей „свобідний“ коваль, — таким ковалем він-жеж і сам був колись, — віддаляв від сьвіта свобідних і переносив безповоротно у сьвіт арештантів, поневолених істот низшого роду, неначе не людий навіть... Мовок, опанований галюцінаціями, уявляв собі в хоробливій сьвідомости прикованого на ланцюх звіря, якогось верблюда, або медведя з засиленим у ніздрі кільцем, або навіть ланцюхового пса в руках грубого властителя, то є в станї повної, безумовної і вопіючо-понижаючої неволї...

*

Переправа поворотної партії відбула ся щасливо. Нїхто не замерз і навіть прибули на іркутцкий беріг доволї вчасно. Сему очевидно сприяла погода: майже не було вітру, що вважаєть ся на Байкалї великою рідкістю. В многолюдній семейній партії, яка переправила ся вчора з противного боку, замерзла на смерть одна девятилїтня дївчинка, дочка каторжанки. Такі випадки нерідкі, коли при лютім морозї віє так званий Баргузин, північно-східний вітер, який переважає на Байкалї. І замерзають на підводах зле одїті хорі або дїти.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Кобилка“[1]) ликувала: хто задля удачі переходу Байкала, з яким уже „дай Боже більше не бачити ся“, а хто з огляду на близькість добре устроєної іркуцкої тюрми, де все йде гарна гра в карти.

Іван Іванович був також настроєний ліпше як звичайно. І для нього Іркуцк означав тепер бодай переміну в складі товариства дороги, яке сильно надоїло. Була й непевна надія побачити й нових товаришів — своїх політичних.

Крім того як не як, а такий замітний період оставав ся по заду. Адже се означало великий крок на шляху до визволеня... Може вже близький початок коли не нового житя, то хоч нових ілюзій.

Всї наближали ся до Іркуцка з добрим почуванєм і з готовістю мирити ся з клопотами провірки урядових річий, зі всїми можливими непорозумінями в розміщеню по келїях і тим подібними дрібницями тюремного житя.

*

Поважного вигляду камяна фасада не то катерининської, не то просто урядової архітектури, добре знана дуже богатьом членам партії, між ними й Іванови Івановичу, дивила ся на перемерзлих подорожних на стільки привітно, на скільки загалом те камяне чудовище могло привітно дивити ся на свою звичайну поживу — зле відгодоване людське мясо.

Ще хвилина, і поворотна партія сховала ся в пащі камяного чудовища.

Важка зелїзна брама тюрми заперла ся за партією.

Овець, очевидно, віддїлять від козлів. Се тільки там, у глуші, на етапі можна змішувати в одну купу і політичних і злодіїв. А тут, знай, ґубернія, і на се є „секретний“ корідор.

Але заки вони знов побачили ті аж занадто знайомі „нумери“, Іван Іванович та його товариш мали перейти через усї формальности строгого „принятя“ по статейним реєстрам. Се виповнив у знайомій канцелярії новий, незнайомий смотритель. А ось також знайома кімната, що припирає до смотрительської контори, щось у роді цейхгавза. Іван Іванович добре памятає її, бо тодї, по приїздї з Култука, з нього зараз зняли в тій кімнатї ніжні й ручні окови по

[1]) Також »шпáлка«, »шпалá«, — назви, які самі арештанти надають свому людському стадови.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

наказу прокуратора, що як раз тоді прибув до тюрми провірити ведене слідство.

Так, кімната та сама, як-раз тут його тоді розкували, зносячи той поганий наказ. Але що се за новий постоялець у тій кімнаті, велика і навіть величава постать у короткім сірім сурдуті? Урядник, чи також вязень? Тоді не було тут ані стола ані постелі...

Постать, ховаючи ся соромливо і не покидаючи своєї кімнати, старала ся одначе розглянути лиця двох політичних, яких приймали в конторі. Вони знов рішили, що се хтось із звичайних злочинців-дворян, що помагає смотрителеви в канцелярії.

*

— Слухайте, Ваня, знаєте, хто се сидить у кімнаті коло канцелярії смотрителя?

З тими словами товариш Івана Івановича вбіг у страшний колись „секретний“ коридор, у якім усі келії були тепер пусті крім одної, занятої сими двома політичними. Але їх келія не замикала ся днем із огляду на особливу пільгу, якої звичайно дізнають поворотні, навіть політики.

— Я зовсім не уявляю собі...

— Ні більше ні меньше, як пан іркуцкий ісправник.

— Але? Якже се? Хто вам сказав?

— Сказали тепер у парні. Там усе знають. А склало ся воно так: будували в окрузі якісь мости чи направляли їх, я добре не зрозумів, так от разом із доставцями й начальство нагрівало руки.

— Ну, і що-ж?

— Ну, якось там у них урвало ся й попали під суд.

— Так, кажете, ісправник?

— А-як-же, ісправник і доставці і ще хтось там. Ті всі сидять у спільній келії, а його високоблагородіє пригорнуло ся у смотрителя при канцелярії. Воно, бачите, неначе благородне.

— А як його назвище?

— От про се я й не запитав...

Від природи нецікавий, Іван Іванович тут не витерпів. Він тільки що-йно відказав ся від парні, але тепер закликав доворця і все таки попросив ся до парні. Нездоровлє, бач, минуло і добре буде попарити ся...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Заки збирали ся й ішли по тюремних корідорах, його серце било ся. Страшно хотіло ся довідати ся, чи се справді той. Тоді нічю серед дороги він не міг йому добре придивити ся.

„А для чого довідувати ся? А як не той, тільки иньший? А як того прогнали швидше? Адже всї вони одним миром мазані і коли міг попасти під суд иньший, то міг і той“.

Але ті міркуваня були тільки софізми. Іванови Івановичу при всїй його добродушности з одного і позитивізмови з другого боку хотіло ся — чого скривати? — так, дуже хотіло ся, аби ісправник був як-раз той.

Щоб зайти до парнї, годї було обминути канцелярію. Двері до кімнати не були заперті. „Величава постать“ сиділа на ліжку і розкладала пасіянс. Колишній мандарин поглянув у сторону Івана Івановича, який переходив із двома вояками, а той собі поглянув на величаву постать.

Арештанти в парнї зараз потвердили цікавий факт і запевнили Івана Івановича, що се не якийсь иньший ісправник, а той сам Кузнецов. Вони дуже насьміхали ся над невдачним кінцем епопеї з мостами і над кепським артизмом пана: „Попав ся, — говорили, — як який останнїй сухарник“.

Вертаючи через контору, Іван Іванович побачив його знов, у задумчивій позї, перед тим самим столиком і знов за пасіянсом.

І згадавши свою колишню „направу оружя“, він прийшов до переконаня, що його чесна направа все таки була ліпша від нечесної ісправницької „направи мостів“.

Свому пониженому ворогови він не сказав анї слова. Чому? Пожалїв чи не хотїв зачинати?

Се остало його тайною.

*

Нам довелось знов, уже зовсїм недавно, стрітити ся з Іваном Івановичем майже по цїлім роцї. Він фізично неначе постарів ся, додало ся чи-мало сивих пасм волося, але за те душею безумовно помолодшав. Він, на-пів жартуючи, признав ся нам, що торік, коли ми з ним бачили ся, його незвичайно прибили перші звістки про дебюти „чорної сотнї“. Тодї він не міг їх нїяк стравити, бо, як пояснював нам, „іще не переболїли тодї ріжні, і загальні і свої особисті Порт-Артури, аж тут по роз'ятрених ранах, по обнажених нервах тарах білою дубиною ізза вугла...“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Як він „травить“ тепер і дальші дебюти і все иньше, — се питанє він обходить упертою мовчанкою, коли ми стараємо ся розслїдити се.

Як не як, а він очевидно повний ледви чи не молодечих плянів, майже горячкує про якісь мобілїзації, резерви...

Ми тїшили ся добрим настроєм нашого старого приятеля. Його очевидно знов зачепив своїм крилом, а може швидко обхопить і обома крилами „дух часу“, і вже не того минулого, а теперішного часу або навіть найблизшої будучности.

із великоруського рукопису переклав М. Л.

А. КРИМСЬКИЙ.

ПРОКЛЯТА СМОКОВНИЦЯ.

(Посвята тим, хто виріс серед злиднїв та без прихильного слова).

При шляху зростала смоква на камінню.
Хто йшов, топтав ся по її корінню.
На палючім сонцї, без роси й води..
Ще на нїй нїколи не росли плоди.

От ішов Учитель, забажав він сїсти,
З довгої дороги забажав і їсти;
Став шукати плоду в смоквинім гильлї, —
Не знайшов нїчого — і прокляв її.

Припочить під нею сїв з учениками, —
Луснуло коріння в них по під ногами,
Тай усохла смоква. Бідне деревце!
Ти росло без плоду — винно ти за це?

Ах, попівство й досї сьміє нас повчати:
Треба неродюче дерево карати,
Тра рубать, палити, щоб і попіл згас!
Богачі, радїйте! Віра ся для вас.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИХАЙЛО МОЧУЛЬСЬКИЙ.

КАВА.

I.

Кімната з кухнею. Хатня обстанова — скромна. Одиноке вікно, що виходило на подвіре, заліплене срібними морозовими цьвітами. На стіні монотонно тикає годинник.

Василь Павук, емеритований тюремний доглядач, спить під периною. Його жінка Анна порає ся біля кави. Затопила під кухнею й ставить на неї сметанку та фуси.

— Треба зварити кавусї. У Миколки не дадуть такої доброї, з густою сметанкою. А як же...

Вона пішла до шафки, відчинила її, взяла пушку й насипала з неї до мірки кави.

— А-а, як пахнуть зернятка, як пахнуть солодко! Старий, а попахай-но трохи!

Але старий спав смачно й не обзивав ся.

— Я гадала, що він дрімає, а він спить!...

Узяла млинок, усипала кави, сїла на стільчик і крутила корбою.

— Спи, спи старий! А в ночи, то й буком не вижене тебе з Миколкової хати... Десь старий, сивий і хочеть ся йому бавити ся. А до жінок як липне він тобі! Ей, Василю!...

На поморщенім лиці Павукової зацвила легко-рожева усьмішка й розсипала ся зараз, немов осїнний цьвіт від подуву вітру.

Фуси й сметанка кипіли на кухні Вона помітила се, поставила мерщій млинок на стіл і відсунула на бік сметанку, а потім фуси.

— Я собі лїтаю гадками, а тут була би збігла сметанка. Й не дурна я?

Павукова тїшила ся, що не збігла їй сметанка й порала ся коло кави далї. Поставила швидко машинку на край кухнї, здійняла з гори верхнє ситко й поклала його на бік. Миттю в її руках була шуфлядка зі змеленою кавою; вона всипала кави у машинку, вложила до неї назад верхнє ситко й лила поволї крізь нього фуси.

— Мій Василь і Миколка — добрі нумери. Хоч непаристі. Один сивий, лисий, другий трохи шпаковатий. Мій зробив своє:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вірно тримав ся цісарської клямки і не зле вийшов на тім. Що? Пенсію платила цісарська каса, а було й з боку. І так гріш до гроша, аж призбирала ся купка. А Миколка? Він те-ж тримаєть ся клямки, але панської. І те-ж добре виходить на тім. Хоч усе не так, як ми. Прийде до скл пу паниско. Він зараз: „цілую руці“, лізе по драбинці, зносить із полиць дивани, фіранки, капи, субєкт прихвалює, пан платить, Миколка пакує, бере закуплене на плечі — і напивок! Або часом як чванить ся, іно скаже: „цілую стопи“, отворить двері й уже в кулаці корона. Але часом не капне нічого. І се трапляєть ся! Ге-ге...

Фуси дзюрчали крізь перше ситко на друге; тут насичували ся кавою й соктіли крізь друге ситко до збірника машинки.

— Старий, уставай-но! Доки меш гнити? Кава готова, лише наливати. А до Миколки коли?

Павукова потермосила чоловіка за ніс. Він розплющив очи, протер їх пальцями, а потім вискочив з під перини й сів на край ліжка.

— До Миколки?... А котра година? Га?

— Видиш, що треба сьвітити — відповіла Анна, взяла з блюди „свого старого“ пуделко сірників і розсьвітила лямпу.

Павук убирав ся й нарікав, що жінки „погане насїнє“, бо не дають спати чоловікам. Анна ж наливала каву й краяла булку. З початку мовчала, в кінці не стерпіла й обізвала ся:

— Як би не жінки, певне не хирів би ти під теплою периною й не гострив би язика до кави! А диви, який із нього мудрагель!

Павука вкололи жінчині слова і він хотів відповісти їй, але побачив перед собою на столї літровий горнець кави і дав спокій. Махнув тілько рукою й сплюнув крізь зуби.

— Пий! — сказала Анна. — Може не хочеш?

Павук намісь відповіди сів мовчки за стіл, присунув до себе горнець із кавою, накришив до нього булки й їв ласо.

— А добра кава? — почала перша Павукова, що пила свою каву на стільчику біля кухні.

— Нічого... — відповів Павук.

— Нічого? А мало баньки не вилїзуть тобі, так пєш...

— Мамо, чого ти хочеш від мене?

— А я почала? Чей же не я. Ти все пічнеш перший, а потім складаєш на мене...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Кінчили каву. Павук не відповідав, лише збирав зі стола дрібки з булки й кидав у горнець, аби випити їх з останками кави.

Анна промовила знову перша, але вже облесно.

— Васильцю, а ти де купив такої доброї кави? Га?...

Василь, попоївши добре, подобрів і відповів жартливо:

— В склепі...

— Певне, що в склепі, але в чийому?

— То багато говорити, а тут треба збирати ся до Миколки. Адже йменини...

— Та не скажеш мені?

Павукова поцілувала мужа в лисину.

— Я буду вбирати ся, а ти говори! Чей же я твоя жінка...

Павук покліпав очима й сплюнув. А по хвильці питав:

— Тямиш, як раз арештували Шварца, товстого, грубого купця за фальшиву криду?

— Шварца... Шварца... ага, знаю... Того чорного Жида із золотим ланцюшком, що має склеп на Підзамчу?

— Того.

— Ну, й що?

— А тямиш, як прибігали тоді до мене: його жінка і його синок і його бородатий вуйко?

— Чому ні! В нас тоді було досить цукру, руму, кави. Що?

— Но, видиш! Отже то від нього. Я тоді зробив йому чемність і від того часу він робить мені чемність.

— Видно, не малу зробив ти йому чемність.

— Малу, чи велику — все одно.

— І не скажеш мені, яку?

— Е, покажи їй палець, а вона хапає за руку. Зрештою се урядова тайна.

— Гм, урядова тайна!... Не хочеш, не кажи — тримай собі свій палець і свою дурну руку і свою урядову тайну! — злобно відрубала Павукова, що до зеркала приплескувала волосє на висках.

— Ти все мусиш зачати! Аби чоловік був найліпший, ти все — —

— Або я що?

— Але-ж, мамо — —

— Коли з тобою не можна говорити по людськи.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— То з тобою!

— Дай ти мені чистий спокій, я лишу ся, а ти йди сам до Миколи!

— Чи ти збожеволіла? Що сказали би люди?

— Ге, дивіть ся, я збожеволіла. Ти хиба!

Павукова назад сховала до комоди свій капелюх, що його купила перед двома днями, й не розбираючи ся, захмарена сіла на ліжко.

Павук знав вдачу своєї жінки: тому було йому тепер якось ніяково. Не випадало йти самому до Миколів, а годі було сказати жінці, яку „чемність“ зробив він Шварцови.

— В баби завжди довгий язик – міркував він собі — на віщо їй усе знати. Правда, вона знає не одно. Але оповідати їй, яким способом він познайомлював Шварца з бігом слідства й давав йому спромогу оборони — не хотів. А все-ж треба було щось зробити, щоб заспокоїти бабу. Але що?...

— Ганусю, Ганусю! Чуєш? — несьміло лепетав Павук. — Адже я не сказав тобі марного слова, а ти сердиш ся...

— Тобі все видаєть ся, що ти тюремний доглядач, а я арештант.

— Мамо, та-ж я шаную тебе.

— О певне, шануєш. Як пес діда.

— Мамо, не гнівай ся! Дай писка!

Павук поцілував жінку в одну руку, потім у другу й хотів поцілувати її в лице. Вона пручала ся, але в кінці ніби не хотячи наставила йому свої уста й він поцілував їх під умовою, що розкриє їй „урядову тайну“.

— Ну, говори тепер!

Василь розклав руки й не то з резіґнацією, не то жартом сказав:

— Га, що робити? Як треба, то треба!

Опісля озирнув ся й говорив таємничо:

— Не було нічого великого. Я лише був листоношом Шварцови.

— Еге...е, то баґателя! І ти бояв ся сказати мені се?

— Я хотів лише зацікавити тебе — відповів задоволений із себе Павук.

— Таке?... Ей, старий, старий! Тобі все дурниці в голові!

Павук вийняв із комоди жінчин капелюх. Вона швидко вбра-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ла його, завязала собі під шиєю кокарду, ще раз приплескала на висках волосє, й питала, чи „пасує їй“ той капелюх. Павук хвалив, що капелюх дуже їй до лиця. Тільки аби ще докупила собі бодай один червоний мачок і поставила його на „чубок“, а „закасує“ всї жінки на Замарстинові. Потім вона взяла на себе темну кожушкову пелєрину з великим ґузиком із „перламутри“, а він надяг „урядовий“ плащ із двома „менталями“, в яких дуже чванив ся. Погасили сьвітло, заперли хату й вийшли в як найбільшій згоді.

II.

За білою скатертю — повно гостий.

На розї стола сидить солєнїзант, Микола Марчин, а поруч нього Петрович, трамвайовий контрольор.

— І ваш брат, пане Семене, — говорив Микола до Петровича — зістав сотрудником у Вовкові?...

Або що?

— Ну, що? Не їв би кчишів у Вовкові, а трохи в лїпшій парафії...

— А то яким способом?

— Питаєте? Було в пору прийти до мене, були би побачили, яким способом. Правда, пане Стефане? Що?

Пан Стефан розмовляв із Пилипом, льокаєм президента суду, й усьміхав ся.

— Перепрашаю вас чемно, пане Семене, — говорив далї Микола — не гадайте, що у вас дїло з „лапсердаками“. Ви знаєте хто такий пан Стефан? Пан Стефан фотоґрафує з кардиналом; пан Стефан фотоґрафує навіть самого кардинала, а кардинал любить фотоґрафувати ся. Ви бачили фотоґрафію кардинала на виставі у Дидинського — то робота пана Стефана. А що шкодить пану Стефанови — він добрий чоловік — сказати кардиналови, коли разом фотоґрафують і кардинал у добрім гуморі: „Ось той а той, такий а такий, мій се або те і т. д.“ Пан Стефан уміє говорити і кардинал неодно вже зробив для нього. А як був би так вставив ся за вашим братом, що гадаєте? Ге?

— Але-ж я нїчого, але-ж пане Марчин! — виправдував ся Петрович — я-ж не сказав нїчого злого... Я вам вірю... Я знаю ваше серце... Коли-б я був попрохав вас, ви певне не дали-б бу-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ли спокою пану Зарубі — і все було би в порядку. А так що? Тепер уже за пізно...

— Як будете чемні, хто знає, чи коли не зробимо щось для вашого брата, — протекціонально сказав Заруба.

— Очевидно, — докинув Пилип. — Адже через сьвятих до Бога.

— Розумієть ся! Розумієть ся! — тріумфував Микола. — Ми мізерні хробачки, але ми вміємо втиснути ся всюди. Або я? Чи до ексцеленції Тхожніцкого, чи до Коритовского, чи до ґр. Баденього — всюди лізу як у дим. Прийду: — „Цілую руці ясновельможної добродійки, я приніс дивани, портієри, чи що там!“ — „А-а, то наш Міколай!“ зараз говорить котра з тих великих дам — мене всї знають. — „Що слихаць коло вас Міколаю?“ Я зараз цмок в одну ручку й другу: „Біда, біда, проше яснєвельможней ексцеленції!“ — „Но, цуж?“ Як є що на серцї, чоловік знову цмок в одну, другу, й „гераус“. А баба, ге-ге, вона все може!... Де дїдько не втне, там клич бабу!...

— Може-б за вашою протекцією, пане Марчин, я дістала яке місце? — дзвінким голосом відізвала ся вдова по товаришу Марчина, що пошепки розмовляла в кутї з Миколовим льокатором.

— У кого така врода, як у вас, сей не потребує моєї протекції, — з добродушною усьмішкою відповів їй Микола.

— Щось також, вам усе жарти. Але я не жартую!

— Ми бачимо, що ви не жартуєте! — хапав її за слово кухар з під „Цапка“. — Не даром пан Плакида пече такі раки!

— Пане, лїпше було-б, як би ви не пхали носа до чужого проса, — їдко відповів кухарови Плакида.

— Лїпше пильнуйте флячків з оксамітом, — додала вдова.

Гостї реготали ся. Кухареви набігла кров до голови, схопив ся з крісла й крикнув:

— Не ображати, бо як дам у трамвай, зараз вилетять пасажері!

— Що? Що? Вважайте, щоб вам не треба було соснового вбраня, — відрубав Плакида й кулаком погрозив йому.

Сього було за багато кухареви. Він скочив і хотів ухопити Плакиду за кляпи сурдута, але Плакида подав ся в зад.

В миг стояв між ними Микола з фляшкою старки і втихомиряв їх.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Гей, хлопи, чи ви подуріли? То ви в день мого ангела до бійки? А то хто вигадав таке? Хто буде пити старку?...

Противники червоні на лиці завзято глядїли на себе й мовчали. Вдова тримала в руках крісло. В кухнї збудила ся дитина й почала плакати.

— Ну, що буде? — мовив Микола й наливав чарку. В мене до вас право. Ви збудили менї Дуню. За кару мусите випити тепер на моє здоровлє. Зрозуміли?

Плакида і вдова непомітно вийшли до кухнї.

— Я вас перепрашаю, — виправдував ся кухар, цїлуючи Миколу в лице. — Але то вже така погана вдача в чоловіка. Не подарує, аби згинув...

— Я вас розумію. І я такий... Але що то розмазувати! Дай Боже здоровля!

— Дай Боже!

Микола випив, налив чарку й подав кухареви.

— На ваше! — сказав кухар і випив.

— А де-ж Плакида і вдова? — питав Микола, оглядаючи ся.

— В кухнї! — дали ся чути голоси.

Микола пішов до кухнї і за хвилю вів із собою лише Плакиду.

— От і маємо втїкача!

— Даруйте! Я не втїкач! Лише не хочу бути разом із чоловіком, що не вміє знайти ся в товаристві, що обиджає неповинну жінку! — мовив подратований Плакида.

— Але-ж пане Плакида, не будьте дитиною, не горячкуйте ся так дуже! Нема чого! То було непорозумінє, жарт лише! Пане Калиняк, ходїть-но! Треба простити собі — годив Микола.

— Так, так, треба погодити ся! — примовляв пан Стефан. — Пан Біг прощає нам гріхи й ми повинні прощати їх нашим ближним.

— І ми радимо погодити ся — гукали гостї. — Не годить ся каламутити врочистости панству Марчинам!

— Най страчу! — сказав кухар і подав руку противникови.

Плакида сховав свою руку до кишенї й говорив патетично:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Як довго пан Калиняк не перепросить пані Ющакової, я не подам йому руки!

— І я так гадаю — рішив Пилип.

— Пані Ющаково, пані Ющаково, просимо до нас! Дуже важна справа! — кликав Микола.

Від кухні відчинили ся двері й увійшла Ющакова, що підслухувала під дверми.

— Прошу!

— Пан Калиняк просить вибаченя.

— В мене нема до нього ніякого діла — гордо відповіла вдова.

Кухар поцілував її в обі руки:

— Я забув ся, простіть!

— Будьте певні — великодушно говорила Ющакова — я дала себе поцілувати в руки лише тому, що нині іменини пана Марчина, но... і я в чужім домі. Інакше за жадні скарби, за жадні скарби! Чуєте, пане Калиняк? Уважайте-ж і на другий раз не робіть дурниць!

Плакида подав Калинякови руку:

— Но, тепер можу!

Обидва поцілували ся.

— Віват сьвята згода! — тішив ся Микола й подавав чарку старки Ющаковій.

— Віват згода! — повторили за Миколою гості.

Ющакова не брала від Марчина чарки.

— Або я з листом?... — грала очима. — Пийте до мене!

— На ваше здоровлє! Дай Боже погуляти на вашім весілю! — бажав Микола й спорожнивши чарку, подавав повну Ющаковій.

— У ваші руки, пане Плакидо!

Плакида взяв від неї чарку й поцілував в обі руки.

Чарка обходила колію, аж у кінці опинила ся знову в руках господаря.

Микола підніс фляшку в гору й сказав:

— То ми пили, але моя пані й пані Зайцова не пили ще.

— Ми дякуємо тепер, — обізвали ся нараз обі жінки, що ввійшли накривати стіл до вечері.

— Нема за що дякувати, треба випити! А може чарочку коняку? Ге? Ви помучені...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Микола відкоркував фляшку. Обі жінки випрошували ся, але мусіли пити.

— А може би, мамо, ще стримати ся з накриванєм? Чей же Павуки не „сфушерують“.

— Накрити не зашкодить! — відповіла Марчинова.

— Е-ех, най-но прийде старий Павучина, то-то буде „гайц“! Або нема „амуніції“? Ге-ге, Микола знає, як приймати гостий! — чванив ся Марчин.

Мущини повиходили з-за стола й балакали між собою. Жінки накривали стіл.

Нагло рипнули двері й увійшли Павуки.

— Добрий вечір панству! — витав ся Павук, обтираючи розмерзаючі вуса. — Вам тут добре сидіти, а на дворі такий мороз, що крий Господи!

— Я вже хотіла назад вертати ся, — додала Павукова.

— А я вже на смерть хотів погнївати ся на вас, — мовив Микола. — І ждемо, і ждемо, й годі діждати ся вас.

— Кава на нінащо, — бідкала ся Марчинова. — А така була добра. Я вмисне приладила для вас. Бо знаю, що ви обоє за кавою пішли би в пекло.

— Шкода! Шкода! Але ми не могли вчаснійше. Такі, знаєте, теє... — виправдував ся Павук. — Але що там! Нині іменини, слід би побажати всього найліпшого...

І Павуки бажали Марчинови всього найліпшого. А чарка коняку обходила знову свою колію.

— Стіл уже накритий! — рішила Зайцова.

Микола задумав ся, а потім сказав:

— Нині мої іменини... Я — пан... ґраф!... Бавмо ся по панськи! Майстром церемонії йменую пана Плакиду! Він розуміє ся на тім. Адже послугував колись при столї ґр. Ґолуховского. А то риба над рибами... Но й тепер пан Плакида не аби що — адже обертаєть ся між великими рибами й каліґрафує в намісництві декрети. А написати такий декрет, чи що там, і занести до підпису самому намісникови, чей-же леда хто не потрафить!... Що?

Гості дивили ся цікаво на Плакиду й оплескували його вибір.

Плакида подякував їм і саджав їх за стіл „після двірської етикети“.

Страви зміняли ся. Склянки наповняли ся „окоцімером“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Пан Стефан і поважний Пилип, що сиділи на чільних місцях, облизували ся й хвалили:

— Парадна їжа! Ексцелєнтна! Ордер, бігме, ордер належить ся пані Марчиновій!

Кухареви „з під Цапка“ не замикали ся уста:

— Королївський борщ!... Цісарські карменадлї!... Сам папа не їсть такого штрудля!... А огірки ви квасили? Но, но, коли-б знав перський шах, які у вас огірки, певне взяв би від вас припис і дав брилянт завбільшки огірка!

Решта гостий на знак задоволеня брязкала вилками й ножами та хлїбом витирала тарілки.

А Марчинова тїшила ся, що страви смакують, лише не хотїла приймати похвал без застереженя і питала:

— Не може бути!... Правда, карменадлї трохи припечені? Е-е, ви жартуєте!...

Нарештї гостї скінчили їсти штрудель. Плакида поналивав вина й забрав голос:

— Шановні панї й панове й ви шановне товариство!... Нинї іменини... так іменини нашого дорогого й коханого пана Марчина... так є, пана Марчина! А знаєте, ким є для нас пан Марчин? Усїм! Він наше сонце... так є, наше сонце й наше небо! Чи кого болить, чи свербить — усї до пана Марчина... так, до нього! Він наш лїк, наш бальзам! Він любить нас і ми любимо його... Ми радо скочили-б за ним у пекло! І пан Марчин варт того! Я пе з одної печі їв хлїб, я був під возом і на возї... А такого щирого, сердечного чоловіка — я не бачив!... Тому нехай буде менї вільно в тім милім товаристві, шановні панї й панове, спорожнити лямпку на його здоровлє. Віват! Най жиє нам пан Марчин сто лїт! Гох!

Плакида й кухар піднесли Миколу в гору й обношували по кімнатї. Гостї цокали ся з ним склянками й співали: „Наш пан Марчин най жиє, копу дїтий най має!... Віват!“

Микола плакав з радости й дякував гостям за їх привязанє до його особи. А коли вже був на землї, бубонїв під носом:

— Гей! гей! як би я був мінїстром! Як би я був мінїнїстром!...

І почала ся піятика на добре. З чубів курило ся. А язики ходили ходором.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Гей, Плакидо, пане пан! Грай! — кричав Микола. — Грай, бо бю! Бігме! Хоч ти пан намісник!...

— Грайте! Грайте! пане Плакидо! — гукали гості.

І Плакида мусів грати. Добув із куфра гармонію і грав „оперетковi кавалки". Кухар захриплим голосом співав під такт і плескав у долоні. Микола взяв під руки Стефана й хотів танцювати, але поплентали ся їм ноги й попадали. Пилип сьміяв ся й стискав Петровичеви руку. А Павук скористав, що Плакида занятий був грою, а жінка пішла до кухні, робив із хліба кульки та кидав на Ющакову. Ющакова з початку відкидувала їх йому, а потім заскулила одно око й шептала до Павука, гойдаючи ся:

— А може ви зміняли-б мені цванціґера?... Фраєр, положи камінь!... Куш!... А перське око!...

Павук „телеґрафував" до неї ногами, але се не помагало нічого.

Ющаковій наскучив ся в кінці такий флірт із старим Павуком і вийшла до сіний, обмахуючи своє червоне лице хусточкою:

— Ах, яка тут задуха! яка задуха!

Павукови вдарила кров до голови.

— А може то зачіпка?... Варта гріху! А ну-ж!

І нерівною ходою пішов за нею.

Не тревала хвилька — в сінях счинив ся крик. А до кімнати вбігла Ющакова.

Плакида кинув на ліжко гармонію.

— Ющакова, що стало ся? Кажіть!

Ющакова намісь відповіди трусила ся й плакала судорожно.

Ледви можна було зміркувати, що стало ся. Відчинили ся двері й увійшла до кімнати юрба жінок, тих, що прийшли були в гостину, й цікавих із камениці, а поміж ними Павук із розбитим носом.

— Но, но, люди добрі! — кричала синя від злости Павукова, — чи видів хто таку публіку? Таке старе, лисе, трясе ся над гробом і — о... о... чого забагаєть ся йому!... Ні, я не витримаю!... Я не буду з ним жити! Добре, що маю сьвідків!... Аби що коштувало мене — я не буду з ним жити! До суду піду! До суду! Таки так! До суду! суду! суду!

— Але-ж мамунцю, золота мамунцю! — белькотав пяний

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Павук. — Я-ж нічого... Я теє... о... Йшов та намацав... теє... о... та намацав теє те... райські яблочка... ге-ге-ге...

Кімната трусила ся від сьміху. Микола й Стефан аж за черево тримали ся, так сьміяли ся. Лише не сьміяло ся троє: Павукова, Плакида й Ющакова.

— Чекай! чекай! Дам я тобі яблочка! — кричала Павукова.

— Брешеш! брешеш! — кричала Ющакова. — І ще раз брешеш!

— Мовчи, пянюго! — кричав Плакида.

— Те... теє... Коли так!... А мягкі!... Ге-ге... Ті яблочка... На мої... те... теє... зуби! — сьміяв ся деревяно Павук і заточував ся.

Розсерджена трійка підняла кулаки й хотіла побити ними Павука. Але вмішав ся поважний Пилип і жінки — й дали спокій.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Тої ночи спав Павук у Марчина. А Павукова сама пішла до дому й думала цілу ніч, як би розійти ся з чоловіком.

III.

Коли Павук вернув до дому, не застав уже Анни. Вона забрала свої річи й пішла мешкати до ріднячки. Що не находив ся він до неї, що не напрохав ся, аби не робила йому стиду, — нїщо не помагало. Анна внесла до суду позов о розділ від стола й ложа й нїяк не хотіла вволити його проханю.

Павукови було сумно без жінки і банував за вигодою. Він любив добре попоїсти, випити добру каву, а тепер не було того всього. Мусїв харчувати ся по ресторанах і хорував на жолудок. Проклинав отже Миколові іменини й Ющакову.

Днї плили йому поволї й бентежили його душу питанєм: як покінчить ся справа?

Аж одної днини побачив він крізь вікно возьного й відібрав візванє, а за кілька днів стрінув ся з Анною — в судї.

Перед бюрком радника Носальского, у якого Павуки мали термін, стояв гурток Жидів і живо шваркотів. Якийсь пан середнїх лїт проходжував ся нервово по корідорі й буркотів щось під носом. Візник із батогом за ременем вимахував кулаком до низької

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

жінки, мабуть його дружини. Молодий актор мінив ся на лиці й робив ріжні жести перед вікном.

Павук пробував кілька разів заговорити до Анни, але вона відвертала ся лицем до нього й мовчала вперто.

Згодом почали ся угодові терміни. Радник кликав сторони й випускав їх. Павуки ждали нетерпливо. Нарешті радник покликав їх до себе і вони стояли похнюплені перед його лицем, а він питав їх, прижмуривши очи:

— Ви не хочете жити разом?

— Я хочу, — відповів несьміло Павук. — Лише вона не хоче.

Павукова мовчала.

— А ви жінко? — питав далї радник.

— Я не хочу жити з ним, бо він зрадник.

— Зрадник? — сьміяв ся іронїчно радник. — Такий старий і зрадник? Ви хиба жартуєте! Але суд не знає жартів! Я раджу вам погодити ся. По що старим людям волочити ся по судах! Стілько термінів, клопотів!... Но? Що буде?

— Ми не годимо ся!...

— Так?... То я не маю що робити з вами! — сердито сказав радник. — Буде другий термін! А тимчасом ідіть до другої кімнати, спишеть ся протокол!

Радник повів Павуків перед авскультанта.

— Пане судіє, відберіть від них родовід і спишіть протокол!... А може ще погодять ся вони!

Авскультант, що пильно писав якийсь вирок, поглянув на Павуків і сказав:

— Добре! Зараз!

Радник пішов у свою кімнату.

— Пане Павук, — почав за хвилку авскультант, відклавши на бік папери, — кілько вам літ?

— Шістьдесять два.

— А вам Павуково?

— Шістьдесять три.

— Як довго живете разом?

— Минуло трицять.

— Гарно! Й тепер не хочете жити разом?

— Я хочу, тілько вона нї! — відповів Павук.

— А ви Павуково?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Правда, — говорила крізь сльози Павукова, звернена до свого мужа, — ти присягав мені вірність? І зломав присягу! З таким я не хочу жити!

— Що скажете на се, Павук?

— То не так було! Бігме не так! Де-де мені старому до того! Скажу правду: я був пяний і жартував з удовою...

По лиці Павукової блукала несьміло усьмішка.

— Но, видите! — мовив молодий суддя, гласкаючи коротко стрижену борідку, — я гадаю, що чоловік говорить правду. Адже така поважна людина, як він, нездібна робити щось неповажного. А жарти з удовою, мій Боже, то ще не гріх, то ще не віроломство... Й через дрібницю ви не хочете жити з ним?

Павукова подивила ся на чоловіка й відповіла, зітхаючи:

— Еге, вірте йому!...

— Отже не погодите ся?

— Ні! — відповіла Павукова. — Я хочу другого терміну!

Молодий суддя зморщив чоло. Нічого лекшого не було, як вволити волю радника, написати кілька слів і назначити другий термін, але він не хотів зробити того.

— Справа більше гумористична, як поважна, — подумав він собі — а тут треба буде тягати їх до суду стілько разів. На віщо? Ану-ж удасть ся мені покласти палець під серце старих і — вони погодять ся!

Він устав із крісла й почав лагідно говорити до Павуків:

— Слухайте люди, я ще щось скажу вам! Чи знаєте, що є найкраще на сьвіті? Се, як двоє таких старих, як ви, любить ся. Чи трапить ся хороба, чи на душу наляже сум, чи прийде гризота, зараз одно приголубить одного, розважить — і добре! Або як то приємно в зимі, ось як тепер! На дворі мороз, аж тріщить, а в хаті гоготить огонь у печі... тепленько... є добра кава... добра булочка... пані Павукова сидить собі під печею, а пан Павук пакає люлечку... Правда, як то гарно? А розійдете ся, — що буде?... Коли недуг кине яке на ліжко, не схотять заходити ся коло нього чужі люди, ніхто не подасть йому до ліжка теплої кави! І що буде тоді?... Розважте добре!...

Павуковій пустили ся з очий сльози. Вона нагадала собі, як раз була заболіла важко.

Лежить собі вона у ліжку — така хора, що страх! — а Павук варить каву й подає їй до її ліжка. „Пий Ганусенько“, каже

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

він, „пий, може кава зогріє тебе й лекше тобі стане в середині!“...

І жалко їй стало покидати старого приятеля — Василя. Біля її уст снувала ся деревляна усьмішка й вона відізвала ся несьміло:

— Та я не хочу процесувати ся зі старим... Іно накажіть аби не ломав присяги, бо то гріх!...

Молодий суддя наказав старого Павука, аби шанував свою дружину й не ломав присяги. Старі поцілували ся, підписали хрестиками протокол і пішли у найбільшій згоді до дому. А радник тішив ся вельми, що вдало ся „убити“ справу й стискав сердечно руку авскультантови.

Січень, 1906.

СИЛЬВЕСТЕР ЯРИЧЕВСЬКИЙ.

З ГІРКИХ ПРАВД!

I.

Ми все себе і сьвіт наш нудимо,
і вічно правд нових доходимо,
і раз у раз в темряві блудимо,
й за ніс себе і правду водимо.

Самі-ж втішаємо ся нищечком,
коли наш брат застряг між блудами,
чужим вдоволені ми лишечком —
стаємо чисті — ближніх брудами...

II.

Коли за багато гидóти довкола —
тоді за красою шукаєм спровола,
знаходимо цьвіти і клаптичок неба,
а більше, ба — більше для нас і не треба!

Оттак виглядають Ікарові лети —
так нині літають великі поети..
звело ся вже племя співацьке ні-нá що...
Житє славить треба! — Коли нема за що!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ.

СТАНОВИЩЕ ПОЛЬСЬКИХ І ВЕЛИКОРУСЬКИХ СОЦІЯЛЇСТИЧНИХ ПАРТІЙ ДО УКРАЇНСЬКОГО ПИТАНЯ.

(докінчене).

По упадку „Народної Волї“ паралельно з соціяльно-демократичним напрямом у російськім революційнім руху розвивав ся також напрям, який з початком нашого віку скристалїзував ся в партію соціялїстів-революціонерів. Сей напрям, у противенстві до соціяльно-демократичного, який устами ґрупи „Освобожденіе Труда“ заявив повний свій розрив „зі старими анархічними тенденціями“ російського революційного руху 70-их і 80-их років, — усе зазначував свою ідейну звязь із повисшим рухом, особливо з „Народною Волею“ і хоч він також у своїм розвитку став по сути річи соціяльно-демократичним, то все таки лишило ся при нїм дещо й зі „старих анархічних тенденцій“, пр. в сфері національно-полїтичної проґрами федеративний прінціп.

І так одна з ґруп того напряму, „Союзъ Русскихъ Соціалистовъ-Революціонеровъ“, який розпочав свою діяльність у 1894 р., в своїй програмі з 1900 р. між „найбільше істотними“ своїми полїтичними домаганями кладе „широку теріторіяльну й громадську автономію“ та „федерацію самостійних народностий (Фінляндія, Польща, Великоросія, Малоросія, Кавказ і инші)“[1]).

З кінцем 1900 р. ґрупа народовольців зійшла ся з ріжними ґрупами соціялїстів-революціонерів і як результат тої згоди появила ся в липнї 1901 р. І книжка журнала „Вѣстникъ Русской Революціи“ з передовою статею „Наша программа“, в якій читаємо:

„Серед угнетених рас і національностий ми повинні явити ся в ролї щирих оборонців їх прав і їх поступового розвитку, який не противорічить ідеї міжнародного соціялїзма й інтересам робучих мас серед тих великих історичних ґруп. Не забудьмо, що пр. в даний момент робітницький рух найлїпше зорґанїзований серед Жидів західнього краю і повна солїдарність сего важного відділу зі всею русскою революційною армією являєть ся одною з істотних

[1]) Див. »Основныя положенія программы Союза Соціалистовъ-Революціонеровъ« у брошурі »Наши задачи« (1900 р.). — Итоги, стор. 5 (Отдѣлъ IV).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

умов успіха загальної справи. Те саме можна сказати і про Поляків, серед яких соціялїстичний рух опираєть ся вже на міцну орґанїзацію пролетаріята, і за якими ми признаємо крім того без нїяких застережень право самостійного розпоряджуваня своєю країною і своєю полїтичною долею. В Фінляндії, якої льоялїзм захитаний зрадницькими і противконституційними поступками „великого князя", ми повинні явити ся рішучими прихильниками лїберальної опозиції, не говорячи вже про молодий робітницький рух тої маленької, але бодрої й культурної країни. На Кавказї наша роля заключаєть ся в признаню права на зовсїм свобідний національний розвиток за всїми місцевими народностями, яких сепаратизм істнує лише в хоробливій уяві царських сатрапів, і т. д."[1]).

Тут, як бачимо, теоретично признаєть ся, що національний розвиток не суперечить ідеї міжнародного соціялїзма й інтересам робучих мас, але ся теорія прикладаєть ся до російської дійсности лиш на стільки, на скільки сама дійсність змушує до сего. І так повне право на самостійне розпоряджуванє своєю країною і своєю полїтичною долею без нїяких застережень признаєть ся тільки Полякам, а не всїм народностям теперішньої російської держави, бо в Польщі від першої хвилї поневоленя її стремлїнє до повної незалежности проявляло ся найсильнїйше, а вже про Україну, де те стремлїнє з упадком Мазепи що-раз більше слабло, аж доки зовсїм не зникло, щоб прокинути ся аж у наших часах, навіть не згадуєть ся. І так завдяки звичайній у великоруських революціонерів неувазї до українського питаня з одного боку і з другого завдяки тій обставинї, що тодї не було в Росії анї соціялїстичного анї лїберального українського руху, який заставив би заговорити про себе, Україна мусїла задоволити ся в проґрамі „Вѣстника Русской Революціи" місцем в „і т. д."...

При кінцї того-ж 1900 р. відбув ся з'їзд сполучених ґруп соціялїстів-революціонерів, на якім заложено „Партію Соціялїстів-Революціонерів". Тодї-ж вийшов „Манифестъ Партіи Соціалистовъ-Революціонеровъ"[2]). Одначе в нїм не стрічаємо домаганя переміни централїстичної держави на федерацію, тільки домаганє „переміни єдино особистої волї самодержця на колєктивну волю народу".

---

[1]) »Вѣстникъ Русской Революціи«. Женева. Іюль 1901—2, стор. 13—14.

[2]) Итоги, стор. 122—129 (Добавленія).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Національному питаню присьвячено отсей уступ: „Признаючи за ріжними народностями, що входять у склад російської держави, право на політичне самоозначенє, ми витаємо пробудженє національної самосьвідомости тих народностий і будемо піддержувати їх протести против насильств, яких допускаєть ся російське правительство на релїґійнім і національнім полї“.

При кінцї 1901 р. з партією соціялїстів-революціонерів зілляв ся також „Союзъ Русскихъ Соціалистовъ-Революціонеровъ“, який за час 1900—1901 видав у Росії два числа нелєґальної ґазети „Революціонная Россія“, і від того часу „Революціонная Россія“ й „Вѣстникъ Русской Революціи“ стали офіціяльними орґанами партії соціялїстів-революціонерів. В 1902 р. партія видала друге (скорочене) виданє 1 числа „Вѣстника Русской Революціи“, що дає нам право цитовані висше погляди зі статї „Наша программа“ вважати її поглядами.

Становище партії соціялїстів-революціонерів до національного питаня пояснює статя „Національное порабощеніе и революціонный соціализмъ“, поміщена в 18 ч. „Революціонной Россіи“ з лютого 1903 р.[1]).

Статя зачинаєть ся сконстатованєм, що „сорокові роковини польського повстаня застають нас у самім розгарі „обрусительної“ полїтики російського царського правительства“[2]) й дає найперше огляд тої обрусительної полїтики, звертаючи в нїм увагу головно на польське й фінляндське питанє, але згадуючи й про инші національности. І так українській справі присьвячений на самім початку огляду отсей уступ: „Українська лїтература знаходить ся від давна під забороною. Невинні переклади з Метаморфоз Овідія розглядають ся як „особливо небезпечні“ прояви українських сепаратистичних тенденцій. Малоросійська людність, научувана в поганих школах погано читати і писати по руськи, нерідко показуєть ся за кілька лїт по виходї зі школи малограмотною й по українськи й по русски“[3]). Що-ж, згадка про заборону української лїтератури й русіфікацію народньої школи на Українї, се куди лїпше, як те „і т. д.“, в якім помістив цїлу українську справу „Вѣст-

[1]) Отся статя передрукована в публїкації: По вопросамъ программы и тактики. Сборникъ статей изъ »Революціонной Россіи«. Выпускъ первый. 1903, стор. 182—193, — звідки я її й цитувати-му.

[2]) Ibidem, стор. 182.

[3]) Ibidem.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

никъ Русской революціи", але коли-б се мало значити, що українське питанє зводить ся до знятя заборони з української літератури й до допущеня української мови в народню школу на Україні, то погляд партії соціялїстів-революціонерів на українську справу був би дуже вузкий і тим самим невірний. Про неясне розумінє української справи сьвідчить також повторенє без застережень фрази Герцена з його статї „Россія и Польша" про те, як „по кусневи відривала імператорська Русь живе мясо Польщі, відривала провінцію за провінцією, і як нещастє, якого не можна відвернути, як чорна хмара підсувала ся все близше і близше до її серця"[1]), — українські, білоруські й литовські землї годї вважати „живим мясом Польщі".

Тепер перейдемо до теоретичної части статї, де читаємо:

„Ми, як соціялїсти, стоїмо против усего, що перешкаджає зближеню національностий. Тому ми противники всякого націоналїзма, самобитництва й тим подібних напрямів, що кладуть собі в сути річи консервативні задачі: зберігати з заздрістю історично одідичені національні окремішности. Наше стремлїнє — зробити загально-людським і, тим самим, загально-національним здобутком усї найлїпші риси всїх національностий. Ми стремимо визволити чоловіка від усїх вузких, історично зложених обмежень. Ми стремимо зробити все людськє доступним усїм людям, стерти всї перегороди, які перешкаджають взаїмному розуміню і взаїмному впливови людий на себе. Але ми не слїпі. Ми знаємо, що до того єсть тільки один шлях: робота на ґрунтї даних, історично зложених національних орґанїзмів, користуючи ся могучим оружєм культурного розвитку — рідною мовою, прикладаючи ся до даного положеня й рівня розвитку національности, опираючи ся на її добрі сторони й риси, концентруючи свою боротьбу против злих рис. Тому національне відродженє, національний під'єм для нас зовсїм не ворожа, тільки навпаки, незвичайно симпатична поява. Одначе сей національний під'єм мірить ся для нас ступнем проведеня в дану національну сферу, в формі, яка відповідає всїм її окремішностям, великих міжнароднїх загально-людських ідеалів. Національне для нас, се форма присвоєня і втїленя всесьвітнього, вселюдського поступу...

---

[1]) ibidem, стор. 186—187.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Як-раз тому, що ми против усего, що роз'єднює національности, утруднює їх взаїмне зближенє та їх взаїмне розумінє, — як-раз тому ми непримиримі противники державно-асіміляторської політики [1]), яка стремить усіми мірами до того, аби здержати, занапастити самостійний розвиток підданих, поневолених національностий, накинути їм кафтан із чужих плечий, мову й культуру пануючої національности. Ми непримиримі противники тої асіміляторської політики по перше тому, що вона здержує проґресивний розвиток народу. Висші кляси його, його просьвічені круги, його інтеліґенція, що правда, легко піддають ся асіміляції, легко забувають свою рідну мову, звичаї, культуру, і приймають чужі. Але покривджені, низші кляси, придавлені працею, що часто бридуть по дорозї житя в безпросьвітній, глибокій ночі, мусять і без того з великою працею і стражданєм виборювати кожду окрушинку знаня й самосьвідомости. Здавити національну культуру тих мас не трудно, але в десятеро труднїйше подати їм чужу культуру, в мало зрозумілій формі. Ограблений не тільки матеріяльно, ограблений, що тисячу разів гірше, духово, позбавлений усякого історичного духового наслїдства, позбавлений своєї інтеліґенції, засімільованої иншою національністю, бідний умовими силами, бідний просьвітою, нарід тільки лекше піддав ся би економічній експлуатації, не будучи в станї піднести свого елементарного гнїву против неї на ступінь сьвідомої боротьби, веденої сьвітлом наукової правди й наукового соціялїстичного ідеалу.

„По друге, ми непримиримі противники тої державно-асіміляторської політики ще й тому, що вона самим фактом національного гнету здібна будити в угнетених національностях фанатичне привязанє до всїх їх національних окремішностий, як-раз тому, що вони національні, як-раз тому, що за них переслїдують. Націоналїзм аґресивний, націоналїзм представителїв пануючої національности зі своїм прапором захватів, завойовань і насильств, глибоко відразливий та антикультурний. Але він антикультурний не тільки сам по собі, але ще й тим, що заражує антикультурними первнями й инший націоналїзм, націоналїзм дефензив-

[1]) Розстрілене тут і скрізь далї моє.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ний. Останній у розпалї боротьби також змушуєть ся до ексцесів, до прибільшень, виходить із рамок законної оборони свободи національного розвитку, надаючи національному первневи не лише значінє форми проведеня загально-людського змісту, але й стремлячи, по закону реакції, до вузко-національного відокремленя, до культурного віддаленя від инших народів, хапаючи ся за старовину тільки тому, що вона „національна", цураючи ся нового, на скільки приходить ся брати його від инших. В кінцї національний гнет в високім ступнї здібний будити взаїмне тяготїнє елементів, ріжних зі станового та клясового огляду. Се взаїмне тяготїнє законне, але лиш на стільки, на скільки воно обмежуєть ся спільним ґрунтом оборони прав на свобідний розвиток, конче потрібних усїм членам, що складають національність, на скільки воно не закриває непримиримої ріжницї клясових інтересів серед даної національности й на скільки не заставляє забувати про міжнародну солїдарність робітницької кляси всїх національностий. Одначе в тім і річ, що національний гнет найбільше здібний розпалювати слїпу, загальну ворожнечу Нїмця до всего французького, Француза до всего нїмецького і т. д., що національний гнет найбільше здібний облекшувати пануючим клясам проповідь реакційної ідеї гармонії інтересів, вколисувати до сну революційність робітницької кляси, роблячи для неї відхідний канал у напрямі боротьби виключно против пануючої національности й помагаючи буржуазним партіям тягнути за собою в хвостї робітницький рух, позбавлений свого незалежного, самостійного характеру.

„От чому ми пишемо на нашім прапорі: повне й безумовне право національностий на самоозначенє. От чому ми стоїмо за федеративний устрій, за як найширший розвиток місцевої самоуправи, за культурну автономію народностий. Лише свобідний суспільний устрій, в якім забезпечені й права меншости, може забезпечити мирне пожитє ріжних націй під одним державним дахом. Лише такий устрій може позбавити національні спори давної остроти. А доки такого устрою нема, доти ріжні народности будуть вічно тяготїти до сепаратизму, до державної окремішности й незалежности... Для нас, як для соціялїстів, право на самоозначенє даєть ся не історичною традицією, не „сїмома боярами в числї предків", не державною незалежністю в минувшости, не сим чи иншим теріторіяль-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ним розселенєм, а самим фактом тої глибокої культурної ріжниці, який розділює людськість на окремі національности. Ні одна з таких національностий не має перед иншою ніяких монопольних прав, усім повино бути дане рівне місце побіч себе, рівна часть у добрах сьвіта, рівна спромога управляти собою й розвивати ся природно, свобідно, використовуючи весь свій національно-історичний духовий і культурний капітал і роблячи його вихідною точкою для розвитку до великого, загально-людського ідеалу соціялїзму. Найменший національний привілей у наших очах так само реакційний та антисоціялїстичний, як привілей клясовий або становий. В будучім устрою ми повинні і зуміємо знайти форми, які забезпечили би братерське житє всїх народів, що одно здібне сотворити по правдї загально-людську культуру і звести до мінїмума національні перегороди. Але і в сучаснім устрою ми, як соціялїсти, повинні й будемо вести завзяту, непримириму боротьбу против усякого поневоленя і всякої несправедливости, зверненої против раси, релїґії, нації, племени, кляси, пола чи партії" [1]).

Отсю теоретичну часть статї „Національное порабощеніе и революціонный соціализмъ" я подав майже в цїлости, бо в нїй проведено ріжницю між націоналїзмом пануючих і націоналїзмом поневолених національностий, показано шкідливий вплив націоналїзму перших, націоналїзму аґресивного, на націоналїзм останнїх, на націоналїзм дефензивний, виказано, як національний гнет затемнює клясову сьвідомість у робучого народу поневоленої національности — так ясно й вірно, як мало де в соціялїстичній лїтературі пануючих національностий. Отсей погляд партії соціялїстів-революціонерів на значінє національного питаня в емансіпаційній боротьбі пролєтаріяту слїд би затямити тим соціялїстам як пануючих так і поневолених націй, які — перші в інтересї панованя своєї національности, а останні з рабської боязни, аби їх товариші з пануючої національности не закинули їм шовінїзм, зраду супротив міжнароднього братерства пролєтаріяту, — всякий, навіть найсправедливійший акт оборони національних прав з боку поневоленої нації пятнують таким самим шовінїзмом як акт насильства над поневоленою національністю з боку пануючої.

---

[1]) Ibidem, стор. 189—193 (з пропусками).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

За те позитивна часть тої проґрамової статї слабша. „Повне і безумовне право національностий на самоозначенє“, „федеративний устрій“, „як найширший розвиток місцевої самоуправи“, „культурна автономія народностий“, — з усім тим не можна не згодити ся, коли лише ті понятя виповнити правдивим змістом, але при чім тут „один державний дах“, під яким висше вичислені права мають забезпечити „мирне пожитє ріжних націй“? Або ідеалом суспільного устрою будучности являєть ся добровільна, свобідна федерація свобідно зложених автономних спілок, федерація, яка йти-ме з низу в гору відповідно до людських потреб, аж доки не обійме своєю сїтю всего сьвіта, і тодї не треба буде нїякого „державного даху“, — або таким ідеалом являєть ся „державний дах“, і тодї кожда національність мати-ме повне право мати свій „державний дах“, право, яке признає й партія соціялїстів-революціонерів, коли заявляє, що „нї одна з національностий не має перед иншою нїяких монопольних прав“. Як бачимо, тут „старі анархічні тенденції“ викривлені „новими соціяльно-демократичними правдами“...

„В проєктї проґрами соціялїстів-революціонерів, опублїкованій в 46 ч. „Революціонной Россіи“, ми, правда, стрічаємо федеративний прінціп, але сформулований він на нашу думку не досить ясно. В „полїтичній і правовій области“ проєкт жадає „установленя демократичної республїки, з широкою автономією областий і громад, як міських, так і сїльських; як мога ширшого приложеня федеративного прінціпа до відносин між поодинокими національностями“ і в кінцї „признаня за ними безумовного права на самоозначенє“. Вислови: „широка автономія“, „як мога ширше приложенє федеративного прінціпа“, „безумовне право“ являють ся очевидно многообіцюючими, але ми волїли-б, коли-б партія просто заявила, що вона стремить до установленя свобідної федерації громад і областий, свобідної в тім розуміню, що кожда громада й область можуть віддїлити ся навіть у тім випадку, коли вони русскі, а не иншої породи[1]).

Сказаного, думаю, досить, аби пізнати становище партії соціялїстів-революціонерів до національного й тим самим до українського питаня.

---

[1]) »Теорія и практика«, стор. 559. — Не маючи під рукою 46 ч. »Революціонной Россіи« з проєктом проґрами партії соціялїстів-революціонерів, я цитую відповідний уступ з книги Поссе, з якого становищем у національнім питаню зовсїм годжу ся.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тепер перейдемо до великоруських анархістів-комуністів. „Община“ була останнім великоруським анархістичним журналом у XIX в.; по її упадку великоруський революційний рух став щораз більше визволювати ся від „старих анархічних тенденцій“. Аж із початком XX в. почали повставати за границею великоруські анархістичні ґрупи з метою видавати літературу, а далї орґанізувати масовий рух у самій Росії. Періодична преса починає виходити від половини 1903 р., праця в Росії почала ся тільки в 1905 р.

Якже відносять ся сучасні великоруські анархісти-комуністи до національного питаня?

Найвизначнійший сучасний теоретик анархізму, Петро Крапоткін у своїй книзї „Хлѣбъ и Воля“ в розділї „Анархическій коммунизмъ“ пише:

„Доки суспільність була основана на кріпацькім праві, вона могла мирити ся з необмеженою монархією; коли вона оснувала ся на наємній працї й експлуатації мас капіталїстами, знайшла найлїпшу охорону експлуатації в парляментаризмі; але суспільність свобідна, що взяла в свої руки загальне наслїдство — землю, фабрики, капітали, — мусїти-ме шукати нової полїтичної орґанїзації, яка відповідала-б новому господарському житю, — орґанїзації, основаній на свобідній спілцї й вільній федерації.

„Кождій економічній фазї відповідає в історії своя полїтична фаза; неможливо зруйнувати теперішню форму власности, не вводячи разом з тим і нового устрою полїтичного житя“[1]).

В цитованім уступі Крапоткін кладе тільки загальний прінціп: полїтична орґанїзація має бути основана на свобідній спілцї й вільній федерації. Докладнїйше розвиває його, прикладаючи до відносин у російській державі, перша по упадку „Общины“ великоруська анархістична ґазета „Хлѣбъ и Воля“ у вступній, проґрамовій статї в 1 числї з серпня 1903 р., де читаємо:

„Боротьба за хлїб, боротьба за волю! Ось яка була й є незмінна проґрама робітника від того часу, коли він почав пізнавати своїх ворогів: власність і державу.

---

[1]) »Хлѣбъ и Воля« П. Кропоткина, Лондонъ 1902, стор. 44–45 (завважу, що ся праця вийшла найперше в 1892 р. по французьки п. н. »La Conquête du Pain«.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„В сути річи боротьба за свободу ведеть ся від того часу, коли на історичну сцену появила ся приватна власність як фактор поневоленя. А держава, се ніщо инше, як зверхна оболочка системи господарства, що має своєю основою приватну власність, яка знов повстала наслідком заграбленя й насильного присвоєня того, що перше являло ся спільним маєтком...

„Ми переконані, що ніякого справжнього поступу на економічнім шляху не можна досягнути без рівночасного зруйнованя державної орґанізації, яка й розвила ся в історії задля укріпленя прав на землю, на знаряди праці й на народню працю в користь тих, хто нині творить управляючі й володіючі кляси.

„Знесенє приватної власности забезпечить нам економічний добробут, знесенє держави — свободу особистости...

„Але нас можуть запитати, яким чином ми можемо погодити безпосередну боротьбу за здійсненє нашого ідеалу, т. є. анархічного комунізму, з так званою насущною задачею Росії: з поваленєм абсолютизма. Ми добре знаємо, що не завтра або після завтра здійснить ся в Росії анархізм, т. є. бездержавний соціялізм. Але ми також знаємо, що здійсненє його може на довго відсунути ся, коли ми таки тепер не зачнемо працювати соціялістично, т. є. коли ми нашою пропаґандою словом, друком і приміром не помагати-мемо пробудженю революційного духа й соціялістичної сьвідомости робучих мас. Не конституція як така нам потрібна, бо ми загалом против усякої держави, а свобода слова, друку і зборів, аби ми консеквентнійше могли вести нашу соціялістичну пропаґанду й прискорити соціяльну революцію... Ми відріжняємо ся від инших революціонерів, які працюють нині у Росії, тим, що ми конституцію не кладемо навіть тимчасовою метою наших змагань. Ідучи до знесеня всякої держави, ми стремимо до ослабленя, до дробленя всякої власти, як теріторіяльно, так і в її функціях, аби в кінці довести її до нуля. Конституція може явити ся тимчасовим результатом нашої противдержавної діяльности, — тим ліпше для конституціоналістів, — нас вона ні трохи не здержить у боротьбі против держави.

„В Росії більше як де будь потрібна противдержавна пропаґанда. Ніяка конституція не зменшить гнету народів, що залюднюють Росію, коли пануючий тепер у нас прінціп централізації буде задержаний. Децентра-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лїзація російської імперії являєть ся неминучою потребою для всїх, хто серіозно й щиро думає про заведенє такого режіма, який не перешкаджав би нормальному розвиткови її людности. Множество дрібних (чи тільки дрібних?) народностий, які входять тепер у склад російської імперії, повинні дістати повну свободу зовсїм віддїлити ся, коли вони того забажають, або ввійти в одну спільну федерацію, з чого можна тільки радїти, бо се послужить для загальної користи. Але накидувати федерацію кому-будь ми вважаємо неможливим. Федерація не накидуєть ся, в неї вступають добровільно свобідні народи. Свобідна федерація свобідних народів, — ось як ми розуміємо й кладемо питанє про взаїмні відносини народностий, поневолених нинї російською імперією. Крім того, розслїдивши внутрішнє житє Росії, кождому легко переконати ся, що в нас є провінції, які мають зовсїм самостійну економічну фізіономію. Таким місцевостям внутрішня незалежність поможе йти швидше шляхом поступу, давши їм змогу лекше забезпечити собі економічний добробут. Розумієть ся, при тім необхідно, аби між тими внутрішно незалежними, свобідними провінціями утворили ся як найтїснїйші федеративні звязки, яких необхідність буде підповіджена самим житєм. Одним словом, треба воскресити Новгород і Псков, але так, аби кожде село, кожда провінція представляли собою Новгород і Псков і до того відповідаючи духови 20-ого віка".

Виступаючи против держави взагалї та приймаючи анархію за ідеал полїтичної орґанїзації, ідеал, який має бути здїйснений у формі добровільної федерації свобідних спілок, кладеть ся тим самим найпевнїйшу основу для розвязки національного питаня. Зі зруйнованєм держави впали би ті кайдани, в які закувала пануюча національність (чи радше пануюча кляса її) в многонаціональній державі поневолені національности, а полїтична орґанїзація, оперта на добровільній федерації спілок, дала би кождій національности як найширше поле до розвитку своїх сил.

III.

З огляду становища польських і великоруських революційних партій до українського питаня протягом XIX в. й аж до наших часів видно, що не всї вони признавали недержавним, угнетеним національностям — одні на теріторії колишньої польської держави,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

другі на теріторії сучасної російської держави — таке саме право на свобідне, незалежне житє, як своїм, пануючим національностям: польській і великоруській. Становище кождої революційної ґрупи обговорене з окрема в огляді, — на сїм місцї попробуємо дати тільки ґенезу його.

На всїх землях польської держави повноправним горожанином її був тільки польський шляхтич, який, де-б він не володїв землею й мужицькими душами, коло Кракова, на широких степах України, чи в литовських лїсах, усе вважав себе сином спільної вітчини Польщі. І тому подїл Польщі відчули болючо на собі тільки ті повноправні горожани польської держави і тільки вони зірвали ся до боротьби за відзискане незалежности, очевидно, для цїлої тої теріторії, на якій вони до подїлу Польщі були повноправними горожанами, а тепер стали підданими чужої держави. Сей ідеал, ідеал незалежности польської держави в її давних границях присьвічував усїм зусилям від першого до останнього подїлу Польщі визволити ся з під переваги Росії, він вів і загрівав до бою польські леґіони, які готові були помагати Наполеонови підбити цїлий сьвіт, аби лише відзискати незалежність для себе, він панував неподїльно над польським повстанем 1830—31 р. Скільки геройства, скільки жертв пішло на те, аби лише вибороти собі право панувати неподїльно над землею й мужицькими душами на теріторії втраченої держави! І не диво, що коли по упадку повстаня 1830—31 р. почали творити ся на еміґрації, головно у Франції, польські революційні ґрупи, вони клали своїм ідеалом Польщу Ягайлонів, що „Литовсько-Руське Товариство“, засноване польською шляхтою з литовських і руських земель, заявляло, „що нема Польщі без Литви й Руси, що Литва і Русь, се Польща“.

Одначе в міру того, як здїйснювали ся кличі тогочасної революційної демократії, падали реальні основи для відбудованя польської держави в її давнїх границях. З хвилею запанованя політичної свободи і рівности польська шляхта на не-польських землях колишньої польської держави сходила до значіня незначної меншости, яка вже не могла бути рішаючим чинником для долї мілїонових мас народу, серед якого жила. Тим більше, що полїтичні перевороти приносили бодай незначні соціяльні зміни, пр. визволених з ярма кріпацтва селян надїлено хоч невеличкими надїлами землї, так що польська шляхта, тратячи пановане над мужицькими душами, тратила в части також пановане над землею, яка колись

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

майже в цілости належала до неї.

Польські революціонери, переймаючи ся революційними кличами тогочасної західно-европейської демократії, повинні були зрозуміти, що ідеал відбудованя історичної Польщі не можна погодити з тими новими кличами, що навпаки, революцію задля здійсненя тих кличів на не-польських землях колишньої польської держави треба було підняти не тільки против російського та австрійського правительства, але також против одиноких репрезентантів польської національности на тих землях, — против польської шляхти, — бо вони були рівночасно репрезентантами того старого політичного й соціяльного ладу, против якого виступала тогочасна революційна демократія. З того становища отвирав ся перед польськими революціонерами тільки один шлях: кликати до революції в імя інтересів тої людности, яку кличеть ся до революції; замість одної польської революції, против якої російське та австрійське правительство легко могло виставити контрреволюційну армію з не-польської людности, що стогнала під панованєм польської шляхти, визволяючи її по трохи з того ярма, розпалити на теріторії колишньої польської держави стільки революцій, скільки народів живе на ній; зірвати до краю з ідеалом польської шляхти, з ідеалом відбудованя історичної Польщі, аби здійснити ідеал тогочасної революційної демократії, зі здійсненєм якого встала би й Польща, — не та стара, за яку борола ся польська шляхта, тільки Польща нова, Польща як незалежна орґанізація польського народу.

Одначе польські революціонери не зрозуміли того, вони не на стільки перейняли ся революційними кличами тогочасної демократії, аби перестати бути синами історичної, шляхотської Польщі. Розпалити на теріторії колишньої польської держави стільки революцій, скільки народів живе на ній, се значило би виступити против польської шляхти, против тих своїх братів, які принесли вже стільки жертв на жертвеннику відбудованя вітчини, посьвятити їх інтереси, які видавали ся рівночасно не тільки інтересами польськости, але також інтересами культури, поступу, тим незвісним мужицьким низинам, які представляли собою не-польські народи, одним словом: доконати своїми руками четвертого безповоротного поділу Польщі. Се ж „зрада вітчини“, — та обставина, що Польща була поневолена, пошматована, окровавлена кровю

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

власних синів, пролитою її ворогами, що польська шляхта, та гнобителька народніх мас, також була гнетена, закривала перед очима факт, що се була би тільки зрада інтересів шляхти, — а „зрадниками вітчини“ польські революціонери не хотіли й не могли бути.

Що більше, не зрозуміла того й тогочасна західно-европейська демократія. На сході Европи бачила вона дві ворожі сили: з одного боку Росію, яка під зелізною рукою Миколи I була могучою підпорою загально-европейської реакції, а з другого Польщу, яка мала відвагу стати до боротьби з тою підпорою загально-европейської реакції. Отсї дві сили закрили перед нею все инше. За ними не бачила вона тих обявів незадоволеня серед великоруської суспільности, які за пів століття розросли ся в такий могутній революційний рух, що відносини між Росією й рештою Европи радикально змінили ся: не Росія творить підпору загально-европейської реакції, а навпаки, самодержавна, реакційна Росія шукає і знаходить підпору против внутрішньої революції в західно-европейських демократичних і републиканських державах; за ними не бачила вона незадоволеня з тогочасного режіму серед инших народів, що стогнали під подвійним ярмом російської (або австрійської) держави й польської шляхти. Західно-европейська демократія бачила, як західно-европейські правительства против її змагань знаходять підпору в Росії і тому на своїм прапорі написала: Поваленє або бодай ослабленє Росії! А що-ж більше могло-б ослабити Росію, як відірванє від неї богатих і просторих земель колишньої польської держави, як відбудованє Польщі в її давніх границях, бо лише велика й могуча держава може паралізувати реакційну силу Росії. І так ослабленє Росії через відбудованє Польщі, а хто виступив би против того, се ворог поступу, орудє реакції. Ворогом поступу, орудєм реакції було напятноване все те, що сьвідомо чи інстинктово противило ся відбудованю історичної Польщі, і як таке засуджене в імя поступу на вимертє.

Так дивила ся на польське питає тогочасна західно-европейська демократія, так дивили ся на нього основателї „наукового соціялїзму“ Маркс і Енґельс[1]), а тих нечисленних революціонерів, що в незадоволеню народів, поневолених історичною Польщею, ба-

[1]) Див. моя статя »Маркс-Енґельс-Лїбкнехт про відбудованє Польщі« в »Науковім Збірнику« й окремою відбиткою, Львів, 1906.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чили основу до глибшої, соціяльної революції, пр. Бакуніна [1]), пятновано царськими аґентами.

Так повстав компроміс між демократичними ідеалами й ідеалом історичної Польщі, а саме: демократичні ідеали на теріторії колишньої польської держави мають бути здійснені не инакше, як через відбудованє Польщі в її давних границях. Найперше мусить бути відбудована історична Польща, а вона вже заведе в себе демократичний устрій, рівноправність усїх народів, федеративні зносини між ними і т. д.

Таким чином ідеал полїтичної свободи й рівности пожертвовано ідеалови історичної Польщі, бо-ж за відбудованєм її не промовляє нїщо: анї спільна історія, через яку червоною ниткою тягнеть ся аж до наших днїв ворожнеча инших народів супротив репрезентантів польського народу на їх землї, супротив польської шляхти, ворожнеча гноблених против гнобителїв; анї економічний розвиток, який у ріжних частях колишньої польської держави йде ріжними шляхами; анї інтереси будучности, бо-ж кождий із народів, поневолених колишньою польською державою, стремить до зовсїм незалежного житя, — одним словом нїщо крім бажаня вдержати за польською національністю на всїх землях колишньої польської держави те саме становище державної, пануючої національности, яке вона мала в історичній Польщі, й яке при повній незалежности кождої національности мусїло би підпасти радикальному обмеженю, бо тодї польська національність була би пануючою тільки на польській етноґрафічній теріторії, а польські меншости на не-польських землях колишньої польської держави, що при відбудованю Польщі в історичних границях з титулу своєї приналежности до державної, пануючої національности відгравали би ролю панів супротив місцевої людности, мусїли би задоволити ся становищем національної меншости.

Але відбудованє Польщі, — говорять польські демократи й соціялїсти, — принесе з собою не пановане польської національности над иншими, тільки рівність, свободу і братерство всїх на-

---

[1]) Як на сході Европи піонїрами поступу европейська демократія вважала Поляків, так у середній Европі Нїмцїв, а що Бакунін, закликаючи всїх Славян до славянської федерації, виступав против поневоленя Чехів, які — також »в імя поступу« — повинні були розплисти ся в нїмецькім морі, то за се і впав на нього гнїв Маркса й Енґельса.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

родів на теріторії колишньої польської держави, відбудована Польща буде федерацією свобідних народів.

Против „свободи, рівности і братерства“, против „федерації свобідних народів“ ми очевидно нічого не маємо, але в тім і річ, що само домаганє відбудованя Польщі в її давніх границях, кладене зовсім виразно польськими демократами й невиразно польськими соціялїстами, противить ся тим прінціпам. Домагати ся відбудованя Польщі в історичних границях, не вважаючи на волю тих не-польських народів, що живуть у тих границях, се знасилуванє свободи; домагати ся, аби в інтересї польської національности в склад відбудованої Польщі ввійшли инші національности, се знасилуванє рівности; говорити про федерацію свобідних народів і рівночасно класти справу так, що не-польські народи колишньої польської держави мусять увійти в склад відбудованої Польщі, се наруга з прінціпу федерації, під якою розуміє ся добровільна спілка свобідних із свобідними і рівних із рівними, а ваша „федерація свобідних народів“ була би спілкою, накиненою пануючим народом народам поневоленим. Ті Поляки, що хотять, аби на землях колишньої польської держави запанувала в будучности свобода, рівність і братерство й аби народи на тих землях завели між собою федеративні зносини, повинні вже тепер зректи ся всяких претенсій до не-польських земель і народів на теріторії історичної Польщі, не перешкаджати їм (коли вже не помагати) в їх стремлїнях до повної незалежности, а коли вже всї будуть свобідні, незалежні, тодї до федеративних відносин між ними доведе само житє. Але та федерація була-б очевидно далеко відмінна від тої, яку хотять накинути не-польським народам колишньої польської держави демократичні й соціялїстичні реставратори Польщі. Творячи ся з низу в гору, по мірі потреб, а не задля відбудованя історичної Польщі, вона безперечно вийшла би поза її границї, — пр. Українцям не менше потрібні федеративні зносини з Великорусами, як із Поляками, і т. д. Хто хоче свободи, той повинен передовсім зректи ся всякого пановання, яке має над другими, а хто сего не робить, тільки обіцює завести свободу аж тодї, коли стане повним паном ситуації (аж у відбудованій Польщі), тому ми в праві не вірити в його обіцянцї, тим більше, що історія конституціоналїзму в Австрії показала наглядно, як польські революціонери з 1848-их років, які також в імя свободи, рівности і братерства кликали всю людність Галичини (отже й українську)

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

до боротьби против австрійського правительства, й їх наступники, дійшовши до пановання в Галичині, поступають по прінціпам свободи, рівности і братерства супротив української людности.

І так сам факт домаганя відбудованя Польщі в історичних границях іде в розріз із тими прінціпами свободи, рівности і братерства, які мають бути здійснені на землях колишньої польської держави через відбудоване її. Се одно. А по друге чому як-раз відбудоване Польщі має бути тим шляхом, яким прийде свобода, рівність і братерство на землї колишньої польської держави? Адже за сим шляхом не промовляє нїщо крім бажаня вдержати за польською національністю становище державної, пануючої національности, а против нього житє висуває такі арґументи, що треба сумнївати ся, чи се в загалї можливо, аби ним прийшла свобода, рівність і братерство на землї колишньої польської держави. Одиноким репрезентантом польської національности на не-польських землях колишньої польської держави була польська шляхта, гнобителька місцевої людности як із полїтичного, так і з соціяльного боку, і наслїдком того вікового пановання її над місцевою людністю, яке тревае й доси, інтереси польської національности в розуміню місцевої людности так тїсно вілляли ся з інтересами її гнобителїв, що коли ви хочете яку ідею скомпромітувати серед української, білоруської, литовської людности, то тільки пропаґуйте її під польським прапором. Таким чином іти до здійсненя свободи, рівности і братерства через відбудоване історичної Польщі, значить дискредитувати серед не-польських народів колишньої польської держави самі ідеї свободи, рівности і братерства.

І так погодити ідеал історичної Польщі з новочасними демократичними і соціялїстичними ідеалами неможливо, компроміс між ними мусить бути пожертвованем демократичних і соціялїстичних ідеалів ідеалови історичної Польщі. А одначе власне сей „компромісовий“ ідеал панує неподільно над усіми польськими демократичними рухами. Його проклямувало безпосередно по повстаню 1830—31 р. „Польське Демократичне Товариство“, його пропаґували польські революційні демократи 1848-их років, його виписали на своїм прапорі польські повстанцї 1863 р., йому поклоняєть ся сучасна польська демократія.

Ті польські соціялїстичні ґрупи, що поставили ясно домаганє відбудованя Польщі, також не зірвали до краю з ідеалом відбудованя історичної Польщі, хоч з другого боку не мали вже

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

відваги поставити його так ясно, як польська демократія. Одначе ся неясність, се ніщо инше, як сповиванє ідеалу історичної Польщі в туман інтернаціональної революційної фразеольоґії. І коли вони, окутані тим туманом, не виступають як слід против аґресивного націоналїзму польсько-шляхотських елементів на не-польських землях колишньої польської держави з одного боку, і з другого кладуть на одну дошку з тим польсько-шляхотським аґресивним націоналїзмом зовсїм природне й оправдане стремлїнє не-польських народів оборонити перед ним своє право на повний, незалежний національний розвиток, і пятнують дуже часто найбільше оправдані прояви того стремлїня шовінїзмом та зрадою супротив інтернаціональних ідеалів, — у кінцевім результатї становище їх виходить таки на користь ідеалови історичної Польщі. І нї при чім тут заява, що „наші прінціпи виключають зовсїм усякі заборчі тенденції“, бо коли не поставите самі відповідної сили против польсько-шляхотського аґресивного націоналїзму на не-польських землях з одного боку і з другого ослабите ту силу серед не-польських народів, то решту зробить за вас та часть польської суспільности, яка має тепер у своїх руках власть і якої прінціпи включають зовсїм ясно заборчі тенденції. А коли нею все буде зроблене, тодї заявите, оперті о матеріялїстичний погляд на історію, що всего того доконав історичний розвиток, як тепер чи-мало з вас уважає наслїдком історичного розвитку той стан польського посїданя на не-польських землях, до якого довела полїтика явної грабіжи й насильства польських королїв і шляхти в минувшости й оперта на тій історичній основі полїтика замаскованої законом грабіжи й насильства польської шляхти в теперішности.

Перейдемо до великорусько-українських відносин.

19-е столїтє застало українську автономію зовсїм знищену, українські висші, просьвічені верстви зрусифіковані, український нарід, що стогнав у важкім кріпацькім ярмі, зовсїм темний. На низинах важка панщина й темнота, а на вершинах пановане ідеї „единой, недѣлимой Россіи“, опертої на трьох стовпах „самодержавія, православія и народности“, — ось стан, у якім опинила ся на початку 19 в. не тільки Україна, а всї народи російської держави з виїмком Польщі, якої закріпощенє було ще занадто сьвіже й яка не переставала бунтувати ся против нього.

І перші великоруські революціонери, що виступили против полїтичного й соціяльного поневоленя народнїх мас у тогочасній

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Росії, не бачучи на тих вершинах, з яких вийшли, ніде протесту против національного закріпощеня, тільки в Польщі, стали на тім становищі, що тільки Польща має право відлучити ся від Росії, а всї инші народи, се справдї „единая, недѣлимая Россія". Особливо що до України не було навіть думки, що се країна що до національности відмінна від Великоросії й повинна мати повне право на незалежний національний розвиток.

Федералїст Герцен не міг не бути ворогом „единой, недѣлимой Россіи". Його ідеалом була Росія як добровільна федерація свобідних народів. Але й у нього не було ясного розуміня, що таке „Росія" по національному складу й він ту федерацію розумів головно як федерацію „Польщі" з „Росією", признаючи очевидно Польщі право ввійти в таку федерацію або зовсїм відірвати ся від Росії. Правда, Герцен знав, що між „Польщею" й „Росією" є „Малоросія", поневолена одною й другою, „Малоросія" до якої з державними претенсіями виступала як тогочасна самодержавна „Росія", так і революційна „Польща". Отся „Малоросія" була для Герцена предметом найприкрійшийших помилок. Прінціпіяльно признавав він, що їй повинна бути полишена свобода злучити ся чи з „Польщею" чи з „Росією", або, „коли вона буде розумна, простягнути обом руку на братерський союз і на незалежність від обох", — але він так неясно представляв собі ту „Малоросію" і з теріторіяльного і з національного боку, що в кінцї зсолїдаризував ся з польськими революціонерами в 1863 р., які підняли боротьбу за відбудоване Польщі в історичних границях.

Великоруські лїберали 1880-их („Земскій Союзъ") і 1890-их („Партія Народнаго Права") років, кладучи собі за цїль повалене самодержавя й заведене на його руїнах федеративного устрою в границях сучасної російської держави, відносили ся до всїх національностий російської держави однаково, признаючи, що „федерація і виїмкове значінє якої-будь одної національности в державі не дадуть ся погодити".

Але з початком 20 в. великоруський лїберальний рух стає централїстичний, роблячи виїмок тільки для Польщі й Фінляндії, а всї инші країни й народи вважаючи „единою, недѣлимою Россією". Недавне поневолене Польщі й нове поневолене Фінляндії тямлять ся. Репрезентант великоруських лїбералів перед заграницею, Петро Струве, заявляє в „Освобожденію", що „рішене польського питаня можливе тільки під умовою прінціпіяльного при-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

знаня конституції з 1815 р. і скликаня — рівночасно з конституантою держави — Конституанти Польського Королївства", після чого „обі конституанти мають виробити основи польсько-російської згоди", і протестує против того, „аби при точці про теріторіяльну автономію, класти на одну дошку Польщу, Литву, Малоросію і Закавказє", бо така постанова „або дає для Польщі занадто мало, або іде супротив инших країн крім Польщі й Фінляндії занадто далеко". Але давнє закріпощенє України, яке йшло подібними шляхами, як нове закріпощенє Фінляндії, забуте і в тім самім „Освобожденію" якийсь „Українець" заявляє, що „на переяславський договор можуть покликати ся тільки невеличкі гуртки Українців — крайніх шовіністів".

„Російська" соціяльна демократія, вважаючи державний централїзм найвигіднїйшою формою державної орґанїзації для пролєтаріяту, бажала би сучасний централїзм російської держави задержати на все, тільки не в імя „самодержавя, православія и народности", а в імя „як найтїснїйшого з'єдиненя пролєтаріяту". А що при централїстичнім устрою держави чи — як читаємо в партійній програмі — при „самодержавю народа" великоруська національність остане пануючою, а всї инші поневоленими так само, як при самодержавю царя, що „самодержавіе народа" буде так само розвивати „русскую народность" коштом инших, як се робило доси царське самодержавє, — се історичний розвиток, против якого можуть змагати ся тільки нерозумні „утопісти". З окрема що до України, то російська соціяльна демократія не признає їй навіть тої теріторіяльної автономії, яку признала в своїй проґрамі „для тих місцевостий, що визначають ся окремими побутовими умовами і складом людности", значить, Україна нічим не ріжнить ся від „собственно-русскихъ мѣстностей". Тих 250 літ полїтики насильства, які надали Україні зверхній вигляд „собственно-русской мѣстности", се для „російської" соціяльної демократії також історичний розвиток, против якого вона не хоче змагати ся, тільки навпаки, йде далї у вказанім ним напрямі, виступаючи не против царської полїтики насильства, а против тих, хто хоче направити те зло, яке заподіяла та полїтика українському народови.

Повне право на незалежність признавали всім народам і племенам російської держави без ніяких застережень одні великоруські анархісти. Се бачили ми в початках соціяльно-революційного руху

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

в Росії, в 1860-их і 1870-их роках, коли він розвивав ся під впливом анархізму і коли в ясних та сьмілих виводах Бакуніна та його однодумців не забувано ніякого з народів, що стогнав у ярмі царського самодержавя; той сам прінціп проголосив на сторінках ґазети „Хлѣбъ и Воля“ великоруський анархістичний рух, відроджуючи ся з початком нашого віку.

Повне право на незалежність кождої національности виводять анархісти зі свого основного прінціпа політичної орґанізації, з прінціпа анархії. Анархія, се такий політичний устрій, якого основою являєть ся неістноване всякої власти, повна свобода особи. На сій основі повстає відповідно до людських потреб з низу в гору свобідна орґанізація суспільности таким способом, що свобідні люди лучать ся добровільно в свобідні спілки, спілки в федерації і т. д., так що вся орґанізація, се одна сіть свобідних спілок. У тій сіти відгравати-ме безперечно важну ролю федерація спілок, зложених із людий одної національности, федерація зложена добровільно, відповідно до тих спільних потреб, які мають люди одної національности, й зовсім незалежна в заспокоюваню тих потреб. В тій формі здійснить ся на нашу думку національна незалежність в анархістичнім устрою. А на всякі історично-державні претенсії одних національностий до панованя над другими анархісти відповідають, що „минувшість не повинна вязати теперішности, а теперішність не може вязати будучности і необмежене право належить живучим поколїням“.

З того основного прінціпа виводимо ми також право на самостійність України.

Погляд, що в інтересах „як найтіснійшого з'єдиненя пролєтаріята“ Україна повинна зректи ся всякої незалежности, вважаємо хибним, опертим не на ідеалах будучности, не на ідеалах свободи, рівности і братерства всїх людий, а на ідеалах минувшости, на ідеалах панованя одних над другими. І хто, приймаючи прінціп державної орґанізації в загалї, виступає против державної незалежности України, сей на нашу думку служить не інтересам пролєтаріята, тільки інтересам тих, против кого бореть ся пролєтаріят. Але відкидаючи прінціп державної орґанізації, ми в стремлїню до державної незалежности України вважаємо корисним для українського робучого народу тільки неґативний бік, те руйноване теперішної власти над українським народом, яке було-б рівночасно обмежуванєм і дробленєм власти тих держав, що панують над

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

українським народом. І доки стремлїнє до державної незалежности проявляєть ся руйнованєм істнуючої власти, доти робучий нарід не може відносити ся до нього ворожо або байдуже. Але позитивний бік того стремлїня: будованє української держави, укріплюванє нової державної власти на українській землї — противний інтересам робучого народу і він повинен покласти всї свої сили, аби на руїнах теперішньої державної власти „чужих“ не допустити до укріпленя державної власти „своїх“, тільки вести дїло руйнованя далї, аж доки не впадуть усї основи сучасного устрою.

Бо для нас самостійна Україна, се добровільна федерація свобідних спілок, зложених добровільно свобідними людьми української національности, федерація, неможлива швидше, як по зруйнованю сучасного устрою, по зруйнованю інституції приватної власности й витвореної для охорони приватної власности інституції держави.

А до того часу все, що веде до обмеженя, ослабленя, роздробленя, руйнованя власти, корисне, а все, що веде до скріпленя власти, шкідливе для робучого народу. Отсе крітерій, якого ми держимо ся, оцїнюючи ті стремлїня до незалежности, які проявляють чи підбиті національности, чи провінції національних держав, чи поодинокі ґрупи в партії і т. д.

Орґанїзації робучого народу для боротьби з сучасним устроєм повинні бути збудовані на тих самих прінціпах, на яких вони хотять оперти в будучности орґанїзацію всеї суспільности. Національна федерація поодиноких орґанїзацій як тип загально-національної пролєтарської орґанїзації й інтернаціональна федерація національних федерацій як тип інтернаціональної пролєтарської орґанїзації, отсе ті рами, в яких мусить панувати свобода такої ріжнородности, як ріжнородні ті обставини, серед яких живе й бореть ся робучий нарід.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ХАРКОВЯНКА.

НА РОКОВИНУ.

(Уривок зі щоденника).

Настав д. 18 жовтня 1905 року. В славнім городї Харкові з самого ранку величезні лави народа сунули на край міста і шпалєрами розтїкали ся по обидві сторони головної вулиці... Жадного жандаря, жадного поліцая... Німий будинок із лябораторіями й анатомічною залею, що належить до медицинського факультета, все ще мовчав... Тихо й поважно поводили ся між собою всї присутні. Лише в серединї, за тим кордоном, що складали з себе майже самі робітники, держучи один одного за руки, раз-по-разу являла ся постать роспорядчика, без шапки, в потертій, сїренькій одежинї, з чорними кучерями над повним життя обличєм, юнака-революціонера. Їх було кілька таких товаришів. Раз-по-разу розтинав ся уважливий голос: „Розступіть ся, стійте спокійно! Прошу Вас розсунути ся!“

Але ж ось усе ще більше затихло ніж ранїйше, мов завмерло раптом... Нараз почув ся якийсь зойк; але такий, від якого нагло здрігнули ся серця всїх тих тисяч людий, що доси мов прискипіли до місця... То був зойк матери: її сина першим несли на руках, блїдого й окрівавленого, потопаючого в квітках, у розкритій трунї, на якій розвівала ся червона китайка. Уста мерця мовчали, але все, здавало ся, кричало в нїм: „Дивіть ся на мене, я лише одна жертва з безлїчи таких же безвинних жертв! Мене, повного надій і поривань, не підняти вже, не воскресити! Мене влучено кулею, убито деспоцтвом!“...

А за першим несли другого, а за другим третього, за третїм четвертого, — між ними хлопчика одинацяти лїт, і так — усїх чотирнацять...

Люд онїмів...

Отже через кілька хвилин здійняв ся десь мов із неба тихий спів. Цїла юрба співала, співали ті тисячі поєднані спільним почутєм, співали ледве чутно, зі дна душі:

„Порой изнывая по тюрьмам сырым,
В Сибири томились холодной,
Прощайте же, братья, вы честно прошли
Ваш доблестний путь благородный“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ся путь... була остання...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Над могилою віяли чорні стяги. Їх тримали в руках і старі й малі: ученики середнїх шкіл, репрезентанти ріжних партій суспільства, орґанїзації політичні і т. и. Мов крюки смерти крила свої порозтинали!... А на них бовванїли червоні написи: „Долой деспотізм! Прочь самодержавіє! Да здравствует революція!“ Ось знайшов ся якийсь піп, що прийшов панахиду правити, хор заспівав, але все покривало ся чиїмсь голосїннєм (слів не можна було розібрати). Серед убитих був студент-вірменин Константініді, був робітник Українець, були инші, з ріжних станів, ріжних національностий. Одні полягли випадково, другі з переконаня: військо стріляло... Над одним голосила мати, над иншим побивала ся, мов горлиця, молода „подруга життя“, а хлопчик одинацятилїтнїй лежав у трунї й немов спав... Пощо ж було в них стріляти!?...

— Дивіть ся! — казав оратор, — всї голови всїх деспотів у сьвітї не варті й одної краплї крови сеї дитини!...

Менї більше не йшло нї о промови, нї о спів похоронний, нї о те, чи є взагалї люди на сьвітї: жаль, такий жаль обхопив мене нечуваний, що не можна вернути тих жертв...

...Замісь того, щоб з револьверів салютувати мерцям, умовили ся зберегти ті кулї „на ворогів“.

І скінчило ся... — Чорні стяги схилили ся над розкриту ще могилу.

Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ІВАН ФРАНКО.

СТАРА РУСЬ.

V.

Перейдемо тепер до віршів Костецкого. Вони цікаві не з літературного погляду, бо їх літературна вартість мінімальна; їх інтерес чисто психольоґічний: як уявляв собі автор руську минувшину, що розумів під руським патріотизмом, про яку діяльність думав і яким громадським чи національним ідеалам відповідали ті мрії?

Мусимо сказати, що в віршах Костецького на сї питаня знайдемо ще менше ясних відповідий, як у його прозї. В прозї бодай мали ми деякі сценки з житя руської та польської інтеліґенції та з панщизняних відносин, за якими можна було чути живу душу; в віршах Костецкий наскрізь котурновий і шабльоновий, наскрізь неясний і нещирий. Маю на думцї головно його поему „Казка о вірнику Дашку", друковану з разу в „Зорѣ Галицкôй", а потім 1862 р. передрукованій латинкою в книжечцї „Poezyi Platona Kosteckoho". Що нею хотів сказати автор в руській літературі, годї зрозуміти; що безпосереднїй імпульс до її написаня вийшов від „Конюшого" Дідицького, се видаєть ся менї безсумнївним. Те саме романтично-фантастичне тло, той сам руський князь, що живе в замку копіованім на взір нїмецьких Ritterburgen і має право сам на власну руку провадити війну, той сам помпатично ненатуральний спосіб говореня і ті самі дитинячо-наївні поступки. Та є й ріжницї. Князь Дідицького, се нїби Русин, хоч стоїть під польським володїнєм і кінчить тим, що воює правдивих руських патріотів, як другий Константин Острожський ватаги Косинського. Польща і єзуїтизм, се два видні вороги, против яких звертаєть ся, хоч дуже недоладно, вістрє поеми Дідицького. Поема Костецкого не звертаєть ся нікуди; автор хоче змалювати безтенденційно історію трьох людий — князя, княгинї і Дашка, і звичаєм усїх епіґонів із одної крайности впадає в другу, з патріотичного бомбасту в плоско-сантиментальне балаканє, що через свою незручність декуди межує з порноґрафією, та кінчить ся зовсїм недоладно склеєною, але тріскучою катастрофою. Брак обсервації житя, дивовижна психольоґія і фантастичне окруженє, ото спільні прикмети обох поем.

Поема Костецкого починаєть ся описом князївського двора —

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

менше шабльоновим, та проте не менше лихо зложеним, як у „Конюшім“:

Maw szyroku sławu j mir
W dobrych ludej kniazia dwir;
W nym jak w chmuri hamor, zwuk
Spiwów, strun, czasz i szabluk.
Czasom hukne roh turowyj:
„W puszczi, stepy hej na łowy!“
Dudnyt puszcza heń ponura
Wód poslidnoh ryku tura;
I wże z stepów w nebo ptycia,
Z pód sokoła ne pustyt sia.
Czasom kłykne lirnyk: „Pane,
Wże spiwaty czo ne stane“.
To w róh tryczy zahrał kniaź
Czerknut zbroji, łysne stiaź.
„Kuda wraham nesty hore,
Czy na stepy, czy na more?“
Kniaź machnuw — po za mohyły
Z bratom wichrom połetiły.

Князь уже старий і тужить за щастєм. В часї одного бенкету „w deń praznycznyj Władymirów“ він чує, як один лицар величає красу одної дами десь у далекім краю. Сей лицар був не тілько „czudno krasnyj“, але належав до невідомого на Руси типу:

I na Rusy sławy syt
Wybraw sia w szyrokij świt,
Sławu wótczyny roznesty
I sobi hladaty czesty.

Як правдивий трубадур, вернувши по трьох роках, він перед князем і його товариством розмальовує красу Анни,

Szczo w dałekim heń deś kraju
Kwyne jak w Hesperskóm haju
Zołotoje jabko kwyne.

Старий князь розвісив вуха — нічого подібного він не чував у себе доси, і не много думавши посилає Дашка з 300 лицарями, щоб засватав і привів йому сю кралю. Вправдї Дашко, одержавши таку комісію,

Sperś o stinu i bułat
I za serce sia prytys,
Mow ho kołe sotnia spys, —

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але що автор не поясняє сього близше, то й читач не забігає думкою наперед. Правда, автор зараз перескакує час і події і в другім розділї малює нам Дашка вже на час війни поставленого „бурґґрафом“ у княжім замку, бо князь рушив на війну, і тілько в розд. III пояснює близше, що Дашко привіз Анну, що шлюб її з князем відбув ся, що Дашко від'їхав з того шлюбу в кепськім гуморі і пропав десь на цілий рік, а потім появив ся знов і наклонив князя йти кулись у похід, при чім князь у бездонній недогадливости лишив його опікуном свого замку і своєї молодої жінки. Консеквенції легко вгадати. Аж тепер показуєть ся, що Дашко ще перед сватанєм любив ся з Анною — хоч по що потім так прихвалив її князеви? — що хтось там присилував Анну вийти за князя, що вона чує себе нещасливою і тайком згадує Дашка. Та тут вплутуєть ся зелена романтика: Дашко вриваєть ся до Аннинoї кімнати, але стає перед нею як дурень, потім вибігає грозячи їй, що мусить бути його жінкою. Анна приймає сю погрозу досить байдужно і Дашко серед ночи втікає з замку, знов бродить десь кудись по нетрах, ще раз вертає до замку і презентує ся як зрадник, хоч на правду він не зробив нічого, що давало-б йому право на сей титул. Анна вичитує йому остру лекцію і заявляє, що хоч любила Дашка-трубадура, то Дашка-зрадника не терпить на очи. І знов Дашко втікає від неї як баранчик, а вона не маючи що ліпшого робити щезає десь у безвісти. Поема кінчить ся тим, що Дашко з трьома товаришами їде в степ із наміром — поразити князя звісткою про пропад жінки, а потім убити його, але при стрічі старий князь приймає вість про жінку досить байдужно, а Дашкові товариші на його коменду, щоб стріляли до князя, як Міцкевичів Наум у балядї „Czaty“, стріляють до нього і вбивають його, а князь хрестить ся і говорить:

Wsi my jeśmo hriszni lude,
Naj ty Hospod łaskaw bude.

Міцкевич і Словацкий дали слабий відгук у поемі Костецкого, — може ліпше йому вдав ся Залєский з його шабльоновим козацтвом і Січю? В вірші „Szabla atamańska“, написаній ще 1854 р. і друкованій у „Nowinach“, а потім у збірці 1862 р. читаємо:

Weczerom po dykój borbi
Stała chwyla tycha;

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Szumyt na dobutóm horbi
Stiaź Archystratycha;
W dal bez ładu, jaro, tłumno
Wticzut worohi,
A pód stiaziow kruhom sumno
Stojat kozaki.

В битві ранений атаман; серед круга козаків він глядить на побідний козацький „стязь“, а потім бачучи, що Січовики плачуть, кричить:

Pohlany, Preczysta!
Wsia Sicz płacze! o sorom!
Wsia Sicz jak newista!

Асаули перепрашають його, що се вони тому плачуть, бо у них не буде ватажка, але атаман хапає свою шаблю „za deržan i skazaw rukow“:

Po bezputnóm stepi naszóm,
Heń po falach mor'
Ku krainam bratnim laszym
Wéw was toj prapor.

Чого водив їх у ті „братні країни“, не сказано, але атаман кінчить свою промову тим, що як не стане в Січі шабель, то нехай Січ закличе його, а він рознесе могилу, встане і знов умре „за Русь милу“. Отак його й поховали з шаблею і автор кінчить ефектовно:

Atamane, spyj neboże,
Szablu rża naj jist'!
Wże zapałoś (?) Zaporoże,
Jeho stiazi nist'!
Koń kozaczyj w płuzi chodyt,
Kozak żenat ore!
Lirnyk ponad Don zawodyt:
Hore, hore, hore!
Liru kenuw w more!

Чого властиво горе лірникови? Чи того, що козак женатий і оре землю, чи чого иньшого, автор не пояснює. Але за сею віршою він подає вже ярко-політичний „Prykaz Petra Wełykoho“, де розводить думку промовчану в „Szabli atamańskij“:

Doki Dniper bude płysty,
Szumiat stepy, Czorne more,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Synów rodiat wam newisty,
Dotyl hore na was, hore!
Heń na Newy czudzki fali
Waszych mołojców sprowadżu,
Wbiu w moczary ich za pali,
A na palach misto zładżu.

Автор, видно, читав Міцкевичів „Petersburg“, а може й Шевченків „Сон“, та з сеї лектури не виробило ся нїщо живе; він повтаряє вивчені фрази і додає власні, а властиво загальні тодї серед Поляків шабльони про московську захланність і про „заповіт Петра Великого“. Та який вихід? У віршах писаних 1854—55 не бачимо його ще виразно. В вірші „Булъ край“ (З. Гал. 1855, ст. 266) ідея автора висловлена ще дуже несьміло, може вмисно не договорена.

Бул край як май
Від сїверу до востока
З снїгів, пісків, пущь глибока,
Від западу гори, бори,
Долї спливал в синем мори,
Край самотний, істно рай...

З того краю плили три ріки в ріжні сторони, а в ньому було

Одно соньце, одна віра,
Оден місяць і владика,
Як сто зорій, сто князїв,
Зьвізд і народа без лика,
А всї одна рідня щира,
І чуд сьвіту — всяк щаслив.

Очевидно се символїка, так автор уявляє собі давню Польщу, в таких красках малює собі її колишнє житє. Аж у збірцї 1862 р. він висловляє ті самі думки виразнїйше в відомій вірші покладеній на чолї збірки, вірші, що одним махом надала досить малозначному дїлєтантови на полї руського і польського письменства марку типовости, зробила його репрезентантом чогось такого, що Поляки вважали зовсїм натуральним і простим, а в що Русини нїяк не хотїли повірити. Поезії Костецкого з р. 1862 починають ся віршею „Nasza mołytwa“:

Wo imia Otca i Syna —
To nasza mołytwa:
Jako Trojca, tak jedyna
Polszcza, Ruś i Łytwa.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Switiat krowiu pobratani
Try rody wełyki,
Jak trojświcznyk na Jordani
U rukach władyki.

Jedna w Boha Korołewa
Mołyt sia za namy
Z Czenstochowy, Poczajewa
I z nad Ostroj Bramy.

Jednow my żyjem nadijew,
Wspólnaja nam sława,
Wsim zarówno myłyj Kijew,
Wilno i Warszawa.

Hej, krakówśki dzwoniat dzwony,
Switom hołos czuty,
Z hrobów kłyczut Jahajlony,
Piasty, Korybuty:

„Wo imia Otca i Syna,
To nasza mołytwa —
Jako Trojca, tak jedyna
Polszcza, Ruś i Łytwa“.

Виступ Костецкого з тою віршою в 1862 р. був, можна сказати, історичним моментом, одиноким у своїм роді. Він випав у хвилї загальної горячки серед Поляків, у хвилї, коли в Варшаві йшли кроваві демонстрації, а еміґраційні орґанїзації та аґенти що сили перли до вибуху повстаня. Молитва Костецкого докинула жару до того огнища. Вона була не висловом індівідуального почутя чи бажаня автора, але виступила як манїфест, як народний гимн якоїсь руської громади, як поетична стилїзація віри й надії якогось загалу. І Поляки повірили тій піснї, вони, що вперто не хотїли няти віри важким лекціям історії. „Отсе правдиві, порядні Русини!“ лунало з усїх боків. Вони не бачили і не хотїли бачити, що Костецкий зі своїм гимном стояв сам у руській суспільности, а властиво тодї, коли римував його, стояв уже геть по за її межами. Не бачили, що й стилїзація того гимну від першого до остатнього рядка брехлива, полягає на незнаню історії і на самоошуцї. Адже-ж у польській державі анї Русь анї Литва (розуміючи під тими назвами не польських маґнатів, а етноґрафічні одиницї) нїколи не були рівноправні і прим. за весь час свого історичного житя Польща майже не підозрівала навіть істнованя литовського племени, не то щоб мала чимось причиняти ся до його розвою. Адже-ж

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ті Ягайлони та Корибути (сих остатнїх тілько й усього було, що один, тай то ідіот) були всього менше ідеалами володарів, поминаючи вже те, що анї руський, анї литовський народ не мав нїякого впливу на їх вибір. Єдність Польщі, Руси і Литви була фікцією ще за старої історичної Польщі і була брехнею в устах Русина XIX в. Вона не мала підстави в історичних фактах і не могла стати ся нїяким етичним анї полїтичним постулятом, нїякою проґрамою на будуще. Костецкий навіть не пробував поглянути на свою доґму з того проґрамового боку. Пощо нам тої єдности з Польщею? По що нам наставляти плечі до боротьби за її відбудоване? Які ґарантії маємо, що відбудована Польща буде лїпша для нас, нїж була стара? Про такі питаня у Костецкого нема анї згадки — і се було найлюбійше для тодїшнїх Поляків. Такими нетямучими і фантастичними вони бажали бачити всїх Русинів, бо таких найлекше було пхнути на всяку авантуру. І вони співаючи „молитву“ Костецкого думали вже, що справдї вся Русь з ентузіязмом відкликаєть ся на неї, що справдї в Галичинї вже й зовсїм „niema Rusi“ крім тої, що промовляє його устами. І се була одна з тих фатальних ілюзій, що попхнули Поляків до повстаня 1863 року.

Кровава лекція, яку дали Полякам події 1863 – 64 рр. між иньшим і на Вкраїнї, богато дечого навчила їх, особливо в Варшаві, та лишила ся марною в Галичинї. Давнї ілюзії що до сути й напряму польсько-руських відносин не то що не щезли, але виросли до нечуваних розмірів, до формального культу національної ненависти і нетерпимости. І Костецкий пішов тою-ж дорогою. Для будущого історика галицької культури буде може цікаво слїдити за тим, як Костецкий у своїй публїцистичній дїяльности звільна затрачував усї слїди реального розуміня руських відносин і щораз глубше вгризав ся в сферу нетерпимости, йдучи тут сьвідомо чи несьвідомо за великою юрбою польської інтелїґенції, самолюбної, безкритичної та склонної до видаваня катеґоричних осудів так само безпідставних, як уся фільософія молитви Костецкого Ще в його рукописнім меморіялї про справу руську, який ми цитували висше, і який був написаний десь у початку 60-их років, бачимо слїди досить ясного розуміня сеї справи. Він переконує Поляків (уже тодї!), що Русини, се не сира етноґрафічна маса, з якої можна вилїпити, що кому подобаєть ся і що хоча вони ще не „нація“, то все таки мають усї елементи потрібні для її витвореня. Він дуже влучно

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

критикує поступуванє Поляків з Русинами, утиски руського люду в часї панщини, згірдні та провокаційні відносини польських дворів до руського духовенства. Але виходу з того положеня він уже не бачить, серед руських „партій“ (він знає їх лише дві, „сьв. Юр“ і „Молоду Русь“) він не бачить елементу, на якім могла-б оперти ся польонофільська полїтика. Тодї вже він мусїв чути себе самітним на Руси, відрізаним окрайцем хлїба. Його зоря зблїдла зараз по повстаню. Його цїнили Поляки як робучу силу ґазетярську, йому повіряли монополїю забираня голосу в руській справі і його антіруськ статї в річниках „Gazety Narodowej“ причинили ся не мало до підготованя нового, всепольського руху, опертого зовсїм на иньших ідейних основах, радікальнїйшого в методї і братовбійчого в тенденціях. Костецкий старими ногами шкитильгає в слїд за тим зростом польського шовінїзму, хоч його голос уже ледво чутно лунає серед орґії прихильників „egoizmu narodowego“. Для Поляків він тепер лише зробок, що стратив сили в їх службі, для Русинів від давна став нїчим бо навіть його ворожнечу та цькованє на Русинів давно перестали брати серіозно.

Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

АДА НЕҐРІ.

ВИБІР ПОЕЗІЙ.

I.

Сеї ночи до ліжка мого надійшла
Якась постать нужденна:
Кінжал з боку, зір пильно на мене звела
Усьміхнувшись... Дріжу тороплена...
„Я, мовля, твоя доля злиденна!“

„Полохлива пташино, з тобою весь вік
Я була і до смерти не кину;
Куди ти — туди й я, чи квітки чи терник,
За тобою піду в домовину“.
„Геть!“ — розліг ся крізь сльози мій крик.

А вона все стоїть тай стоїть наді мною:
„Так — шепоче — судилось тобі.
Ти — мов пролісок той над труною,
Що зростає з під снігу весною
У журбі, — так судилось тобі!“

Я схопилась та знов: „Прагне серце дівоче
Тих надій, що горять в двацять літ,
Поцілунків і блиску від ґенія хоче;
Для кохання, для щастя прийшла я на сьвіт...
Згинь від мене, лиха потороче!“

Одрікає вона: „Перемога з вінцем
Ждуть того після праці обранця,
Що величних ідей був безлячним творцем,
Свою кров за їх лив і пав смілим борцем“.
Я сказала: „Остань ся!“

II.

В червонім убранні мандрівниця пізно
Де в Бога взяла ся і з сьміхом зловтішним
Промовила грізно:
„Горить в тебе хрест на чолї молодому;
Він тягаром ляже довічним
На долю твою невідому!

„Блукать сиротою ти будеш по сьвіту...
Той карб таємничий ніколи не зникне
Бо пащу неситу

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Упир твій роззявить, до серця упнеть ся,
Вялить тобі душу та нівечить звикне:
Упир сей скрізь творчістю зветь ся.

„І кликать не треба: як сум не дасть спати,
Він зараз до тебе прилине з півночи,
Сам стане вчащати...
Зросла ти в країні піснями натхненій,
А люди нудні, до надбання охочі,
Злочинством вважають твій геній.

„Ось зваж ся відкрити затроєні рани
У слові могутнім: почне всяк знущатись;
Під гуки догани
Хай голос почують величнього гимну,
Що звав би кохать і брататись:
Всї глянуть немов на причинну.

„Цькувать тебе кинуть ся злі твої судді,
Поки роздеруть як вовки-сїроманцї;
В сльозах на відлюддї,
З журбою у грудях від дикого крику,
Ти будеш тинятись і вечір і в ранцї,
До віку, до віку, до віку!“

Скінчила отак тай пішла собі звільна,
В червоні вгорнувши ся шмати,
Недоля моя невідхильна...
А я не знайшла, що сказати.

III.

Сад зачарований
Пахне гарнесенько,
Спить обцїлований
Ніччю тихесенько.

Спить — прокидаєть ся
В снї полохливому;
Щось не дрімаєть ся
Вітру журливому.

Може дізнали ся
Квіти засмучені,
Як ми зблукали ся
Кривдою змучені. —

Скільки скрізь лиха є?
Може... Росицею
Сьвіжою дихає
Листя з травицею.

Понад оселями
Горя невтїшними
Та невеселими
Думами грішними,

Понад могилами
Ніч розливаєть ся,
Слїзьми безсилими
Плаче, вбиваєть ся.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

IV.

Нема менї назви. Я — вбога дочка
Холодної хати;
З мужицького роду мій батько та мати,
А в серцї мойому їх вдача палка.
І ангел панує і демон стоїть наді мною —
Не дам собі ради з собою:
Думками лїтаю бистріш, нїж Мазепу
Носив колись кінь серед степу.
Я — загадка: разом душа моя прагне
Відрази й любови; я — дужа і млява;
То прірва розпуки на дно мене тягне,
То всю розворушить дитина ласкава.
Хай лихо та злиднї до мого горіща
Заглянуть — я їх не боюсь,
Хай крила приборка недоля зловіща, —
Всї кинуть, забудуть — сьміюсь.
Я плачу над тим, хто дріжить, а не має
На старість нї хлїба, нї сил, нї кутка,
Над хворими дїтьми, що навіть земля не приймає,
Над безлїччю мук, що жахнеть ся уява людська.
Як сльози підступлять — враз пісня поллеть ся
Така незвичайна та сьміла,
А серденько бєть ся, на клаптики рветь ся:
З людьми його я подїлила.
Чи слуха хто-небудь — байдуже; ледащо
Хай лає, катує та мучить, —
Нї рухом, нї зглядом не зважу нї нащо;
Мене він стрілою не влучить.

V.

Не вертай ся — оставай ся
За горами, за морями.
Я порвала — потоптала
Усї звязки поміж нами.

Я любила — більш не сила,
Стихли муки в час розлуки;
Кров, здаєть ся, легше бєть ся,
В серцї хворім вмерли звуки.

На хвилинку — відпочинку
Душа багне, волї прагне,
Тхне труною наді мною,
До могили швидче тягне.

Не вертай ся — оставай ся
За горами за морями,
Все забудьмо, нїмі будьмо,
Обливаючись сльозами.

Переклав П. ГРАБОВСЬКИЙ.

Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

МИРОСЛАВ ГАВРИЛІВ.

НЕРВИ І ДУША.

III.

Сьвідомість, се стан орґанізму, в якому чоловік знає, що в нім або поза ним щось діеть ся.

В глибокім сні або в наркозї не має чоловік сьвідомости процесів, які в нім заходять, може одначе говорити, співати, кашляти та рефлексійно реаґувати на подразненя. Також в нормальнім станї може богато процесів перебігати несьвідомо. Сильний біль зуба не дає відчувати ся в часї інтересного представленя, хоч виступає в антрактах; підчас працї не чуємо тиканя годинника, функції одяганя, роздяганя, рухи проводу кормового, корченє і розширюванє зїницї і т. д., се все переходить без участи сьвідомости.

Які-ж отже умови стану сьвідомости? Відповідий на се питанє давано леґіон, а о скілько годї їм щось закинути що до певности, з якою були виголошені, о стілько богато бракує їм що до мотивованя. Вони опирають ся на теоріях, по яким мозок, кора мізкова, або комірки кори є орґанами сьвідомости, а сьвідомість по тим теоріям має бути залежна від процесів або змін у сих орґанах.

Descartes уважав за центр сьвідомости железу шишкову в мізку, великий фізіольоґ Joh. Müller цїлий мозок, Fick висловив погляд, що сьвідомість, се нагромадженє електричности в мізку, по думцї Pflüger'a вона має ся до мізку, як функція до орґану; по думцї Vogta як жовч до утроби або моч до нирок. Коли у Dubois-Reymond'a читаємо про „матерію зібрану в мозок, яка витворює сьвідомість", то Pflüger говорить просто про Denksubstanz des Gehirns, Haeckel називає мозок „орґаном душі" тай в остатнім виданю Wundta читаємо про „Gehirnprozesse, die das Bewusstsein begleiten". Одні психольоґи та фізіольоґи привязують функцію сьвідомости до цїлого мізку, иньші, поодинокі функції до певних його частий, ще иньші, як Dubois-Reymond та Pflüger, до цїлої центральної, або як Edinger до цїлої системи нервової загалом. І так Wernicke, Meynert, Forel, Uexküll, Ziehen приписують функцію сьвідомости корі великого мізку, а Richet старає ся навіть пояснити єство сьвідомости кажучи, що рівноважником сьвідомости є лише та часть филястих рухів, що відбувають ся в міз-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ковій корі, а коли филї відбувають ся в иньших частях нервової системи, остають низше порога сьвідомости.

Богато анатомів та фізіольоґів дає докази незвичайно буйної фантазії кажучи, що в ґанґлїйних комірках, або в цїлих невронах дрімають тайни душі, що сї комірки сьвідомі процесу, який відбуваєть ся в них, що вони можуть удїлювати свою сьвідомість иньшим сусїдкам і т. д. (Roux, Meynert, Vervorn і т. д. Деякі дослїдники переводять прінціп подїлу працї так консеквентно, що приписують функцію сьвідомости вже не цїлим коміркам, але їх ядрам (Eisner) або навіть поодиноким молєкулам, які в сей спосіб можуть концентрувати в собі житє психічне цїлого орґанїзму (Camillo Schneider).

Коли-ж запитаємо авторів, які привязують сьвідомість до функції отсих найріжнороднїйших орґанів, почавши від поодиноких молєкулів, а скінчивши на цїлій нервовій системі, в чім полягає отся функція — найбільше число відповідий випаде в тім напрямі, що се рух чи то молєкулів, чи атомів, чи з переміною чи без переміни матерії та енерґії, а все рух, сьвідомий сам себе (Haeckel, Dubois-R., Verworn).

Коли спитаємо про умови, які уможливлюють сей рух сьвідомий себе і сьвідомий нам, то одні автори відповідять нам, що подразненє мусить бути досить інтензивне, щоби перейшло поріг сьвідомости (Meynert, Pflüger, Münsterberg, Büchner), иньші, як Spencer, Arndt, Herzen кажуть, що лише ті подразненя, значить ся, рухи, які зазнають у відповідних центральних апаратах звільненя, припізненя, доходять до сьвідомости, а иньші, що перебігають скоро, остають несьвідомі.

Ще иньші вчені, як прим. M. Duval, ідентіфікують просто видумані чи дїйсні процеси в елєментах мізку зі сьвідомістю: Ein abgerissener Gedankenfaden würde zum abgerissenen Protoplasmafaden, eine geistreiche Kombination würde in der Verästelung verschiedener Ganglienzellen bedingt sein. Неврони по його думцї були-б нїчим більше нї менше, лише розумними, сьвідомими єствами, які немов кивками порозумівають ся із собою, подають собі взаїмно псевдоподія, або скорчуючи їх перериваютъ взаємини.

Заняти становище до усїх тих теорій з нашого погляду доволї легко. Безосновність теорії вібраційної була виказана в першій части, тим самим не треба розправляти ся з опертими на нїй теоріями. Що-ж до теорій, які ставлять функцію мізку, його кори

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

або комірок на рівні з функцією иньших орґанів тіла, та бачуть у ньому орґан сьвідомости, то полягають вони на ось якій хибній анальоґії. Є орґани зложені з комірок, які під впливом подразненя корчать ся або видовжують ся (мязи), виділюють секрет (желези), продукують сьвітло або електричність (орґани сьвіченя, або орґани електричні, прим. у риб). Так і орґани сьвідомости дають сьвідомість, коли їх подразнити. Як функція першої катеґорії орґанів полягає на переміні матерії і енерґії, так і функція психічна полягати-ме на тім самім процесі в орґані сьвідомости. Похибка одначе лежить у недобаченю сеї капітальної обставини, що коли корчить ся мяз, то не корчить ся орґанізм як цілість; коли железа виділює слину або жовч, то не слинить ані не виділює жовчі орґанізм як цілість і т. д. Лише „психічним" коміркам припадало би таке відокремленє, що коли в них відбуваєть ся переміна матерії, то про се мав би знати орґанізм як цілість.

З якої речі маємо припускати, що комірка має сьвідомість, та як вона може уділити її нам?

Про сьвідомість можемо щось довідати ся лише так, що або маємо її ми, або має її хтось, хто може нас про се повідомити при помочи знаків, мовою або письмом. Маємо будову високо скомплїковану, а про те лиш при певних обставинах маємо сьвідомість процесів, які відбувають ся в нас або поза нами. Припустім, що одна з мілїярда наших комірок ґанґлїйних буде подразнена і має сьвідомість, то звідки ми маємо сьвідомість подразненя, звідки ми маємо знати, як реаґувати на се подразненє? Заідки ся комірка, злучена нервовими сполучниками з цілою центральною сіткою, має знати, що подразненє дійшло до неї прим. з великого пальця ноги? Коли вона повідомлює нас, що дістала подразненє, вона може комунїкувати своє подразненє відосередним доріжкам, але се не буде уділюванє відомостий, приказів, а все таки буде лише посередничене в провідництві подразнень.

До чого-ж доводить нас таке sacrificium intellectus, якого допускаємо ся на собі самих, припускаючи, що комірка може мати сьвідомість? В сій справі ми не можемо сказати нічого, не можемо навіть старати ся означити умови, під якими творить ся гіпотетична сьвідомість у комірці, за те можемо означити умови, під якими сьвідомість виступає в нас.

Те саме mutatis mutandis треба сказати і про цілий мозок або його кору. Железа вирізана з тіла продукувати-ме дальше

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

слину або жовч, мяз витятий буде корчити ся дальше, але и найвручнійше вирізаний мозок, хоч би ми його відживлювали і достарчали йому кисня, так само не буде мати сьвідомости та не буде думати і ніхто про його стан нічого не буде міг довідати ся, як не буде функціонувати телефонічна централя, коли від неї відітнемо всї входячі і виходячі дроти. В такім мізку будуть напевно відбувати ся процеси подібні своїм характером до процесів у мізку невинятім із орґанїзму, але тих процесів сьвідомістю анї думанєм не назвав би навіть Vogt, анї ніхто з тих, що оперують такими словними понятями, як сьвідомість комірки, кори і т. д.

Значить, анї комірки, анї мозок не мають сьвідомости, лише має її чоловік, що має мозок, і то лише тодї, коли на нього і на його мозок дїлають подразненя зовнїшні безпосередні, або подразненя, яких жерелом були рухи, для яких активуючим подразненєм є все-ж таки зовнїшне подразненє.

Знаємо з практики, що несьвідомі рефлєкси перебігають скорше від сьвідомих реакцій; в першій части прийшли ми до висліду, що ся ріжниця в часї полягає на включеню між подразненє і ефект довшого ланцюха рефлєксів при реакціях сьвідомих, ніж при реакціях несьвідомих. Де більший рефлєксійний ланцюх, там більша й участь орґанїзму в процесї. І дїйсно, де велика участь механїзмів рефлєксійних, там орґанїзм відчуває сьвідомість процесу і то тим інтензивнїйше, чим більша його участь.

Коли хто вчить ся грати на фортепянї, заведенє механїзмів ассоціятивних між комплєксами зорових подразнень, яких достарчають ноти, та відповідними руховими комплєксами рук і слуховими звуків сполучене з разу з великими трудностями. Чоловік мучить ся, сердить ся, милить ся, поправляє ся — працює в потї чола і по годинній лєкції встає від інструменту сильно втомлений на тїлї і души. З поступом вправи доходить до того, що трудні пєси може грати з памяти, розмовляючи рівночасно з ким иньшим, не думаючи про гру. Що-ж се значить? Чи час реакції, сей час психічний, тому зменшив ся, що тертє в ґанґлїях зменшило ся? Нї, а тому, що при всїх пробах, похибках і поправках являють ся за кождим разом побіч іннервацій невідповідних також і відповідні, вони виробляють ся сильнїйше від иньших, число іннервацій упрощує ся до звичайного ассоціятивного механїзму, поки в кінцї кождому комплєксови зоровому не відповість точний комплєкс руховий і слуховий.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Така сама процедура буває при виучуваню всяких чинностий, де входить у гру і система симпатична і механїзми мови і цїле множество иньших нервових центрів, чинности, які остаточно, коли їх вивчить ся, можуть перебігати механїчно без звертаня на них якої будь уваги, — прим. танець, плаванє, їзда на ровері і т. д. Чим більша участь орґанїзму при якім процесї, тим сильнїйша його сьвідомість; чим менше ланцюхів рефлєксійних входить у гру, тим вузша сьвідомість.

Вона являє ся просто математичною функцією екстензівности співучасти орґанїзму при процесї викликанім подразненєм. Не все залежить вона від інтензівности подразненя; тихенько прошептане слово, яке нагадує чоловікови богато, викликає цїлу бурю сьвідомости, коли натомісь до туркоту млина можна так звикнути, що його просто не чує ся.

Вважаючи фізіольоґічні процеси, в орґанїзмі підкладом сьвідомости, не заперечує теорія проф. Кассовіца мізкови першорядної ролї в тім цїлім інтересї; навпаки, аж в її осьвітленю роля мізку ясна і зрозуміла. Знаємо, що власне в мізку містить ся кольосальне число механїзмів рефлєксійних та ассоціятивних, у нїм, а властиво в його корі, зльокалїзовані що до числа просто необмежені можности комбінацій; то-ж ясно, що коли він нечинний наслїдком браку укровленя, прим. у глибокім снї або зомлїню, або наслїдком затроєня в наркозї, участь орґанїзму, особливо за посередництвом найвисших центрів, як центр мови, сильно обмежена — сьвідомости нема.

Навіть тодї, коли деяка часть сих високих центрів функціонує, не виступає ще сьвідомість. Знаркотизований чоловік може говорити або співати, проте пробудивши ся не тямить нїчого. Можна перекашляти всю ніч не знаючи про се, хоч кашель доволї сильно потрясає орґанїзмом; та поки екстензівність ланцюхів рефлєксійних не осягне певної висоти, сей процес перебігає несьвідомо. Аби в орґанїзмі наступив стан сьвідомости, мусить подразненє викликати певну досить широку участь процесів фізіольоґічних у нерватурі цїлого орґанїзму.

* * *

Теперішні шкільні теорії приймають, о скілько загалом їх консеквенції доводити по змозї далеко, що на нерви ріжних орґанів дїлають ріжні енерґії безпосередно, викликають у них подразненя,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ті переносять ся нервом до центрів, чи то поодиноких комірок, чи до ґруп комірок, де залежно від характеру центра виступає вражінє сьвідоме зі специфічною, залежною від центра закраскою щодо модальности (синїй-солодкий), якости (жовтий-червоний) і льокальности (місця подразненого). Вражіню надає отже закраску центр; кілько центрів, стілько можливих ріжних вражінь.

Такий погляд не видержує критики анї з боку фізіольоґічного, анї з психольоґічного. Він опирає ся фізіольоґічно на теорії, по якій подразненє ділає безпосередно на нерв як цілість, коли тимчасом ми старали ся доказати, (як се впрочім у нинїшних часах стає загально признаним фактом), що нерв треба вважати не одним телеґрафічним дротом, а каблем елементарних проводів, які як раз тому, що подразненє нїколи не впливає одним проводом, бувають дразнені як комплекси, в ріжних, від подразненя залежних комбінаціях. Дальше факт, що подразненє заки дійде до висших центрів, переходить цїлу серію низших, робить обмеженє подразненя на одну комірку центра немислимим.

З боку психольоґічного, субєктивного, знаємо цїлу масу якостий подразнень хоч би лише для самого дотику, відтїнків між мокрим і сухим, горячим і холодним, твердим і мягким і т. д., які ріжнять ся між собою доволї сильно, не менше як червоний-зелений і т. д. Щоб пояснити сї вражіня по теорії целюльоцентричній, треба-б консеквентно приняти для кождого з них відповідний центр, і сказати в додатку: не знаємо, як властиво стоїть справа з тими річами. Таке розумінє являє ся занадто грубим і ненауковим навіть для прихильників специфічної змислової енерґії та целюльоцентризму, і деякі з них, прим. Goldscheider і Blecher, самі висловляють сумнїв, чи дійсно вражіня субєктивні в своїм складї такі прості, як здають ся, чи вони не більше скомплїковані, чи прим. у вражіню дотиковім не грають ролї також подразненя в мязах, суставах, рухи рук і т. д.

Знаємо, і з нашого становища підчеркуємо сю скомплїкованість комплексу подразнень при дотику, знаємо дальше, що у вражінях смакових припадає важна роля вражіням нюху, температури, дотику, рухам при жованю, ковтаню, подразненям секреційним для слини і желез жолудка і т. д. Коли модальність вражінь зводить ся до функції комірки або ґрупи комірок унервлених даним специфічним нервом, то поза субєктивною незложністю вражіня не добачаємо обєктивної скомплїкованости подразнень.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Нинїшне розуміне специфічної енерґії змислової мусить бути змодіфіковане, щоб виступило ясно те, що влучне в тій теорії. Ось на разї деякі факти проти нинїшнього розуміня.

Коли музик читає з занятєм ноти, він одержує подразненя зорові, а має в сьвідомости крім образу нот слухове вражінє мелодії. Коли кого попросити, щоб представив собі смак цитрини, він одержує подразненє слухове, а має вражінє смакове з неминучим виділенєм слини.

Теорія специфічної енерґії в нинїшнім розуміню безсильна супроти сих фактів. Вона має пояснити загадку, в який спосіб доходять зовнїшні подразненя до сьвідомости субєкта (який бодай знає те, що має деяку сьвідомість), а поясненє сеї загадки полягає по сїй теорії в тім, що вона пересуває її в мозок або його комірки і прикмети ч о л о в і к а (його здібність до сьвідомого відчуваня), про яких поясненє власне розходить ся, приписує його мізкови або поодиноким коміркам. Та вже на самім вступі виринає питанє, чи сї комірки, нїби то здібні до сьвідомого відчуваня, маємо для теорії вважати одиницями ізольованими, чи приняти їх взаїмну лучність. В першім випадку з гори відмовляємо їм можности моторичного ефекту; коли-ж знов згідно з фактами признаємо їх матеріяльну лучність, тодї містика „в и т в о р ю в а н я сьвідомости“ мусить уступити місця фізіольоґічній ролї п е р е в о д ж е н я т а п е р е м і щ у в а н я комплексів елементарних подразнень із доріг доосередних на відосередні.

Коли-б навіть комірка знала, звідки прийшло до неї подразненє, так як знаємо ми, то таки годї вимагати від неї такого чуда, щоб вона пересилала моторичний приказ до даного орґану по через мілїони сплутаних із собою сусїдок.

Коли-б, дальше, справа була така проста, що подразненє доходить до центра і в нїм витворює сьвідомість, то було би цїлком природне, що чим сильнїйше подразненє, тим інтензивнїйша сьвідомість; а ми знаємо, що річ має ся зовсїм інакше. Хоч би лиш сей огляд, що нераз дуже сильне подразненє не доходить до сьвідомости, а навпаки, один погляд, одно слово може чоловіка заворушити „до шпіку костий“, вказує, що схема целюльоцентрична занадто наївна, що між подразненєм і вражінєм містить ся більше сполучних огнив крім подразненя і перенесеня його до комірки з чудовами антропоморфічними прикметами.

В протиставленю до целюльоцентризму ми розуміємо орґани

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

центральні як вузли, куди доходять елементарні проводи доосередні і звідки виходять елем. проводи відосередні. В центрах вироблені механізми рефлексійні та ассоціятивні, які уможливлюють перенесенє певних комплексів доосередних подразнень на відповідні їм комплекси відосередні; ніяка facultas occulta, ніяка спеціяльна функція центральна в тім розуміню не має місця.

Коли зовнішне подразненє викличе процес доосередний, то він або буде доволї сильний, щоб дійти до центра і відси вийти на відповідні рухові доріжки, або занадто слабий, і тодї не доходить до центра. Простий одначе рефлекс хоч би й дійшов до мізку, не викличе стану сьвідомости; на се треба, щоб подразненє викликало чи то безпосередно, чи при посередництві низших центрів моторичні ефекти, що стали би жерелом ланцюхів рефлексів у таких орґанах, як система симпатична, центри мови і т. д., треба, значить, щоб подразненє чи то заініціювало чи то вплинуло модіфікаційно на певну часть функцій орґанїзму. Аж тодї воно викличе сьвідомість, яка очевидно буде тим інтензівнїйша, чим більший буде вплив подразненя на функції орґанїзму. Се факт зовсїм ясний.

Трудности зачинають ся з поясненєм якости і модальности субєктивних вражінь.

Зачнїм від вражінь зорових.

Добр. X іде вулицею, якою ходить звичайно. При помочи комплексів подразнень зорових і статичних та рухових орґанів льокомоції він потрафить на вулицї порушувати ся відповідно, приноровлювати хід до нерівности терену, виминати вози і т. д. Одного дня впадає йому в очи червоний плякат, якого він перед тим не бачив. Се явище „побуджує його увагу“ і доходить ясно до сьвідомости, мабуть тому, що подразненє зорове викликує в д. X. ланцюх рефлексійних процесів при участи механїзмів мови. Він звертає на плякат очи, обертає в тім напрямі голову і коли вже зробив се, то неминуче „подумає“ собі щось при тім, голосно або тихо: Що се за плякат? Реклама? — Реклями стають що раз докучливійші — або щось иньше в тім родї. Неминуча тут, підчеркую се, участь думаня, значить процесу, а радше ланцюха рефлексів у центрах і орґанах мови, хоч би ті рефлекси були спинені до нечутности. Аж тодї подразненє викликане червоним плякатом стає сьвідомим вражінєм. Коли воно не вразить так добр. X., щоб хоч на хвильку звернути його увагу, щоб анї хвильку він не

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

подумав про сей плякат, значить, коли в ніякій мірі воно не заініціює ланцюха рефлексійних процесів хоч би в центрах і апаратах мови, воно сьвідомим не стане. Ясно, що чим більше сей плякат заінтересує добр. Х., тим більша буде його сьвідомість і тим довше він тямити-ме сей плякат.

Иньше діло, чому иньше вражінє викликує вид червоного пляката, а иньше прим. звук автомобілевої туби. Поясненє целюльоцентричне, що оба сї вражіня витворюють ся в ріжних ґанґлїйних комірках, се не жадне поясненє, бо-ж ся теорія не може пояснити, чому загалом якийсь процес у ґанґлїйній комірцї доходить до нашої сьвідомости, коли натомісь анальоґічні процеси в мілїонах иньших комірок не доходять до сьвідомости. Справа стане яснїйшою, коли докажемо, що ріжні субєктивні вражіня залежать від функції ріжних ланцюхів рефлексійних, які мусять осягнути в часї і просторі певну екстензивність, коли вкажемо на те, що иньші ланцюхи рефлексів функціонують при подразненю сїтчанки, бородавок смакових або болони слимака в усї.

Зовсїм ясна річ, що при подразненю зоровім входять у функцію иньші елементарні проводи нервові, як при подразненю слуховім. Подразненє зорове, що полягає на деформаціях корчливих елементів сїтчанки, викликає при помочи рефлексів такі самі зміни і в другім замкненім оцї. Воно викликає звуженє або розширенє зїницї, рух мязів акомодаційних в очах, рух голови в напрямі до предмету або в напрямі противнім, зближенє або віддаленє предмету від ока, або ока від предмету, значить, цїлі комплекси рухів, яких первісним імпульсом було зорове подразненє зовнїшне, та які в центрах так координують ся, що кождий рух стає жерелом доосередних подразнень, які можуть розходити ся і на систему симпатичну і на центри та орґани мови.

При вражінях слухових дуже важну ролю грають рухи мязів шиї, голови, вуха внутрішного і зовнїшного (особливо у звірів), „заострюванє вух“ при тихеньких звуках, очікуюче відвертанє голови при підозрених шелестах, затиканє вух і просто корченє всього орґанїзму при сильних детонаціях і т. д. При звуках музики або піснї слухач старає ся мимоволї повтаряти мельодію, без слів або й зі словами — дїти і дуже музикальні люди лише з трудом здержують ся від співаня або підсвистуваня тодї, коли чують мельодію. Слухач мимоволї гойдає ся в такт, вибиває в такт пальцями, або чуючи веселий танець з трудом здержує ся від приту-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пуваня; у добрих співаків можна просто ляринґоскопом обсервувати мимовільне, беззвучне і несьвідоме дрожане голосових струн, в часї слуханя музики. Тут, значить, маємо не просте подразнене і „витворене сьвідомости в специфічній центральній комірцї“, але зложений комплекс рефлексійних ланцюхів, — додати треба, иньший, нїж прим. при вражіню зоровім.

Що всї ті рухові комплекси не наслїдок сьвідомого відчуваня, але його конечний, необхідний підклад, що випливає з орґанїзації субекта, се виходить хоч би з такого факту, що те, що називаємо видженем, можна унеможливити не лиш тодї, коли знищить ся центр зоровий в корі, але також тодї, коли лишивши центр зоровий сензоричний ненарушений, витнемо відповідний центр моторичний. Отсей факт висуває заразом перешкоду против погляду, немов то якийсь центр сензоричний „творить сьвідомість“, а підпирає наше розумінє, що центри лише уможливлюють сьвідомість і то лише в той спосіб, що уможливлюють ширшу або вузшу співучасть орґанїзму при фізіольоґічнім процесї викликанім подразненем, при чім годї не підчеркнути важности центрів і механїзмів мови.

З того виходило-б, що коли заактівує ся в який будь спосіб комплекси рефлексійних ланцюхів, що служать підкладом прим. слухового вражіня, ми повинні би дістати вражінє слухове. І дійсно так. Вид нот викликає у вправного співака побіч зорового вражіня вражінє слухове, відповідне слуховим подразненям. Отже зорове подразненє переносить ся на центри акустичні, а з них на їх іннервації, викликаючи рефлексійні рухи, що дають знов початок ланцюхам рефлексів побуджуваних із слухового центра. Сї знов рефлексійні ланцюхи, як рухи до такту, підспівуванє собі „в души“, отсе несьвідоме дрожанє голосових струн, значить комплекс рефлексів слухових, дають очевидно і субективне вражінє слухове. Факт на око парадоксальний, та про те мабуть ясний.

Модіфікацію в розуміню специфічної енерґії треба отже зробити в тім напрямі: специфічна енерґія змислів полягає не на змінах у специфічних комірках або ґрупах комірок, лише завсїди на функції специфічного комплексу ланцюхово з собою повязаних рефлексів, який без огляду на модальність активуючого його подразненя викликає субективне вражінє з модальністю того змислу, що під впливом його подразнень він витворив ся.

Той сам прінціп можемо приложити до всїх змислових вра-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

жінь: субєктивно прості, представляють ся вони обєктивно дуже зложеним комплексом подразнень ріжного рода. Отсей сам прінціп ріжности ланцюхів рефлексійних поясняє також ріжність вражінь тої самої модальности що до якости (теплий — зимний, ясний — темний). Кожда якість подразненя дразнить відповідний комплекс нервових елементів в иньших комбінаціях і очевидно має иньші моторичні наслідки, а з тих знов иньші рефлексійні ланцюхи. Корченю кровних посудин або елементів сітчанки відповідати-муть очевидно иньші комплекси доосередних елементарних подразнень, ніж їх розтяганю. Обставина однак, що комплексови подразнень, активованому корченем даного гістольоґічного елементу відповідає субєктивне вражінє холоду або ясности, а видовжуваню — вражінє тепла і темноти, мусить бути признане як факт. Розводити дискусію, чому річ має ся як раз так, а не прим. навпаки, не має ніякого сенсу. Що до ролї мови при усьвідомлюваню собі подразнень, то значінє її підніс дуже влучно Virchow кажучи: Die Sinne werden erst durch sprachliche Fixierung des Wahrgenommenen erzogen, zum bewussten Besitze gebracht und zu weiterem Verständnisse ausgestaltet. Вправою, значить ріжного рода комбінованєм елементарних подразнень, можна усьвідомлювати собі такі відтінки в подразненях, які перед тим не істнували для даного субєкта, а чисті вражіня змислові, в яких склад не входили-б ріжного рода рефлексійні комплекси подразнень, варто-б, коли кому вдасть ся їх знайти поза психофізичними лябораторіями, складати на вічну память до таких музеїв, де містять ся вже рарітети в роді ножа без ручки, якому бракує вістря і иньших т. п. річий.

* * *

Прінціп, по якому подразненя впливають до центра, все як комплекси елементарних подразнень, дає ся приложити з добрим успіхом також і до унаглядненя льокальности подразнень. З кождого місця тіла виходять иньші іннервації, подразненє кождого місця висилає очевидно иньші доосередні комплекси. Крім того вироблене центральних рухових механізмів для очий і рук, на підставі яких на кожде місце тіла в полї видженя та в полї можности діткненя його рукою, можемо уставити очи і діткнути його, додає до первісних льокальних комплексів іще й нові, що збогачують їх, уможливлюють діференціяцію означуваня льокальности по-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

одиноких подразнень. На доказ можна навести такі факти. В полї видженя і дотиканя означуванє льокалїзму буває точнїйше, як в иньших полях, прим. на хребтї. Коли заложити на себе навхрест пальцї середній і вказівний, і пересувати ними по своїм носї, чоловік, що вірить у непомильність змислів, повинен би присягти, що має два носи; вся штука в тім, що дотикаємо того самого предмету двома зовнїшними сторонами пальцїв, якими нормально нїколи не дотикаємо рівночасно того самого предмету. Тому сї дві сторони пальцїв висилають два самостійні комплекси.

При баченю уставлюємо очи рефлексійно, несьвідомо на оглядaний предмет так, що лїнії протягнені через середні пункти сочки і куль очий падуть на той самий пункт даного предмету; образ пункту паде тому на місця сїтчанки, які відповідають собі, значить, наслїдком сього призвичаєня висилають такі самі комплекси подразнень. Коли одно око натисне ся пальцем, змінює ся нормальне уставленє очий, образ в обох очах паде на місця собі „невідповідні", з відси два комплекси подразнень, які непокривають ся що до зорового льокалїзму з собою, і одержуємо субєктивну подвійність вражіня.

* * *

Приходимо до поясненя цікавої справи, а саме емоціональної закраски субєктивних вражінь. І тут, як у всїх дотепер порушуваних психічних явищах, теорія ланцюхових рефлексів показує ся влучною, плодючою, пояснює річ без ad hoc видуманих гіпотез, находячи й у тій области поперте.

Факт такий, що кожде вражінє викликане зовнїшним подразненєм, може зі степенованєм інтензівности або частости дразненя переходити всї субєктивні емоціональні відтїнки від байдужности через цїлий ряд нюансів задоволеня аж до повної нестерпности. Лагідне гладженє шкіри може бути приємне, та може стати в кінцї нестерпним; коли вложимо до води 40° С палець, чуємо приємне тепло, вложивши цїлу руку відчуваємо прикре горячо. Що се значить? Сього не можна пояснити принятєм спеціфічних нервів і центрів для задоволеня і незадоволеня, тому дехто з ґанґлїоцентровцїв резіґнує з приниманя спеціфічних нервів і центрів для задоволеня, лишаючи розумінє нервів і центрів незадоволеня. При такім погляді на річ приємність, задоволенє, се лише наслїдки браку незадоволеня, — значило-б консеквентно, що запах фіялків лиш

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тому приємний, бо вони не воняють — очевидна дурниця. Ґанґліоцентровцям не лишаєть ся хиба нїщо иньше, як приняти, що ті самі нерви, проводячи подразненя, викликають раз приємні, то знов неприємні вражіня — чому? — се тайна.

Для Richet'a і Pflüger'a надає вражіню емоціональну закраску інтензівність подразненя: слабі подразненя приємні, дуже сильні неприємні. Та ми знаємо, що мінімальна скількість вонючої субстанції, вколенє мухи або один фальшивий тон у мельодії, можуть викликати дуже неприємні вражіня, натомісь fortissimo повної орхестри, битє филь у морській купелї і т. д. можуть давати просто роскіш.

Знаємо, що всякі вражіня приємні, чи неприємні, виявляють ся при помочи мускулятури тїла в рухах і мінах, так, що їх дуже легко спостерегти та відріжнити веселого чоловіка від сумного. Звісно далї, що наглі приємні або неприємні вісти заворушують у буквальнім значіню сього слова цїлий орґанїзм, викликають прискорене або звільнене битє серця і віддиху, блїдість або червоність лиця, горячий або холодний піт, зміни апетиту, крик, сльози, анормальну живість або отупінє і т. д. Зміни однак у довільній мускулятурі та в области симпатичної системи заходять не лише при наглих, сильних подразненях; відповідними апаратами можна виказати, що кождий стан сьвідомости, оглядане ріжних предметів, ріжні теми розмови і т. д. впливають в ріжний спосіб на функції внутрішнїх орґанів, впливають і на довільну мускулятуру, хоч даний субєкт про се нїчого не знає (Тархановъ). Сї явища фізіольоґічні, якими, як звичайно говорить ся, виражають ся субєктивні стани на вні, се по думцї психольоґів, що не мають ясного понятя про фізіольоґію, наслїдки субєктивного психічного стану, при чім лишаєть ся отвертим питанє, як зрозуміти, щоб нематеріяльний процес психічний впливав на чисто кавзально-фізіольоґічні процеси. Сї явища, вважані додатковими, побічними, в сьвітлї теорії рефлєксійних ланцюхів виходять не наслїдком психічного стану, але його конечним, необхідним підкладом.

По нашому розуміню подразненє, яке доходить до центра, розходить ся на всякі унервлені з нього орґани, викликає (о скілько воно досить сильне, або о скілько апарати рефл. досить вироблені), моторичні ефекти в сих орґанах, вони стають знов жерелом цїлих серій ланцюхів рефлєксійних в области симпатика, мови, му-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

скулятури довільної і т. д. Сї ефекти і рефлєксійні ланцюхи виступають при всяких емоціонально закрашених вражінях і так добре a priori зрозумілою як і емпірично ствердженою робить ся обставина, що емоціональна закраска буде тим інтензивнїйша, чим ширше розтягають ся рефлєксійні ланцюхи, чим більше орґанів занятих. Інтензивність подразненя може бути заступлена більшою вразливістю та докладнїйшим виробленєм і скомплїкованєм рефлєксійних та асоціятивних механїзмів, відпадає, значить, непоборна для ґанґлїоцентровців трудність поясненя відношеня між інтензівністю подразненя і вражіня, — під се розумінє підходить дуже добре час реакції і т. д.

В нормальних обставинах дїлають подразненя, як комплєкси елєментарних подразнень, до яких дороблює орґанїзм у зовсїм простий спосіб механїзми рефлєксійні і асоціяційні, які позволяють йому реаґувати на комплєкси доосередні відповідними відосередними, руховими, при участи сьвідомости, або без неї. Оті процеси акції й реакції йдуть виробленими, утертими стежками. Коли одначе перетнемо нерв, тодї подразнимо і то дуже сильно цїлі маси нервових елєментів, що входять у склад ріжних комплєксів, подразнимо в той спосіб цїлу масу орґанів, викличемо цїлі маси ланцюхів рефлєксійних доосередних і відосередних, що розходять ся на всякі центри і орґани, весь орґанїзм зазнає стрясеня, ті самі орґани зазнають рівночасно подразнень суперечних, одні комплєкси викликають прим. корченє, другі рівночасне розтяганє мязів, приспішенє і звільненє руху серця, віддиху, видїлюванє желез і спинюванє його і т. д. Ся буря безладних, нормально нїколи з собою не рівночасних ланцюхів рефлєксійних дає на боцї субєктивнім відчуванє шаленого болю.

При усуненю або знечуленю сїрої субстанції деяких центрів, звір, якого умисно калїчимо або печемо, не відчуває нїякого болю, а подразненє, яке нормально було би дуже болюче, викликає як реакцію легке звернене голови або рух вух — болю нема, бо відпадає участь цїлої маси орґанів унервлених із центрів, а особливо участь симпатичної системи.

Коли табетика подразнимо легко в підошву, він по часї 3 до 45 секунд відчуває прикрий біль. Заки відчує біль, можна в сїм (для нервових процесів незвичайно довгім) часї завважати зміни в цїлій области симпатичній і мускулятурі довільній, на яких інервації се хоч би й зовсїм слабе подразненє по перечулених

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

з хороби нервах дуже легко і дуже широко розходить ся.

Також факт, що деякі стани емоціональні, прим. гнів, можна викликати в собі, суґґерувати собі їх так, що зачинає ся робити відповідні грізні міни і рухи, а опісля попадає ся дійсно в гнів, сьвідчить, що отсї ріжні міни і рухи, се не наслїдок стану сьвідомости, викликаний через містичний influxus psychicus, але конечний підклад субєктивного стану. Се можна найкрасше обсервувати на дітях або малих песиках, що грають ся.

Тепер приходимо до означеня крітерії приємности або неприємности вражінь. Чому одні комбінації лїнїй або тонів подобають ся нам, а иньші разять нас неприємно? Хиба не тому, немов би одні лїнії або тони були для наших комірок у мізку приємні, иньші неприємні, бо поодиноко і лїнії і тони не викликають ніяких особливих емоцій; все діло в комбінації сих елементів, що дають подразненя зорові або слухові.

Скажу з гори: такі комбінації лїнїй чи тонів, за якими по нашій вродженій і житєм виробленій рефлєксійній орґанїзації можемо слїдкувати легко, не стрічаючи перешкод чи то в уставлюваню очий, чи в повторюваню зачутої мельодії, роблять на нас вражіня приємні, натомісь попутана лїнія, або тон всунений в комбінацію иньших, що змушує нас неожидано спинювати і модіфікувати первісний хід рефлєксійних рухів, щоб слїдити за ним, робить вражінє неприємне, а часом навіть дуже прикре, прим. дісонанс у гарній а звісній мельодії. Новочасна музика розуміє се інтуїтивно і вмисно дразнить мельоманів дісонансами, щоб опісля, зводячи мельодію на добре утерті стежки, викликати тим більшу приємність.

Водженє очима по формах нормально розвитого тїла, се для нас активація ланцюха властивих, по части мабуть вроджених рухів очий, сполучена з приємністю, коли натомісь анормальність, занадто широкі уста, горб, ассиметрія і т. д. спиняють нормальний хід вродженого ланцюха рухів — разять. Те саме стосуєть ся й до хемічних змислів запаху і смаку, однак тут справа комплїкує ся біольоґічною ролею тих змислів. Приємний запах викликає глибокий віддих, запах прикрий спинює віддих, викликає жести обридженя, а навіть блювоту, що найкрасше доказує участь симпатика.

Смачний шматок активує рухові комплєкси жованя, виділюваня слини, ковтаня і т. д., словом комплєкси вироблені протягом поколїнь. Шматок несмачний викликає комплєкси противні, спинює

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

жоване і ковтане, актівує випльовуване, викидане з уст, жести обридженя і т. д. В обох випадках спинене віддиху і спинене добре вивчених рухів орґанів їдженя дають субєктивне вражінє незадоволеня, а ті спинюючі рухи, се не наслідок, лиш частина підкладу неприємних вражінь.

Так усяка актівація добре оправленого, чи вродженого ланцюха рухів — приємна, всяке спинене їх неприємне.

Упорядковані ланцюхи рухів приємні одначе не тому, що вони корисні для орґанїзму, а невпорядковані, несподївані, анормальні, неприємні тому, мов би були шкідливі, лише упорядковані тому приємні, бо вони упорядковані і неспинювані, а невпорядковані тому, бо вони невправлені, неожидані, сполучені зі спинюванєм перших.

Найкрасший доказ на се — субєктивна приємність налогів, як алькоголїзм або куренє, дальше сексуальні вражіня і т. д. Гіркий, вонючий лїк може вратувати житє орґанїзму, солодке трійло може його вбити, нема тут ніякої особливої надприродної телєольоґії (цїлевости) між субєктивною закраскою вражінь і обєктивною корисністю річий, які викликують їх.

[Конець буде].

Generated on 2015-07-09 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

КНУТ ГАМСУН.

ЛІТЕРАТУРНЕ ТУРНЕ.

Я задумав у Драмені виголосити відчит про сучасну літературу. Тим способом мав я намір зібрати без особливих заходів невеличку сумку, що було зовсім можливе. Тому одного прекрасного осінного дня сів я собі до поїзду, що їхав до того гóрода. То було 1886 р.

Я не мав у Драмені нікого знайомого і був там цілковито невідомий. Я не оголошував у ґазетах про свій відчит, але на початку літа, коли мої обставини були далеко красші, я замовив собі пять соток візітових карточок, які збирав ся тепер розіслати по готелях, гостинницях і більших склепах, аби звернути увагу на постановлений намір. Карточки, розумієть ся, не задоволювали мене цілковито. Моє імя було надруковане хибно, але при добрій волї все таки можна було догадати ся, що то я. Понадто моє імя було абсолютно невідоме, отже й попсоване його не мало особливого значіня.

Сидячи в поїздї я почав обдумувати своє положенє. Але се не заколотило зовсім мого настрою. Я звик поборювати перешкоди з обмеженим числом гроший, або й зовсім без них. Очевидно я й у сїй хвилї не був доволї богатий, аби поступати відповідно до моїх естетичних намірів, але маючи дещо обережности, я все таки міг довести до кінця свій плян.

Передовсім — ніяких розкоший! Замісь обіда я міг вечером, у півсумерку почимчикувати в сутерени і там перекусити, а готель міг успішно замінити на заїзд. Які-ж іще трудні задачі належало менї розвязати?

Сидячи в поїздї я студіював свій відчит. Я збирав ся говорити про Олександра Кіллянда.

Мої товариші дороги, кілька веселих селян, що вертали з Христіянії, пили, подаючи фляшину з рук до рук; вони хотїли потрактувати й мене, але я подякувавши відмовив ся. Потім вони, звичаєм підпилих і добродушних людий, робили нові проби, аби зблизити ся до мене, але я ухиляв ся. В кінцї з мого способу поводженя і з численних заміток, які я робив їм, вони зрозуміли, що я учений, якого голова набита усякими можливими річами — і дали менї спокій.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-09 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

По приході поїзду до Драмена я вийшов зі своїм куферочком із ваґона і звернув ся до лавки. Мені бажало ся трохи подумати перед тим, поки поїду в ґóрод. Куферочок був у мене властиво без ужитку; я взяв його виключно тому, бо чув, що буцїм то лекше знайти приміщенє, коли має хто з собою пакунок. Моя валїзка з килимкової матерії була між иньшим так знищена часом і уживанєм, що була не гідна служити подорожному лїтератови, але мій синїй костюм виглядав далеко представнїйше. До мене підійшов готелевий льокай, з написом на шапцї, бажаючи взяти мою валїзочку.

Я усунув його намір. Я заявив, що ще не здецидував ся що до вибору готелю та що менї треба ще відвідати декого з редакторів, бо я задумую виголосити лїтературний відчит.

Але-ж менї все таки буде потрібний готель, мушу-ж я десь зупинити ся. Його готель без сумнїву найкрасший. Електричні дзвінки, ванни, читальня. Він зовсїм близько звідси, на горі вулицї, а потім на лїво.

Він ухопив куферочок.

Я відібрав його.

Не збираю-ж ся хиба сам нести свій пакунок.

Так, очевидно. Припадково менї треба власне переходити тою дорогою і я можу при тім нести свій пакуночок на мізїльнім пальцї.

Льокай поглянув на мене і зрозумів нараз, що я не правдивий пан. Він кинув ся до поїзду вишукувати иньших подорожних, але не знайшовши нїкого, вернув ся знов до мене вести переговори. В кінцї він зробив вид, буцїм то властиво лише задля мене прийшов на дворець.

Так, се очевидно зміняло справу. Може сей чоловік висланий якимось комітетом, що почув про мій приїзд, може союзом робітників? Очевидно в Драменї розвите широко духове житє, відчуваєть ся велика потреба добрих відчитів, увесь ґóрод у горячковім розбудженю. Я не знаю, може Драмен перевисшає з того огляду Християнію.

„Ви, розумієть ся, віднесете мої річи“, сказав я чоловікови. „Потім скажіть, прошу вас, у вас у гостинницї можна очевидно дістати добре вино до обіду“?

„Вино? Найлїпшої марки“!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Добре. Можете йти. Я прийду зараз за вами. Менї треба лише зробити кілька візит у редакціях“.

Чоловік видав ся менї проворним хлопцем і я попросив у нього ради:

„Котрого редактора поручили би ви менї? Менї не хотїлось би візитувати всїх“.

„Найлїпше Арнтсен, дуже добрий чоловяга. До нього звертають ся всї“.

* * *

Редактора Арнтсена, розумієть ся, не можна було знайти в редакції. Я відшукав його у помешканю. Я представив йому свою просьбу, справа тикала ся лїтератури.

„Так, але тут дуже мало зацїкавленя до чогось подібного. Минулого року був тут шведський студент, який говорив про вічний мир; він мав велику страту“.

„Я буду говорити про лїтературу“, сказав я.

„Так, розумію“, відповів редактор. „Лише хочу звернути вашу увагу на те, що й вам доведеть ся доплатити“.

Доплатити, ще чого не стало! Добродїй Арнтсен пишний собі! Чи не думає він, що я аґент від якоїсь фірми? Я спитав лише:

„Не знаєте, чи вільна велика заля робітничого союза“?

„Нї“, відповів редактор, „та заля віддана на завтрішнїй вечер. Там будуть антиспірітистичні фокуси, а також малпи і дикі звірі. З иньших льокалїв я міг би вказати вам тільки павільон парку“.

„Ви радите менї наймити його“?

„Так, то велика, весела заля. Цїна? Того не знаю, але від вас певно не візьмуть дорого. Ви мусите лише переговорити з дирекцією“.

Я постановив лишити ся при тім павільонї.

„Хто належить до дирекції“?

„Адвокат Карлсен, кушнїрь X. і книгарь Ф“.

Я пішов до адвоката Карлсена. Він жив у віллї. Я блудив довго, поки знайшов його. Пояснивши свій намір я просив відступити менї павільон. Він, розумієть ся, повинен мати співчутє до такого підприємства, як лїтературний відчит.

Але адвокат подумавши похитав головою.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ні? Хиба та заля не доволї велика? Очевидно було би страшно неприємно, коли би публицї довело ся відходити задля браку місця.'

Адвокат пояснив докладнїйше. Він міг менї лише відрадити таку річ.

„Тут так мало зацїкавленя до подібних річий; один шведський студент хотїв мати відчит“...

„Так, але він хотїв говорити про вічний мир“, сказав я, „а я про лїтературу, про красну лїтературу“.

„Понадто ви приїхали в дуже невідповідну пору“, говорив далї д. Карлсен. „Тепер там антиспірітистичні представленя, також малпи і дикі звірі“.

Я з усьміхом поглядїв на чоловіка. Він очевидно вірив у те, що говорив, тому показав ся менї зовсїм безнадїйним.

„Кілько хочете за павільон“? спитав я коротко.

„Вісїм корон“ відповів він. „Зрештою питанє про винайм залї полагоджуєть ся дирекцією. За два дни дістанете відповідь, але я думаю, що можу вже тепер запевнити вам винайм“.

Зі швидкістю блискавицї я зробив обрахунок: два дни очікуваня буде коштувати три корони, павільон — вісїм корон, разом одинацять; касієр дістане одну корону, разом вийде сума на 12 корон. Двацять чотири слухачі по 50 ор покриють видатки, решта 100—200 осіб дадуть чистий зиск.

Я згодив ся. Павільон був винаймлений.

* * *

Я віднайшов готель і увійшов у нього.

Дївчина спитала мене:

„Ви бажаєте кімнату на першім, чи на другім поверсї?“

Я відповів спокійно і не соромлячись: „Менї потрібно дешевої кімнати, найдешевшої, яка є у вас“.

Дївчина поглядїла на мене. Чи не жартую я, говорячи про дешеву кімнату? Хиба я не той сам пан, що питав кельнера, чи є у нас вино до обіду? Чи може я ставлю такі скромні вимоги, не сьміючи робити клопотів гостинницї?

Вона розтворила двері. Я відскочив.

„Ся кімната вільна. Вона призначена для вас. Ваші річи вже тут, пане. Прошу“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Не було ратунку. Я ввійшов. Се була одна з ліпших кімнат готелю.

„А деж ліжко“?

„Ось софа. Тут не вигідно класти ліжко. На ніч розкладаєть ся софа і стає ліжко“.

Дівчина вийшла.

Я попав у поганий настрій. Серед тої роскішної обстави лежав мій нещасний подорожний куферочок. Мої черевики по довгій вандрівці по улицях мали також сумний вигляд. Я проклинав себе.

Нараз дівчина просунула голову в двері запитуючи, чи не бажаю чого.

„Господи милосерний! Не можна вже й вилаяти ся без того, аби ціла купа служби не причіпила ся до тебе“!

„Ні“, відповів я гнївно. „Зрештою принесіть дві канапки“.

Дівчина дивила ся на мене.

„Нічого горячого“?

„Ні“.

Тоді вона догадала ся — жолудок. Була весна, у мене, можливо, був такий період.

Принісши канапки вона подала також карту вин. — Витресоване сотворінє не давало мені спокою увесь вечер. „Чи не треба огріти постелї? В низу є на бажанє ванна“.

Коли засвитало, я зірвав ся з постелї в нервовім настрою і почав швидко вдягати ся. Мене морозило; розумієть ся, завинила софа, занадто коротка для мене, я спав погано. Я задзвонив. Не приходив ніхто. Мабуть було ще дуже рано; на вулиці не чутно було гамору і коли я розглянув ся, то завважав, що ще не зовсім розвиднїло ся.

Я окинув поглядом кімнату. Я не бачив ніколи в житю роскішнїйшої. У минї зародило ся сумне прочутє і я знов почав дзвонити. Мої ноги втискали ся в мягкий коверець. Я чекав. Тепер доведеть ся менї віддати все до останнього сотика, а може навіть не стане на заплату. З найбільшою швидкістю я почав пригадувати собі свої капітали. В той час зашелестїли кроки на коридорі і я здержав ся. Але ніхто не приходив. Кроки в коридорі були очевидно плодом моєї фантазії. Я почав знов числити. Я почував себе у страшній невідомости. Де-ж пропала дівчина з її вчорашнїм льокайським піклованєм? Не вже та лїнива особа спить іще, коли на дворі майже вже білий день?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В кінці вона з'явила ся на пів одягнена з шалем на плечах.

„Чи то ви дзвонили“?

„Дайте мені рахунок“, сказав я.

„Рахунок? То не можливо, ґосподиня ще спить, то лише пів до третьої“.

Дівчина стояла безрадна вперши в мене очи. Що за спосіб дивити ся так? Яке їй діло до того, що я хочу вибрати ся так рано з готелю?

„Все одно“, сказав я. „Я мушу зараз дістати рахунок“.

Дівчина вийшла.

Вона не вертала ся цілу вічність. Мій неспокій зростав властиво від страху, що може рахунок робить ся погодинно і я чекаючи тут, розтрачую безсоромно свої гроші. Я не мав виображеня про тонкости готелевого житя і такий рахунок видавав ся мені найрозумнійшим. Крім того побіч умивальниці була прибита оповістка, що за кімнату, якої не виповіджено до 6 години, побирається плата за другий день. Все то переповняло страхом і сумом мою літературську голову.

В кінці дівчина постукала і ввійшла. Ніколи, ніколи в житю не забуду я тої ганебно-дурної розмови! Дві корони і півтора ори, се було все! Дрібниця, яку я міг сьміло дати дівчині на шпильки!

Я кинув на стіл кілька корон, іще одну корону. „Решту лишіть собі. Дякую вам, серце“.

Треба-ж було показати, що вмію тонко поводити ся. Та дівчина без сумніву заслугувала на пошану. Рідка дівчина, добра душа, викинена, немов добич, на каприз подорожних. Такі женщини не родять ся більше, та раса вимерла. Як вона не турбувала ся до останньої мінути, коли довідала ся, що має діло з богатим чоловіком.

„Льокай винесе ваш куферок“.

„Сохрань Боже“, відповів я, аби не трудити її нічим. „Така дрібниця, як подорожний куферочок. Я мушу вам сказати, що той куферочок товаришить мені у всіх моїх літературних екскурзіях. Я не хочу иньшого, се мій каприз“.

Але всі запевнювання були безхосенні, льокай чекав уже на долині. Коли я підійшов, він кинув проникливий погляд на мій куферочок. Боже мій, як то чоловік, лише поглянувши на куферочок, може розгоріти бажанем заволодіти ним?!

„Я проведу вас“, сказав він.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Так якби останок моїх гроший не придав ся менї самому! Чи-ж міг я числити, щоб дістати їх перед відчитом? Нї, я сам понесу свій куферочок!

Але він був уже в руках слуги. Незвичайно услужний чоловік, здавало ся, не відчував його важкости і не думав навіть про нагороду; він ніс його з таким запалом, немов бажав би піти на смерть за властителя того куферка.

„Стійте“! крикнув я затримуючись. „Куди ви властиво несете мій куферочок“?

Слуга засьміяв ся.

„То ви повинні вже показати“, відповів він.

„Маєте рацію. Я сам повинен показати. Я не думаю гуляти під вашу дудку“.

Я хотів позбути ся того чоловіка, за що не було би. В ту хвилю ми переходили як раз попри заїзд із кімнатами для подорожних. Я хотів тут затримати ся. Але менї було неприємно мати сьвідком льокая з конкуренційного готелю; я волів прослизнути ся туди сам.

Я виймив із кишенї пів корони і подав її льокайови.

Він тримав далї простягнену руку.

„Я вчора приніс ваш куферок“, сказав він.

„То за вчорашнє“, відповів я.

„Але нинї я ніс його також“, говорив він далї.

Той діявол рішучо грабував мене. „А се за нинї“, сказав я, кидаючи йому ще пів корони. „І надію ся, що ви щезнете тепер“.

Чоловік відійшов, оглядаючись на мене час від часу і слїдячи за мною.

Я сїв на лавку. Було трошки холодно, але зі сходом сонця зробило ся красше. Я заснув і спав доволї довго. Коли я пробудив ся, на вулицї були люди, а з коминів підіймав ся дим.

Я зійшов у низ заїзду і умовив ся з господинею що до приміщеня. За ніч належало заплатити пів корони.

* * *

По упливі двох днїв я знов пішов до адвоката Карльсена. Він повторив свою осторогу що до відчиту, але я не дав себе переконати. Я тим часом надрукував навіть оповістку в ґазетї Арнтсена, в якій подав час, місце і тему відчиту.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Коли я хотів заплатити половину належности за винайм залї, зважуючись позбути ся останнїх гроший, той дивний чоловік сказав:

„З заплатою можна почекати до кінця відчиту“.

Я не зрозумів і обидив ся.

„Чи ви думаєте, що я не знайду вісьмох корон“?

„Я не сумнїваю ся про те, але говорячи щиро, непевна річ, чи ви покористуєте ся залею, тому нема що зараз платити“.

„Але я вже оповістив у ґазетах про відчит“, відповів я.

Він кивнув головою.

„Я бачив“, відповів.

По хвильцї він спитав мене: „Чи будете говорити при пядесятьох слухачах“?

Я був трошки ображений, але подумавши сказав, що хоч 50 осіб очевидно дуже скупенька публїка, то я все-ж таки буду читати.

„Але при десятьох не будете“?

Я розсьміяв ся голосно.

„Нї, даруйте, все має свої границї“.

Ми не говорили більше про те і я заплатив за залю. Ми розпочали розмову про лїтературу. Сим разом видав ся менї адвокат меньше безнадійним, як підчас моєї першої візити. Очевидно він був інтелїґентна людина, хоч його погляди видали ся менї не особливо значні в порівнаню з моїми власними.

Прощаючись він побажав менї повної каси.

Повний надій вернув ся я до свого заїзду. Все було готове до бою. Ранком я наймив за півтора корони чоловіка, що мав обійти ввесь город і рознести мої візітові карточки.

Звістка про подію проникла тепер до всїх домів і хатин.

Мене огорнув нервовий настрій. Думка про близький, важний день робила мій побут у заїздї серед звичайних людий неприємним.

Всї хотїли знати, хто я і чого тут жию. Господиня, що стояла за лядою, поясняла, що я учений, що сидячи тут цїлий день пишу і студіюю щось, і піклувала ся про те, аби мене не турбували допитами. Вона зробила менї тим велику прислугу. Публїка, що заходила до того льокалю, складала ся з голодного народа в блюзах і сорочках, робітників, носїїв, які забігали там, аби дістати чашку горячої кави або хлїба з сиром. Вони часто були

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

простакуваті і сварили ся з господинею за черствий хліб або за занадто маленькі яйця.

Почувши, що я задумую виголосити відчит у павільоні, вони запитували про ціну білетів. Деякі заявляли, що вони не були би від того, аби послухати мене, але що пів корони занадто дорого, і зачинали торгувати ся.

Я постановив не гнівати ся на тих людий; вони-ж були без усякої осьвіти.

Якийсь панок займав кімнатку побіч мене. Він говорив страшною шведсько-норвежською мовою, а господиня титулувала його паном директором.

Коли той панок з'являв ся гордувато серед нас, викликував сильне вражінє особливо тим, що поки сів на крісло, стріпував із нього хустинкою порох. Се був поважний добродій з дорогими привичками; замовляючи собі хліб із маслом він усе домагав ся найсьвіжійшого хліба і найліпшого масла.

„Чи то не ви той добродій, що хоче виголосити відчит"? спитав він мене.

„Так, той сам пан"! відповіла господиня.

„Кепська спекуляція"! говорив пан директор, звертаючись до мене. „І ви не анонсуєте ся? Ви не бачили моїх анонсів"?

Тоді вияснило ся, хто був той пан — антиспіріт, чоловік із малпами і дикими звірюками.

„Я друкую оповістки на величезних плякатах", говорив далї. „Розліплюю їх на всїх перехрестях, усюди, де лише можна, при тім величезними буквами. Ви не бачили моїх афішів із образками звірів"?

„Мій відчит дотикає літератури", завважав я, — „штуки, абстрактного предмету".

„Я плюю на те"! відпозів він і говорив далї з властивою йому нахабністю:

„Иньша річ, як би ви згодили ся вступити до мене на службу. Менї треба чоловіка, що міг би давати поясненя про звірів. Найліпше, як би зовсїм чужий, зовсїм невідомий у городї чоловік. Най лише вийде на сцену хто з тутешнїх, публїка зачинає кричати: „Ах, та то Педерсон! Що він розуміє ся на тропічних звірюках"?

Із безмовною погордою я обернув ся до директора плїчми. Я занадто виразно почував свою висшість, аби відповідати на таку нахабність.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Подумайте про се“, сказав пан директор. „Про се варта подумати. Я плачу пять корон за вечер“.

Не промовивши анї слова, я встав і вийшов із кімнати. Се єдине, що менї лишало ся зробити. Директор очевидно бояв ся моєї конкуренції. Я міг відібрати йому всю публїку. Він хотїв розправити ся зі мною, підкупити мене. Нї за що! сказав я сам до себе. Нїколи нїкому не вдасть ся витрутити мене з дороги духових інтересів! Моя дорога — се дорога ідеалу!

* * *

Минув день і настав вечер. Я вичистив старанно свою одїж, одяг сьвіже білє і вибрав ся до павільону в парку. Була шеста година. Я приготував старанно свою бесїду: моя голова була повна високих і прекрасних фраз, які я задумував використати, і в души я переживав уже величезний успіх; може буде порушений навіть телеґраф, аби оповістити сьвітови про мою сьвітлу побіду.

Падав дощ. Се очевидно не дуже прихильна обставина, але не міг же дощ бути перешкодою для публїки, що цїкавить ся лїтературою. Я все таки подибував людий на улиці, що йшли під парасолями пара за парою. Мене лише дивувало трохи те, що вони не йшли в тім самім напрямі, що я, — не до павільона парку. Куди-ж вони прямцювали? Ах так, то певне низші верстви людности, шумовини суспільности, що йшли до робітничого товариства оглядати малпи.

Касієр був на своїм місцї.

„Є вже хто зі слухачів“? спитав я.

„Нї“, відповів, але то ще доброї пів години до початку.

Я ввійшов до залї, величезної кімнати, в якій мої кроки відбивали ся немов кінський тупіт. Господи, як би то ся заля була заповнена публїкою, дамами і мужчинами, одно при однім очікуючи лєктора!

— Нї души!

Я вичекав довгої пів години; не приходив нїхто. Я вийшов до касієра спитати про його думку. Вона була дуже обережна, але все таки потїшила мене.

Він думав, що нинї не відповідна погода для відчиту; в уливний дощ не виходять із домів, хоча зрештою більшости публїки можна ще надїяти ся в останню хвилю.

І ми чекали.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В кінці прийшов один чоловік увесь промоклий від дощу, взяв білет за пів корони і увійшов до залї.

„Тепер зачинають збирати ся“, сказав касієр, кивнувши менї головою. „Проклятий звичай приходити в останню хвилю юрбами“.

Ми чекали. Більше не приходив нїхто. Нарештї мій одинокий слухач вийшов із залї і сказав:

„Яка негідь“!

То був адвокат Карльсен.

Я був готов зі стиду сховати ся під землю.

„Бою ся, що нинї не прийде нїхто“, сказав він: „дощ ллє, як із цебра“. Завважавши вираз суму на моїм лицї, він додав: „Я вже бачив, що барометер спадає. Тому то я відраджував вам читати“.

Та касієр усе таки силкував ся підбадьорити мене:

„Ми почекаємо ще пів години“, сказав він.

„Було би дивно, коли би конець-кінцем не прийшло 20—30 осіб“.

„Я так не думаю“, сказав адвокат, запинаючи свій плащ від дощу. „По моїй думцї — додав він звертаючись до мене, — вам не прийдеть ся платити за льокаль“.

Він здіймив шапку, поклонив ся і вийшов. Касієр і я почекали ще пів години, обговорюючи справу.

Положенє було розпучливе і я почував себе збитим із пантелику. Адвокат лишив у касї свою пів корону, яку властиво повинен був дістати назад. Я хотів дігнати його, але касієр затримав мене.

„Я затримаю сї гроші“, сказав він, „і тодї вам прийдеть ся доплатити менї лише пів корони“.

Але я дав йому ще цїлу корону. Він сумлїнно стояв на своїм місцї і я хотів показати йому своє признанє.

Він подякував і на прощанє подав менї руку.

Я вибрав ся до себе немов побитий. Мене прибило розчарованє, пониженє; я машинально плїв ся по вулицї, не здаючи собі справи, куди йду.

Верхом нещастя було те, що я не мав гроший на поворот до Християнії.

Дощ не переставав лляти ся цюрком. Я підійшов до якогось великого дому і побачив із вулицї осьвітлену касу для продажі білетів. То була заля робітничого товариства. Час від часу входив якийсь запізнений гість, брав крізь вікно білет і щезав

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

у великих дверях. Я спитав касієра, кілько там осіб. Майже всї білєти розпродані.

Негідний директор відніс наді мною блискучу побіду.

Я поплів ся до свого заїзду. Без вечері я мовчки пішов спати.

В ночи, постукавши до мене, ввійшов якийсь чоловік. Він тримав сьвічку в руках. То був директор.

„Ну, як ваш відчит“? спитав він. При иньших обставинах я був би його викинув за двері, та тепер я був зовсїм прибитий його сьмілим вибриком і відповів лише, що я відкликав відчит.

Він засьміяв ся.

Погода не була відповідна для відчиту про красну лїтературу, пояснив я. Він сам повинен зрозуміти се.

Директор не переставав сьміяти ся.

„Якби ви знали, як сильно спав барометер“, сказав я.

„В мене була повна каса“, відповів він. Зрештою директор перестав сьміяти ся і перепросив за влїзливість. Але він прийшов із пропозицією.

Його пропозиція була властива йому: він знов запрошував мене в характері лєктора на свої представленя.

Я обурив ся до глубини душі і попросив його як найрішучійше, аби не перешкоджував менї спати.

Але він замісь вийти сїв зі сьвічкою в руцї на мою постїль.

„Нам треба обговорити справу“, сказав він. Він пояснив менї, що чоловік, наймлений ним показувати звірів, занадто знаний тут. Він особисто — директор — мав феноменальне поводженє зі своїми антиспірітичними фокусами, а той псував йому весь інтерес. „Ах, та-ж то Бєрн Педерсен“! кричить публїка, „де ти взяв того борсука“? А коли Бєрн Педерсен поясняє відповідно до проґрами, що то зовсїм не борсук, але гієна, яка загризла вже трьох місіонарів, тодї публїка люта кричить, що він обдурює її.

„Не можу зрозуміти“ говорив далї директор, „я йому обмазав саджею усе лице, убрав у велику перуку — і все таки його пізнати“.

Менї не було до того рішучо нїякого дїла, тому я обернув ся до стїни.

„Подумайте про мою пропозицію“, повторив директор знов, поки вийшов. „Можливо, що я дійду до шістьох корон за вечер, коли будете добре вести справу“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ніколи в житю не дійду до такого згірдного ремесла, як він мені пропонує! Мусить же у чоловіка бути якась честь!

* * *

Другого дня прийшов до мене директор із просьбою переглянути його описи звірів. Коли поправлю дещо, вигладжу стиль — він заплатить мені дві корони.

Не вважаючи на всю свою відразу я згодив ся. Зроблю чоловікови прислугу, та робота все таки до якогось степеня літературна. Понадто дві корони були для мене далеко не зайві. Я просив лише заховати в великій тайні моє співробітництво.

Попрацювавши увесь день, я написав нову річ від початку до кінця, вложив у той опис масу чутя й бистроумности, заосмотрив його в ілюстрації і все захоплював ся своєю роботою.

То був дійсний шедевр.

Коли я вечером прочитав директорови свій твір, він заявив, що ніколи в житю не чував чогось подібного. Таке враженє викликав він на нім. На доказ того, як він цінить мою роботу, він дав мені три корони.

Се зворушило і підбадьорило мене. Я знов почав вірити в своє літературне званє.

„Коли б лише знайти мені годящого чоловіка, щоб виголосив се добре“, сказав директор. „Але такого тут нема!“

Я почав роздумувати. В дійсности було би справді досадно, якби який там Берн Педерсен накинув ся на сю вицяцькану річ і попсував її своєю нужденною передачею. Я не міг примирити ся з такою думкою.

„При певних умовах я міг би конець-кінцем виголосити її сам“, сказав я.

Директор здрігнув ся.

„Які ваші умови? Я заплачу вам сім корон“.

„Так, то досить. Але головна річ у тім, аби лише між нами лишило ся, хто ваш лектор“.

„Прирікаю вам се“.

„Бо зрозумієте“, сказав я, „що чоловікови з моїм званєм не випадає показувати звірів“.

Так, він натурально розуміє те.

„В такім разї я можу зробити вам ту прислугу“.

Директор подякував мені.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

О шестій годині ми пішли разом до залї робітничого товариства. Менї треба було оглянути звірів і трохи освоїти ся з ними. Показало ся, що там були дві малпи, черепаха, медвідь, два вовчуки і один борсук. Що до вовків і борсука, то в моїм описї не згадувано нї словом про них, за те багато красномовности витрачено на гієну, соболя і куницю „відомих іще в біблїйні часи“ і на величезного американського сїрого медведя. Що тикаєть ся черепахи, у мене був навіть доволї вдатний дотеп: я назвав її ніжною дамою, що живить ся виключно правдивою черепашною зупою.

„А деж соболь і куниця“? спитав я.

„А ось тут“, відповів директор, показуючи на молодих вовків.

„А гієна“?

Не думаючи довго, він показав на борсука і сказав: „Се гієна“!

Я почервонїв від гнїву і сказав:

„Так не годить ся. Се циганство. Я повинен вірити в те, що говорю. Се повинно бути моїм щирим переконанєм“.

„Не будемо перечити ся зза таких дурниць“, сказав директор. Він дістав звідкись фляшку горівки і запропонував менї випити.

Аби показати, що я особисто проти нього не маю нїчого, а лише проти його поганого дїла — я взяв чарку і випив. Він також пішов за моїм прикладом.

„Не робіть мене нещасливим“, сказав він.

„Ваш твір чудовий і звірі так само не кепські, погляньте лише, який величезний медвідь. Виголосїть свою бесїду — і все буде чудово“.

В залї почали являти ся перші гостї і директор ставав усе неспокійнїйшим. Його доля була в моїх руках і тому зрозуміло, що я повинен був умірковано користувати ся своєю властею. Понадто менї здавало ся зовсїм неможливим поробити потрібні зміни в моїй бесїдї за такий короткий час, як менї лишав ся. А так само немислимо було вложити стільки-ж чутя в опис борсука, як у змальованє кровожадної гієни. В кождім разї шкода, спричинена моїй бесїдї змінами — переходила би мою відповідальність. Я сказав се директорови.

Він від разу зрозумів усе. Він запропонував менї ще випити. Я згодив ся.

Представленє почало ся при переповненій залї антиспірітичними фокусами, яких нї чорт не годен удати. Директор витягав хусточки

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зі свого носа, виймав червового хлопця з кишені старої дами, що сиділа між публікою, казав гуляти столам, не дотулюючись до них. В кінці добродій директор перемінив ся на духа і щез в отворі підлоги.

Публіка була в захваті і скажено тупала ногами.

Нарешті прийшла черга на звірів. Директор власноручно виводив їх одного по другім, а я мав давати поясненя.

Мені стало зовсім ясно, що я не осягну успіху директора, але я мав надію, що більше розвинена частина публіки зацікавить ся моєю бесідою. І та надія не повинна бути заведена.

Потім, як була виведена черепаха, я мав мати діло з самими сухоземними животинами, і я взяв за взорець Ноя, що забрав до свого ковчега по парі звірів. Але представленє не викликувало відповідного враженя: здавало ся, що гумор перестав бути доступний публіці. Соболь і куниця не викликували заслуженого подиву, хоч я й оповідав, що цариця з Сабби була одягнена в дорогоцінні шкірки тих звірів при відвідуваню Соломона.

Зрештою я почував, що говорю гарно: розпалена біблійною темою і двома чарками горівки моя бесіда була ярка і прекрасна; я відступав від рукопису, творив експромптом новий текст і коли я скінчив, закричало кілька голосів: славно! а вся заля загула оплесками.

„За куртиною стоїть горівка“, шепнув мені директор.

Я пішов за вказівкою і знайшов фляшку. Я присів на хвильку. Тим часом директор вивів нового звіра і чекав на мене. Позволивши собі ще чарку горівки, я знов вийшов на сцену.

Директорови видав ся час очікуваня за довгим, тому він почав сам пояснювати своєю неможливою тарабарщиною; нараз я почув, що він забрав ся до гієни. Але він забув ся і назвав її борсуком. Тоді огорнув мене справедливий гнів. Я вийшов на перед сцени, усунув рухом руки директора і почав говорити сам. Гієна була головною атракцією представленя і щоби вратувати її, я повинен був говорити, як ніколи доси.

Уже при самій моїй появі, коли я усунув директора, публіка станула по моїй стороні. Я не щадив директора; сказавши, що він ніколи в житю не бачив гієни, я почав змальовувати житє того невгамовного звіра.

Горівка робила своє; моє вітхненє доходило до запаморочливої висоти; я почував сам, що моя бесіда ставала все більше

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

огниста в той час, як гієна стояла при ногах директора і терпливо мигала своїми малими очима.

„Тримайте її сильнійше“! кричав я. „Вона хоче розпороти мені тельбухи! Приготовте пістоль на випадок, якби вона вирвала ся“!

Директор мабуть і сам налякав ся; він шарпнув нервово до себе гієну, шнурок урвав ся і гієна вислизнула ся з між його ніг.

В залї почув ся виск женщин і дітий, половина публїки зірвала ся зі своїх місць. Замішанє дійшло до страшних розмірів. А гієна перейшла швидким кроком усю сцену, звернувшись просто до своєї маленької клїтки. Директор із грімким стукотом замкнув за нею двері.

Всї зітхнули з полекшею, а я кількома словами закінчив свою бесїду. „Сим разом ми щасливо виратували ся“, сказав я, „але безумовно ще нинї треба поклопотати ся про сильний зелїзний ланцюх для того чудовища“!

Я поклонив ся і пішов.

Розніс ся грім оплесків, що ставав усе сильнїйший. Кричали: Бесїдник, бесїдник!

Я вернув ся кланяючись знов і мусїв сконстатувати небувалий успіх. Всї присутні без виїмку плескали, аж доки я не відійшов.

Директор був задоволений і дякував менї щиро за співучасть. Він певно буде мати ще раз повну касу.

Коли я хотїв виходити, при дверях затримав мене якийсь чоловік. То був касієр із павільона. Він був на представленю і був увесь у захватї. В бомбастичних словах величав він мій ораторський талант. Я не повинен нї за що відкладати свій відчит; тепер найпригіднїйша пора визначити його, тепер, коли публїка побачила, до чого я здатний. На приклад повторити нинїшну бесїду про гієну, а особливо коли б я привів звіра з собою!

На другий день директор, той безсовісний чоловік, не хотїв менї заплатити. Коли я не зобовяжу ся писемно виступити ще другого вечера, він доведе дїло до суду, говорив він.

Ошуканець, дурисьвіт!

Нарештї ми зробили полюбовну згоду: він має менї заплатити пять корон. З трьома, які я дістав від нього перше, се було вісїм корон і таким чином я мав за що вернути до Християнії.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але він невідклично хотів затримати у себе написану мною бесіду. Про се ми довго перечили ся, бо мені не хотіло ся лишати для профанації свій твір. Із другого боку він безперечно був власністю директора, бо директор заплатив за нього. Нарешті я уступив. Він надавав велику вагу тій бесіді.

„Я не чув ніколи нічого подібного“, говорив він.

„Вона вразила мене вчора сильнійше, як яка небудь проповідь“.

„Бачите“, відповів я. „Ось яка власть літератури над душею чоловіка“.

То були мої останні слова, з якими я звернув ся до нього. О 12-ій годині я виїхав полудневим поїздом до Християнії.

Переклав В.

М. В. НАСОНОВА.

ПІСНЯ ПРО ВОЛЮ.

Чую я пісьню, що вільно так ллєть ся,
Як тая хвиля на морі;
Душа радіє, і серце так бєть ся,
Як вільний орел на просторі!
Пісня чудова, пісня про волю!
Родина сонцем засьяла.
Встаньмо ж, братове, станьмо стіною,
Щоб доля нас краща спізнала.
Вийдем юрбою всї на майдани,
Грянемо дружно в набата,
Зруйнуємо тюрми, зібємо кайдани,
Скиньмо з помосту ми ката!
Щоб наша сила та й не змінилась,
Родина щоб процьвітала,
Щоб наша доля, що вік томилась,
Гордо та пишно засьяла!
Годї нам лихом, журбою нудитись,
Скиньно ярмо ми із шиї!
Хай наші діти, що будуть множитись,
Благословлять наші мрії.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

НАУКОВІ ЛИСТКИ.

VIII. Сїм гріхів головних.

Подаємо тут перекладом гарну статейку петербурського професора Тадія Зелинського, надруковану перед роком у місячнику Süddeutsche Monatshefte (November 1905, Heft 11, стор. 437—442), додаючи до неї невеличке доповнене про слїд иньшої системи головних гріхів у Греції і в старій Руси. *Ів. Фр.*

Се найпопулярнїйша частина християнської моральної теольоґії, про яку тут хочу поговорити. Штука і поезія наввипередки старали ся виложити її значінє навіть таким людям, яких церковні доґми не доторкали безпосередно; щоб зупинити ся лише на них, то вистарчить назвати Данта, що в основу свого опису гори чистилища поклав власне наш поділ гріхів. Крізь трубу пекольної лїйки оба мандрівники, Данте і Вірґілїй, вибрали ся власне на зверхнїй сьвіт, на відвернену від нас сторону землї. Перед собою бачуть високу, стіжковату гору, що сїмома що раз тїснїйшими терасами або поверхами підіймаєть ся до неба. Три ступнї — білий щирости, чорний і поломаний покути і червоно-горячий любови — ведуть до брами, де ангел Господнїй вістрєм меча на чолї прихожого виписує сім P (peccata — гріхи, або plagae — кари); на кождім із сїмох поверхів він має очистити ся з одної з них. Перший поверх, се місце покути для тих, що грішили головно пихою; вони волочуть ся звільна, згорблені під вагою двиганого каменя і мають досить часу придивляти ся висїченим у стїнї різьбам, на яких показано звеличенє покори. Знов ступнї ведуть до другого поверха, де караєть ся зависть: за те, що її прихильники за житя занадто пильно придивляли ся до того, що було лїпше у їх ближнїх, тут їм позашивано повіки зелїзними дротами. На третїм поверсї покутують ті, що піддавали ся гнївови: їх обсїдає густий дим, символ впливу їх пристрасти на засліпленє їх очий і пізнаваня. Четвертий поверх призначений для лїнивих: прудким біганєм та голосними криками вони відучують ся від своєї житєвої безчинности. Пятий поверх призначений на захланність і її прихильників: вони плачуть простерті на землї і обернені лицем до неї за те, що за житя занадто прилїпляли ся до її скарбів. Дальший шестий поверх містить тих, що віддавали ся обжирству та пянству; їх покута — вічний голод та спрага, що видно з їх страшенної худости. Нарештї по семім поверсї хо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дять роскішники, обхоплені вічним полумям, що очищаючи пожирає їх грішні похоти. Із сього остатнього поверха входять мандрівники остатніми сходами до земного раю, над яким пишаєть ся дерево знаня.

Отсе ті сім головних гріхів; в латинській церковній формулї вони зрештою стоять у иньшім порядку, і то в такім, що їх сім латинських названь: superbia, avaritia, luxuria, ira, gula, invidia, acedia — із своїх ініціялів дають вигідне, хоч і позбавлене всякого значіня слово saligia. Свою клясичну повагу вони завдячують „Сентенціям“ Петра Льомбарда, найславнїйшого і найвпливовійшого теольоґа XII віку; але їх появу можна слїдити далеко далї в зад, до найраньших віків християнської церкви. Появу — так, але чи й саме повстанє? От тут власне була загадка.

Само собою не було-б нїчого неправдоподібного приняти думку, що християнська церков приняла науку про сім гріхів головних із старинної етики; бо й справдї християнська мораль виявляє очевидну і нїколи не заперечувану залежність від старинної, специяльно стоїчної. Певно, християнство одухотворило її по свому, головно впроваджуючи до неї специфічно християнське понятє ласки божої (благодати); не одну стоїчну доктріну воно подекуди розвинуло інакше, згідно з певними новими поглядами, властивими християнству; але в своїх відносинах до цїлої будови старинної етики воно лишило ся вірне прінціпови, який перші апольоґети висловляли так явно і гарно словами: „Що добре, се й християнське“. І так, щоб пригадати хоч би найбільше відому річ, чотири християнські основні чесноти, справедливість, мудрість, здержливість і сьмілість — уложені в систему сьв. Амброзієм і запозичені ним від Ціцерона, а Ціцероном узяті із стоїчної науки моральности, що в головному опираєть ся на Плятоновій психольоґії. Значить, не було-б диво, як би ми на рівнї з головною формулою чотирьох кардинальних чеснот виводили з клясичної старовини також головну формулу смертельних гріхів; се був би для тої формули шляхецький диплом, якого-б вона не потребувала соромити ся.

Але ба, сьв. Амброзія анї Ціцерона тут не маємо до помочи, мусимо шукати иньшої дороги. Та проте вислїдок виходить не менше несподїваний. Пригадаю, що в звичайнім наступстві головні гріхи вимeновують ся ось як: пиха (або гордість), скупість, роскіш (нечистота), гнів, обжирство й пянство, зависть і лїнивство.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Прошу тепер придивити ся уважно отсьому уступови з першої „Епістоли“ Горація:

Fervet avaritia miseroque cupidine pectus,
sunt verba et voces, quibus hunc lenire dolorem
possis et magnam morbi deponere partem.
Laudis amore tumes: sunt certa piacula, quae te
ter pure lecto poterunt recreare libello.
Invidus, iracundus, iners, vinosus, amator,
nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit,
si modo culturae patientem commodet aurem.[1])

Як раз названо сїм пороків і як раз ті самі, що у нас — бо що замісь пихи являєть ся славолюбство (laudis amor), а замісь обжирства пянство (vinosus), се не важно, бо-ж поет не юрист, щоб тїсно вязати себе термінольоґією. Значить, нема сумнїву: сїм гріхів головних, се надбанє клясичної старовини. Але дійшовши до сього наша цікавість іще більше заострюєть ся. Як же почав ся сей реєстр? — питаємо себе далї, — де шукати моста між старовиною і християнством? Ну, певно, треба все мати на тямцї, що історія ще менше як яка иньша наука має обовязок відповідати на всї поставлені їй питаня, особливо історія ідей: коли може се зробити, то се буває хиба щасливий випадок. Ну, та в нашім разї власне маємо перед собою такий щасливий випадок.

Та щоб вповнї оцїнити його, мусимо познайомити ся з одним на пів фільософічним, а на пів релїґійним рухом, який по імени його містичного пророка, Гермеса Тривеликого (Hermes Trismegistos) можемо назвати Герметикою. Її колискою була, як менї здаєть ся, Аркадія, де культ бога Гермеса був місцевим культом. З відси вона розійшла ся десь у третїм віцї перед Христом через Киренею до Єгипту; фільософічні, поперед усього плятонівські елементи вона принесла з дому; на єгипетськім ґрунтї вона зіткнула ся з єгипетською релїґією, і що найважнїйше, з релїґією ізраельського народа, якого сьвяте письмо як раз тодї, в третїм віцї перед Христом, завдяки грецькому перекладови т. зв. сїмдесяти (Septua-

[1]) Подаю сї вірші в перекладї на нашу мову:
А як захланність горить і зла похіть у твойому серцї,
Є такі речі й слова, що втишить ними сюю хоробу
Можеш і лиха позбуть, хоч не всього — найбільшої части
Чи славолюбством опух — є нехибні візрази, що можуть
Уздоровити тебе, прочитай лише тричі сю книжку.
Зависний, злісний, лїнивий, пяниця, любитель розпусти,
Жаден не буде так злий, щоб помнякшать не міг, коли тілько
На сї культурні слова терпиливеє вухо прихилить.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ginta) зробило ся доступним усьому цівілїзованому сьвітови. І отак, як дивовижна мішанина старогрецьких і старозавітних ідей постала герметична космоґонія, якої основи можна переказати ось як. З порученя найвисшого бога — первісно Зевеса, пізнїйше названого „найвисшим умом“ — доконує його син — первісно Гермес, потім деміурґ — сотвореня сьвіта, докладнїйше кажучи, упорядкованя сьвіта, переведеня його з хаотичного стану на законний і уреґульований; при тім допомагає йому третя божеська істота, утворений Гермесом (пізнїйше найвисшим богом) бог Льоґос. Упорядкованє полягає поперед усього в роздїлї елементів: найвисше місце займає огонь, який творець роздїлив на сїм сфер, кожда під панованєм окремого демона яко пана планет; решта три елементи лишають ся в низу і творять від тепер живу природу. По тім сотвореню сьвіта творить найвисший бог на свою подобу першого, божеського чоловіка; він полюбив його надзвичайно і віддав йому на житло простір понад сїмома сферами. Але чоловік відплачує невдякою за доброту творця; не слухаючи закона він проломлює сїм сфер і спускаєть ся до природи. При тім ходї в низ кождий дух сїмох планет дає йому якийсь дарунок; так він наблизив ся до природи. Ся побачила в нїм подобу творця; захоплена його видом вона всьміхнула ся до нього любовно; щоб до разу втягти його в свої обійми, вона в своїм вохкім елементї показує йому образ його краси. Їй удаєть ся підманити його; таким чином природа стає матїрю і родить — відповідно до сїмох планетарних дарів — семеро людських двополових істот. Та по якімось означенім часї ті істоти роздїлюють ся кожда на двоє і повстає сїм пар людий. Найвисший бог кличе до них: „Ростїть у ростї і множіть ся в многотї! І надїлений розумом чоловік нехай пізнає сам себе, що він безсмертний, а причина смерти, то любов“. Отсе й єсть герметична космоґонія; її запозики зі старого заповіта, поминаючи вже цитовані на остатку слова творця, самі бють у очи, тілько що тут упадок ангелів звязаний з упадком першої пари людської. Не зовсїм ясне те, в чім полягало сїм планетарних дарів першому чоловікови. Що се фатальні дари, можна бачити з того, що вони безпосередно потім спричинили його упадок. Та загадка вияснить ся далї.

На герметичній космоґонії опираєть ся герметична наука про спасенє. Із двоякого походженя людського роду — від божеського чоловіка і природи — поясняєть ся його двояка вдача: в проти-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

венстві до всїх звірів має він обік минущого тїла також неминущу, безсмертну душу. Та вона грішна; але перед нею стоїть отвором дорога до її творця, що царює над сїмома сферами в сьвятій Вісїмцї, Оґдоадї. Але се можливе лише під такою умовою, щоб вона за житя здержала ся від усякоге грішного дїла, і щоб гріх, яким вона заражена від уродженя, не переводила в дїйсність, в „енерґію". Тодї вона може пройти назад ту дорогу через сїм сфер, яку пройшов колись перший чоловік, лише в відворотнім напрямі; при тім вона віддавати-ме кождому планетарному духови його дар „неупотребований" назад і очищена вступить у Оґдоаду... Оттут нам і блискає надія: чи в тих сїмох фатальних планетарних дарунках, від яких повинна очистити ся душа, не криєть ся початок сїмох гріхів головних? Та на разї ся надія нїби й не справджуєть ся. Герметики добре знають сїм дарунків, але се не наші головні гріхи. Наводжу його власні слова (Poimandres 25): „Отак іде чоловік через гармонїю сфер чим раз висше в гору і віддає першій сфері (місяцеви) силу росту і щезаня, другій (Меркурієви) злу хитрість, третій (Венері) ошуканство похоти, четвертій (сонцю) одур панованя, пятій (Марсови) безбожну відвагу і завзятє, шестій (Юпітерови) змаганє до богацтва, семій (Сатурнови) брехню і зрадливість". Бачимо у пророка змаганє, погодити кождий фатальний дар із дїйсною чи мнимою природою кождої планети; але порядна система гріхів із того не виходить. Що з місяця пливе сила росту і щезаня, се легко зрозуміти з його фаз; саму ту прикмету можна вважати хибою смертної природи в протиставленю до незмінности божества; але се нї в якім разї не гріх. Що від хитрого обманника Меркурія пливе лиха хитрість, а від підступного інтриґанта Сатурна брехня та зрада, се також можна зрозуміти, але оба ті фатальні дари занадто близькі один до другого, щоб могли стояти окремо в системі. Далї, коли сонце справдї цар над планетами, то з певним правом можемо прикладати до нього слова про „одур панованя" чи то властолюбство; але сим ми відбираємо Юпітерови його характерний дар, а коли йому натомісь присуджуєть ся захланність на богацтво, то ми почуваємо в тім якесь натяганє. Одним словом, система нашого Герметика вимагає поправок; а що нам відомо, що Герметика сплодила була дуже розгалужену лїтературу, якої найбільша часть затратила ся, то сам собою насуваєть ся здогад, що те чи иньше з тих затрачених писань уставлювало тих сїм фа-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тальних дарів планетарних таким самим способом, як вони уставлені у нас у реєстрі сїмох гріхів головних.

Здогад дуже натуральний, анї слова; та в усякім разї се не зовсїм гарно обмежати ся на просту можливість, бо така відповідь не заспокоює нас в повнї. Але тут як раз стає нам до помочи той щасливий випадок, про який я згадував висше. Ота поправка в герметичній системі гріхів справдї заховала ся до нашого часу, як заблуканий окрушок, і то у автора, у якого ледви чи хто й шукав би її, у Сервія, старинного коментатора Вірґілія (Енеіди кн. VI, 714). Сама записка виглядає ось як: „І фільософи навчають нас, що губить душа в своїм ходї в кожрій сфері. Відповідно до того малюють також астрольоґи, що наше тїло і наша душа підлягають впливови кождого планетарного бога, так що душі при своїм переходї (з неба на землю) забирають із собою лїнивство Сатурна, гнїв Марса, роскішність Венери, захланність Меркурія і властолюбство Юпітера. Ті впливи баламутять душу і відбирають їй здібність виявляти свою власну силу і здоровлє“.

Се поясняло би нам пять наших головних гріхів; несилуваний звязок із відповідними пятьма планетами скрізь ясний сам собою; що найбільше для Сатурна можна би побажати поясненя, що він, найбільше віддалений з усїх планет потребує найбільше часу на виконанє своїх оборотів, значить, можна й признати за ним найбільшу повільність та лїнивство. Але ба, Сервій говорить лише про пять планет, пять властиво так названих планет; про дві, сонце й місяць, він не згадує. Відповідно до того лишили ся непояснені й два гріхи головні: обжирство і зависть. Нехай нам буде вільно обі ті пари привести з собою в звязок і таким чином доповнити припадкову нотатку Сервієву. Певно, що „обжирство“ погане слово, тай латинське gula не багато лїпше; та менї здаєть ся, що коли від животворного сонця міг вийти який фатальний дар, то певно се могла бути лише пажирлива сила його огню. А що блїдому місяцеви признано зависть, се також річ дуже натуральна.

Тепер маємо відповідь повну. Сїм гріхів головних походять конець кінців із астрольоґії і були вироблені в герметичній теорії спасеня, правдоподібно за посередництвом стоїчної фільософії, якої головним репрезентантом у остатнїм віцї перед Христом був Посідоній, відомий заразом як завзятий оборонець астрольоґії. Мож-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ливо, що від Позідонія взяв сей реєстр Горацій; герметична наука про спасенє звязала її глубокоумно з гріховним упадком першого чоловіка. Коли він, непослушний наказови творця, проломав гармонію сїмох сфер і спустив ся до матеріяльної природи, то демони планет заразили його своїми фатальними дарунками. Від тодї ті дарунки як „первородні“ гріхи відгукають ся в його потомстві. Кожда поодинока людська душа має обовязок бороти ся з ними і не допускати їх до дїла, щоб колись, при повороті на небо, могла їх як „неспотребовані“ віддати лихим давцям.

Що душа може доконати сього сама собою, се була горда віра Герметиків; християнська смиренність думала інакше. Ми тепер ледви можемо здумати собі, яким важким тягаром налягала колись на людий астрольоґія з її фаталїзмом; підчинений впливам планет чоловік був „рабом гармонії сфер“ (*ἐναρμόνιος δοῦλος*). І християнство не важило ся заперечити того впливу сфер і їх демонів, але твердило лише, що Христос сам спасе своїх вірних. І так могло християнство переняти герметичну науку про спасенє, але з одною дуже важною поправкою: не сама собою, але за взірцем і ласкою Христа має душа силу ударемнити фатальні дарунки планет, семеракий прародичний гріх; сьвятою водою хрещеня обмивають ся впливи сфер. Оттак під натиском астрольоґії перейшов реєстр сїмох головних гріхів до християнської етики. Сей звязок з часом ослаб, астрольоґічне тло попало в забутє, лише традиція і внутрішня досконалість запевнили сїй системі дальше істнованє. Християнська церква не потребувала стидати ся чужої прищепи: що добре, те й християнське з віку в вік.

До сих слів петербурського професора позволю собі додати ще одну увагу. Заведенє системи сїмох головних гріхів у християнській етиці не було, здаєть ся, таким давним і єдино-принятим, як би можна було надїяти ся, хоч се видаєть ся менї безсумнївним, що воно було доконане під тиском астрольоґії. Бодай у наших старих рукописах маємо слїд, що в Греції, а також і у нас колись істнувала троха відмінна система вісьмох головних гріхів. У однім старім Пролозї між поученями вставленими в його текст під днем 5 марта знаходимо коротенько Слово Евагрїа монаха о осмомыслїи, що починаєть ся ось яким реченєм: Прѣвое объѧденїе, по сем блѫдная, третїѧ сребролюбїа, д҃-е печалная, е҃-е гнѣвъ, ѕ҃-е оунынїа, з-е

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тъщеславїа, ѝ-е величанїе, си ксѧ възмѧсти ꙋбо дшїѫ ли не възмѧсти не въ нас сѫт, а еже врѣменнѡм быти или невременнѡм, или стрсти въздвизати или невъздвизати, въ насъ есть. Маємо тут систему гріхів осьмеричну, що нагадує нам знов таки герметичну Оґдоаду, сьвяту вісїмку. Що до системи і порядку гріхів, то вони девчому відмінні від загально принятого реєстру, а один гріх розложений на дві назви, бо-ж тщеславіє і величаніє очевидно належить до одної і тої самої катеґорії пороків. Термінольоґія в нашім тексті досить невироблена; перекладач грецького тексту не має під рукою слова на завись і толкує його неозначеним словом печаль; так само мало хто міг би догадати ся, що **оунынїе** відповідає понятю, яке ми тепер означаємо словом лїнивство. За те кінцеві слова, додані до сього реєстру гріхів, вповнї потверджують висновки проф. Зелинського. Чи всї ті гріхи будуть чи не будуть турбувати нашу душу, се не залежить від нас, бо се впливи планет і їх сфер; від нас залежить бути **„временнымн“**, себто готовими до боротьби з демонською силою, піддавати ся або не підавати ся її атакам. Значить, і тут, як у Герметиків, гріх являєть ся не якимось витвором власної волї та внутрішнього стану чоловіка, але посторонньою, темною, демонською силою; чоловік здобуває заслугу або догану лише через те, що опираєть ся або не опираєть ся нападам гріха.

Ів. Фр.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ЕДҐАР ВАЛЄС.

СУД ЧОТИРЬОХ.

РОЗДІЛ V.

ПЕРЕПОЛОХ У РЕДАКЦІЇ „МЕҐАФОНА“.

Видавець „Меґафона“ вертаючи по обіді здибав на сходах старшого редактора, який забувши всї иньші справи, обернув ся до нього з запитом про „чотирьох“.

— Схвильованє публїки все ще не устає, — відповів видавець. — Нїхто нї про що не говорить, як про близькі дебати над проєктом про видачу заграничних полїтичних злочинцїв, а правительство поробило всї заходи, аби не допустити атентату на житє сера Рамона.

— А який настрій перемагає?

Видавець стиснув на те плечима.

— Нїхто в дїйсности не вірить у можливість того атентату, не вважаючи на бомбу.

Головний редактор задумав ся, а потім спитав нараз:

— А що ви думаєте про се?

— Я думаю, що та погроза не буде нїколи сповнена. „Суд чотирьох“ наткнув ся перший раз на таке сильне супротивленє і як би вони не упереджували сера Рамона, то може що й вийшло би, а так упередивши його...

— Ну, побачимо, — перервав головний редактор і пішов до дому.

Йдучи в гору по сходах видавець думав, як довго історія „Суду чотирьох“ буде заповняти стовпцї його ґазети і надіяв ся, що злочинцї таки зроблять атентат, може невдатний, але що спробують, про те був сильно переконаний.

Його кабінет був замкнений. Знайшовши в кишенї ключ, він увійшов до нього на потемки.

— Хотїв би я знати... — муркотїв він, відкручуючи електричну закрутку.

Щось блиснуло ясно, посипали ся іскри, але кімната полишила ся темна.

Перелякаий він вийшов на коридор і казав подати сьвітло.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Пішліть швидко по електротехніка, — крикнув він, — один дурний ізолятор тріснув!

Коли принесли лямпу, кімната показала ся вся в димі, а електротехнік сконстатував, що всї ізолятори були здоймлені і вложені в порядку на столї.

Від одної пляниці висів кусок тонкого дроту, а його конець лежав у чорній коробочці, з якої виходили клуби диму.

— Відтворіть вікна! — сказав видавець, і коли принесли відро води, він обережно кинув туди маленьку коробочку. В той сам час побачив на столї зеленковато-сїрий лист. Він узяв його, обернув і розпечатавши, завважив, що ґума була ще вохка.

„Поважаний сер, — стояло в листї, — відкрутивши електричну закрутку і побачивши, що вона не функціонує, ви почали уважати себе певно „жертвою насильности“, про яку ви так часто любите згадувати. Ми перепрошуємо за спричинений вам неспокій, т. є. за усунене лямпи і за заміну її електричним порошком, але тепер ви очевидно не сумніваєте ся, що нам було би так само легко поставити баньку з нітроґліцеріною, що дало би вам можливість убити самого себе.

„Ми зробили все те, аби показати вам, як непохитна наша постанова сповнити все, що ми обіцяли в справі відомого проєкту в парляментї. Ніяка сила на сьвітї не спасе сера Рамона від смерти, і ми звертаємо ся до вас, як до властителя великої ґазети з просьбою, аби ви ужили всього свого впливу на правительство і намовили його при помочи преси відкликати той ганебний проєкт, через що ви спасете масу невинних людий, які знайшли захист в Анґлії, а також житє вашого мінїстра, якого одинокою виною є на нашу думку тілько занадто велика запопадливість і старанє довершити те несправедливе дїло“. Підпис: „Суд чотирьох“.

Прочитавши лист видавець свиснув протягло і обтерши спітнїле чоло, глипнув неспокійно на промоклу коробочку, що повільно пливала в ведрі.

— Що стало ся, сер? — спитав швидко електротехнік.

— Нїщо! — була коротка відповідь. — Кінчіть свою роботу, зміцніть проводи і можете йти.

Цікавий електротехнік поглянув також незадоволено на коробочку, що плавала, та на обірвані проводи.

— Все се дуже дивне, сер, — сказав він, — коли б ви спитали мене...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Я однако нічого не спитаю вас, — перервав йому знаменитий журналїст, — тому кінчіть швидше свою роботу!

— Простіть, сер, — відповів електротехнік.

Пів години потім видавець „Меґафона“ сидів із Вельбі і обговорював стан тої справи.

Вельбі, один із найбільших заграничних видавців Льондона, усьміхаючись чемненько виповідав своє здивоване.

— Я був усе переконаний, що ті юнаки сповнять свій намір невідмінно, — говорив він весело, — і додержать усього, що обіцяли, а то дуже важне!

— Коли я був у Ґенуї (Вельбі діставав усї звістки з перших рук) або в Софії, не памятаю добре, — говорив він, — я здибав там одного добродія, що оповів менї в подробицях справу Уреловича. Урелович був одним із убійців сербського короля, памятаєте? Отже раз той сам Урелович вийшов із дому, бажаючи піти до театру, і нараз тої самої ночи його знайдено мертвим у міськім сквері, з шаблею віткненою в серце. При тім завважено дві дивні обставини. По перше, всї знали, що полковник уходив за доброго дуелїста, тому ясно було, що він не був просто вбитий, але очевидно поєдинкував ся, а по друге, він носив корсет, як і иньші офіцири, що завважав його противник і мабуть ударом шаблї розтяв його, бо корсет лежав побіч трупа.

— А що, знали тодї, що той злочин був дїлом „Суду чотирьох“?

Вельбі похитав відмовно головою.

— Я навіть нїколи не чував про них доти, — сказав він, а потім спитав: — А ви що зробили зі своєю маленькою... коробочкою?

— Я розпитував усю прислугу, курзорів і навіть усїх дежурних із того дня, але нїхто не бачив нї входу, нї виходу нашого таємничого гостя! Думаю, що був лиш один! Усе те незвичайно дивне! Просто неможливе до поясненя! Знаєте, Вельбі, все те робить на мене пригноблююче враженє! Бо лиш подумайте, ґума на коверті була ще вохка, значить, лист правдоподібно був написаний і запечатаний на кілька секунд перед моїм приходом!

— А вікна були отворені?

— Нї, всї троє вікна були замкнені і через них не було нїякої змоги влїзти до кімнати!

Детектив, що увійшов саме тодї, аби довідати ся про подро-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

бицї, висловив таку думку:

— Чоловік, що написав той лист, мусїв був опустити кімнату не швидше як на мінуту перед вашим приходом, — сказав він і взяв у руки лист.

Тому що детектив був молодий і незвичайно діяльний, то швидше, ніж робити висновки, забрав ся зробити докладну ревізію. Він зревідував усю кімнату, піднимав дивани, стукав у стіни, оглянув усї шафи і навіть із лінійкою в руках переміряв масу непотрібних предметів.

— Багато сьміють ся з оповідань детективів, — говорив він усьміхненим журналїстам, — але я, прочитавши все, що написали Ґаборіо і Конан-Дойль, прийшов до переконаня, що належить звертати увагу на найменьші дрібницї. Не завважали ви, сер, по відходї тої особи попелу з сиґара або чогось подібного?

— Нї, нїчого, — відповів серіозно видавець.

— Шкода, — сказав детектив прощаючись і завиваючи пекольну машину.

Перед відходом детектива видавець розмовляв із ним довго і серіозно.

— Лиш я й ви знаємо про сей випадок, — додав він, — і коли про нього довідають ся иньші особи, то се дасть менї право думати, що полїція буває слизькоязика!

— Можете бути певні, що ми будемо мовчати, — була відповідь детектива, — ми вже й так зовсїм заплутали ся.

— Знаменито, — додав видавець, а в його словах звучала погроза.

Вельбі і видавець ховали тайну, доки ґазета не була вислана до друкарнї.

Посторонному чоловікови може очевидно видати ся се дивним, але люди, що працюють при ґазетах, знають, що звичайно всї новинки відомі скорше, ніж появлять ся у друку.

Буває часто, що хтось із прислуги в редакції довідавшись припадково про якусь новість, пише її зараз на папері і вкидає в вікно; там ловить його визначена на те особа і біжить стрімголов до другої редакції, аби продати новину за добрі гроші. Такі річи повторяють ся дуже часто.

Пів до дванацятої закипіло в кімнатах редакції „Меґафона“ як у кітлї, бо вже всї співробітники дізнали ся про „образу“. То був ґрандіозний випадок і тому на першій сторонї ґазети надруко-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 18:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вано великими буквами:

„Знов „Суд чотирьох“. „Образа редакції „Меґафона“. „Діявольська хитрість“. „Іще листи з погрозами“. „Суд чотирьох“ дотримає своєї обіцянки“. „Замітний документ“. „Чи спасе поліція сера Філіпа Рамона?“

— Дуже добра статя, — сказав редактор, коріґуючи її.

Він збираючись тоді до відходу стояв із Вельбі при дверях.

— Не кепсько, — відповів той, — я думаю... Що се таке?

Останній виклик відносив ся до курзора, що прийшов із якимось чужим паном.

— Сей пан, сер, бажає з кимось поговорити, — сказав курзор, — він дуже схвильований і я зважив ся привести його на гору; то чужинець і я не можу його зрозуміти.

— Чим можу вам служити, добродію? — обернув ся видавець до чужинця по французьки.

Той похитав головою і промовив кілька слів на чужім діялєкті.

— А! — крикнув Вельбі. — Та він Еспанець, — і обертаючись до нього спитав по еспанськи: — В якій справі:

— Чи тут редакція сеї ґазети? — спитав Еспанець, витягаючи з кишені брудне число „Меґафона“. — Чи можу бачити видавця?

Видавець дрігнув, але назвав себе.

Тоді незнайомий оглянувшись довкола, прошептав несьміло: Я один із „Суду чотирьох“.

Вельбі зблизив ся і уперто глянув на нього.

— Як називаєте ся? — швидко спитав він.

— Тері, — відповів той.

* * *

Було пів до одинацятої, коли кеб, у якім сиділи Пойкарт і Манфред вертаючи з театру, завернув на Оксфордську улицю.

— Ти заявляєш бажанє бачити видавця, — говорив Манфред, — тоді ведуть тебе до контори, там ти поясниш комубудь свою справу, але на жаль вони не можуть помогти тобі, хоч крайно чемні; їх чемність не доходить одначе до того, аби проводити тебе до входових дверий, тому ти не знаючи розкладу кімнат, входиш припадково до кабінету видавця. Знаючи, що його нема дома, ти

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-09 16:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

входиш туди сьміло, робиш, що тобі треба, і виходиш спокійно назад, і коли на щастє нема поблизько нікого, замикаєш навіть двері, коли-ж зауважаєш кого, то навпаки стаєш у дверях і виговорюєш голосно кілька прощальних фраз. Се все.

Пойкарт став і закуривши нове сиґаро, говорив далї:

— Уживай таких коверт, на яких ґума не висихає швидше, як за годину, через те придаси більше таємничости справі.

Манфред засьміяв ся.

— Коверта з вохкою ґумою заінтриґує особливо анґлїйських детективів!

Коли кеб проїздив по Оксфорд-Стрітї, Манфред застукав до візника і казав йому станути при тротуарі.

— А я думав, що вам далеко ще їхати, сер, — завважив візник беручи гроші.

— Так, я також так думав, — відповів йому Манфред, — добраніч!

Він стояв на тротуарі балакаючи з Пойкартом, доки кеб не сховав ся на закруті, потім вони вернули назад до Мармурової арки і пройшовши Парк-Ляйн, увійшли у Піккаділі. Тут вони зайшли до реставрації, де в нишах сиділа маса мущин довкола мармурових столів і всї балакаючи курили папіроси.

В одній ниші сидів Ґонзалєц із довгою папіроскою в зубах; його виголене лице було задумане і спокійне.

Хоча нїхто з прибулих не показав найменьшого здивованя на вид Ґонзалєца, але все таки серце Манфреда застукало сильно, а на блїдих щоках Пойкарта появили ся два румянцї.

Коли вони сїли за столик коло Ґонзалєца і кельнер діставши замовленя відійшов, Манфред спитав пошепки:

— Де Тері?

Леон ледви замітно стиснув плїчми і відповів йому спокійно:

— Тері втїк.

По хвилї мовчанки Леон говорив далї:

— Ти перед відходом нинї рано дав йому пачку ґазет?

Манфред кивнув притакуючи головою.

— Так, анґлїйських ґазет, — сказав він, — але Тері не знає нї слова по анґлїйськи, а що там були образки, то я дав їх, аби його розірвати.

— Між тими ґазетами було число „Меґафона“?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Так, так, — пригадав собі Манфред, — там була замітка про винагороду і цілковите прощенє доносця, написана по еспанськи, — сказав він і задумав ся. — Так, — говорив далї, — я прочитав се пізнїйше.

— Ти поступив дуже необережно, — завважав Пойкарт.

— Я звернув увагу, що Тері був сильно схвильований, але думав, що то від нашої вчорашньої розмови з ним, коли ми йому пояснили, яким способом хочемо усунути сера Рамона, і ту ролю, яку він має відіграти в тій справі.

Тому що появив ся кельнер приносячи замовлену їду, Леон почав говорити про що иньше.

— Се нагадує менї історію коня, за якого заплачено таку величезну суму, а тим часом той кінь прибув до Анґлії аж по місяци, а перед тим нїхто його й не бачив, — сказав він.

— Думка, що той кінь не витримає перевозу через канал, була страшна, — додав Манфред.

В ту хвилю кельнер відійшов.

— Нинї рано ми вийшли з ним на прохід, — говорив далї Леон, — і йдучи по Ріджент-Стрітї він що хвилї ставав, вдивляючись у вітрини склепів, але ледви ми відійшли від вистави фотоґрафа, як я стратив його з очий. На вулицї була маса народа, але Тері не було і від того часу я все шукаю його.

Леон допив свою склянку і поглянув на годинник. Оба остатні приятелї не пили нїчого і можна було завважити, що вони позащіпали свої пальта.

— Небезпека не така може дуже велика, — сказав із усьміхом Ґонзалєц.

— Я беру всю вину на себе, — промовив Манфред, але Пойкарт стримав його:

— Вже коли хто винен із нас, то лиш один я, — сказав він, сьміючись уривчасто. — Нї, Жорж, ми занадто мало значіня признавали анґлїйським ґазетам, їх хитрости та зручности, а тепер треба говорити про те, хто винен, та крім того гунцвот іще...

— Дївчина з Хереса, — докінчив Леон.

По хвилевій мовчанцї задумали ся всї три глубоко.

— У мене стоїть тут мотор, — сказав Леон, — ви сказали,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-09 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

що прийдете сюди на 11-ту годину, а в Дуврі стоїть наш яхт так, що досьвіта можемо бути у Франції.

Манфред глипнув на нього.

— Ти як думаєш? — спитав він.

— Я раджу лишити ся і кінчити діло, — відповів Леон.

— Я також так думаю, — сказав спокійно і рішучо Пойкарт.

Манфред подзвонив на кельнера.

— Маєте остатні вечірні телеґрами? — спитав він.

Кельнер приніс йому дві ґазети.

Переглянувши уважно Манфред відложив їх і сказав:

— В сих телеґрамах нема нічого. Коли-ж Тері пішов на поліцію, то ми мусимо укрити ся на час і видумати иньший плян поступуваня, бо попередній в такім разї зовсїм не придатний!... А може ліпше від разу вимірити останній удар, адже Тері оповідав нам усе, що ми бажали довідати ся від нього, хоч...

— Се було би зовсїм несправедливе в відношеню до сера Рамона, — додав Пойкарт тоном, що не допускав суперечки, — йому лишило ся ще два дни і він мусить дістати остатнє остереженє.

— В такім разї, — сказав Манфред устаючи, — ми мусимо відшукати Тері.

Пойкарт і Ґонзалєц устали також.

— Коли Тері не пішов на поліцію, то де-ж він задів ся?

Питанє задав Леон.

— Пішов до редакції тої ґазети, що надрукувала оголошенє по еспанськи, — відповів Манфред.

І всї три зрозуміли, що так було дійсно.

— Твій мотор може придати ся нам, — додав Манфред, і вийшли всї три з кімнати.

* * *

В кімнатї видавця сидїли два журналїсти, а перед ними стояв Тері.

— Тері, — повторив Вельбі, — я зовсїм не знаю такого імени. Хто ти? Де живеш?

— Я, сіньори, з Хереса в Андалюзії, служив на виноградній фермі.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-09 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Я зовсім не про те питаю тебе, — перервав йому Вельбі, — скажи нам, звідки ти прийшов тепер, із якої части Льондона?

Тері з розпукою сплеснув руками.

— Як я можу се знати? Там є доми, вулиці, ходять люди, мені відомо, що се Льондон і що я тут маю вбити чоловіка, міністра за те, що він хотів перевести в парляменті новий несправедливий проєкт закона, але більше вони не казали мені нічого.

— Вони? Хто вони? — спитав задихуючись видавець.

— Остатні три.

— А якже вони називають ся?

Тері подивив ся підозрено в лице того, що задав йому се питанє.

— Обіцяна нагорода і цілковите прощенє, — промовив він похмуро, — і я хочу дістати все те, а потому буду вже говорити.

Видавець підступив до свого бюрка.

— Коли ти дійсно один із „Суду чотирьох", — сказав він, — то дістанеш свою нагороду і частину її видам тобі зараз.

Він подзвонив і видав курзорови, що ввійшов, такий приказ:

— Скакайте до друкарні і кажіть затримати всіх складачів доти, доки я сам не відпущу їх.

В долині у друкарні гуділи машини і випускали перші ранішні числа.

— Тепер, — сказав видавець, звертаючись до Тері, що стояв увесь час розмови, оглядаючись неспокійно, — тепер скажи мені все, що знаєш.

Тері, не відповідаючи, глядів уперто в долину.

— Обіцяна нагорода і амнестія, — шепотів без перестанку.

— Говори швидше, — крикнув на нього Вельбі, — і дістанеш одно і друге! Скажи передовсім, що то за „Суд чотирьох", як називають ся три иньші твої спільники і де вони?

— Тут, — відповів сильний голос і видавець обернувшись побачив незнайомого, що примикав двері. Незнайомий підійшов сьміло до них; він був у фраку й масці. В правій руці тримав револьвер. — Я один із трьох, сказав незнайомий спокійно, а два иньші чекають мене на долині.

— Яким чином ви війшли сюди і чого потребуєте? — спитав

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

редактор і протягнув руку до шафки свого бюрка.

— Положіть руку на стіл, — задзвенів голос і дуло револьвера звернуло ся до нього.

— Як я війшов сюди, вам пояснить ваш швайцар, коли прийде до себе, а тут я тому, аби спасти своє житє. Коли би Тері договорив, то я очевидно згинув би, і тому я хочу перешкодити йому зробити се. Правда, що се все дуже природне? Я особисто не маю нічого проти вас, джентльмени, але коли схочете мені перешкоджувати, то упереджую, що убю вас, — додав він спокійно. Все те було сказане по анґлійськи.

Тері з широко отвореними очима і роздутими ніздрями відступав підчас тої розмови до дверий, віддихаючи важко.

— Ти хотів видати своїх товаришів і не допустити, аби вони осягнули свою ціль, — сказав чужинець по еспанськи онімілому від перестраху доносцеви, — і тому ти повинен умерти!

При тих словах він звернув револьвер у груди Тері, але той упав на коліна, шепчучи молитву.

— Клену ся, що я не допущу до того! — крикнув видавець, кидаючись у перед, але дуло револьвера звернуло ся в його сторону і голос незнайомого проговорив тихо:

— Благаю вас, сер, не доводіть мене до крайности, бо інакше я буду приневолений убити вас.

— Я не дозволю вам сповняти тут убійство! — закричав знов видавець, як несамовитий, і знов хотів кинути ся в перед, але Вельбі стримав його.

— Чого горячити ся? — промовив тихо Вельбі. — Він очевидно не відступить від своєї постанови і ми не поможемо тут нічого.

— О ні, сер, ви можете помогти дещо, — відповів незнайомий і рука його з револьвером опустила ся; але швидше ніж редактор зміг відповісти, почув ся стук до дверий.

— Скажіть, що ви заняті, — і револьвер знов звернув ся до Тері, що скорчений лежав під стіною.

— Ідіть, — крикнув редактор, — я занятий!

— Складачі чекають, сер! — почув ся голос і кроки почали віддаляти ся.

— Ну, тепер говоріть, що ми можемо зробити? — спитав редактор.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ви можете спасти житє сього чоловіка.

— Яким способом?

— Дайте нам слово чести, що позволите нам відійти, не роблячи ніякого розголосу та що не вийдете з сеї кімнати протягом чверти години.

Видавець вагав ся.

— А по чім я буду знати, що ви не забєте його, вийшовши з сього дому?

Незнайомий засьміяв ся.

— А по чім я знаю, — своєю чергою спитав він, — що ви не наробите галасу, скоро я звідси вийду?

— Я дав би вам слово чести, сер, — холодно відповів видавець.

— Я також дам вам слово чести, якого ще ніколи не зломав, — почула ся спокійна відповідь.

Видавець очевидно не міг рішити ся.

Тут в його кабінеті збувала ся така рідка подія: ще кілька хвилин і він був би приневолив Тері видати свою тайну, навіть тепер іще, як би він був сьмілїйший, можна би було все спасти... Складачі чекали, але рука, що тримала револьвер, було рукою енерґічного чоловіка... і видавець піддав ся.

— Я згоджуюсь, але з умовою, і упереджую вас, що арешту та кари ви не уникнете.

— Менї дуже жаль, — відповів незнайомий з легким поклоном, — але я не можу згодити ся з вами тому, що уникнути можна всего, крім смерти. Ходїм, Тері, — говорив далї по еспанськи. — Даю тобі слово чести, що не ткну тебе.

Тері підійшов до нього нерішучо зі спущеною в долину головою. Незнайомий підійшов до дверий, отворив їх легенько і почав надслухувати; в ту мить мелькнула видавцеви знаменита думка.

— Слухайте, сер, — сказав він швидко, — коли вернете до дому, напишіть менї історію свого житя; менї не треба ніяких подробиць, що могли би вас компромітувати; напишіть тілько щось про свої пляни, стремлїня і мотиви, які приневолюють вас так поступати.

— Сер, — відповів незнайомий і в його голосї звучав захват, — я пізнаю в вас великого лїтерата, артиста! Завтра ви дістанете мою сповідь, — і з тими словами він і Тері отворили двері і вийшли в напів темний коридор.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

РОЗДІЛ VI.

В ПЕРЕДОДЕНЬ СМЕРТИ.

Продавці ґазет, що кричали по вулицях захриплими голосами, рознесли всюди звістку про те, як члени „Суду чотирьох“ були близькі арештованя; тими новинками були надто заповнені стовпці всїх ґазет і на величезних уличних афішах, задрукованих грубими буквами червоної барви, не можна було бачити нїчого иньшого. Подорожні, сидячи в ваґонах, читали без віддиху ґазетні звістки і переривали те занятє лиш тому, аби поговорити, як кождий з них поступив би будучи на місци видавця „Меґафона“.

Все, що давнїйше цікавило суспільність: війна, голод, звичайні випадки убійства, парлямент, німецький цісарь, усе те було призабуте і вся цікавість суспільного житя зосередкувала ся на останнїй новинї дня. Чи сповнить „Суд чотирьох“ свій замір і чи убє завтра мінїстра заграничних справ? Нї про що иньше не говорено!

Тим убійством грозили вони вже цїлий місяць і коли не станеть ся нїщо особливе, то воно повинно бути сповнене завтра.

Нїчого дивного, що вся льондонська преса присьвячувала в виданях значне місце випадкови з Тері, що явив ся особисто до видавця, і зручности решти його спільників, що відібрали його назад... „Трудно зрозуміти, — говорила ґазета „Телеґрам“, — чому відомі журналїсти, що видають сензаційні ґазети і що мали в руках — коли вірити їм — дійсно тих злочинцїв, пустили їх свобідно, даючи їм тим самим можливість виповнити страшний замір і убити визначного дипльомата, якого корисна діяльність... Ми говоримо „коли“, бо тепер дуже трудно буває вірити звісткам дешевих сензаційних ґазет, що виходять із ярко осьвітленого кабінета. Коли отже злочинцї були дійсно в конторі редакції“.

В полудне вийшла з головного департаменту полїції грубо надрукована оповістка:

„1.000 фунтів штерлїнґів нагороди“.

„Пошукуєть ся підозреного у належаню до злочинної орґанїзації „Суду чотирьох“ Мішеля Тері або Сеймонта або Лєчіка, що приїхав недавно з города Хереса в Еспанії, родом Еспанця, який не знає нї слова по анґлїйськи. Ріст 1·70 м., очи карі. Волосє і вуси чорні, лице широке. Окремі приміти: білий шрам на щоцї і шрам від удару ножем на голові. Фіґура гладка.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Визначена нагорода буде видана тій або тим особам, що відшукають або самого Тері, або увесь склад „Суду чотирьох“, або вкажуть місце їх пробуваня“.

Ясно, очевидно, що поліція діставши о другій годині в ночи звістку про подію в редакції від самого видавця, заразїсінько постарала ся про просте сполучене телеґрафу з Еспанією, збудивши при тім кілька високих осіб у Мадриті, що лежали вже в ліжках, і довідала ся від еспанської поліції про все, що там було відоме про Тері, чим облекшила незвичайно пошукуваня льондонській поліції. Сер Рамон із трудом силкував ся зосередкувати свою думку на письмі, яке писав, сидячи в своїм кабінеті.

Письмо було адресоване до головного управителя сера Рамона, що завідував усім величезним майном, в яке Рамон виїздив на відпочинок. Сер Філїп не мав ні жінки, ні дітий, ні загалом ніякої близької родини.

„Коли людям, що грозять мені, удасть ся їх намір убити мене, — писав сер Рамон, — то по смерти я полишу значну суму гроший не лиш вам, але і всім, що служили мені вірно“.

Протягом останніх кількох днів змінив ся дещо погляд сера Філїпа на небезпеку, що грозила йому.

Постійний надзір за ним із одного боку, а з другого неприємність безперестанного підслухуваня денервували його зовсім, а почуте образи від такого положеня розсіяло цілковито давний страх. Всї його умові здібности були звернені до того, аби хоч не знати за що перевести свій проєкт і доказати „Судови чотирьох“, що він сильнїйший від них та що анґлїйського міністра не можна перелякати.

„Було би сьмішно, — писав він в одній своїй статї під назвою „Індівідуальність чоловіка, як народного діяча“, надрукованій кілька місяців пізнїйше в однім анґлїйськім журналї, — було би навіть дивовижно, аби критика, що походить із цілком некомпетентного жерела, могла мати вплив на державного діяча в питаню про потребу нового закона, який має служити добру порученого його управі народа. „Він та сила, що не тілько повинна помогти народови у всїх його прикрих ситуаціях, але усунути всї непорозуміня і поліпшити ті обмеженя, які заходять в інтернаціональних торговельних зносинах і при обставинах, серед яких я тепер опинив ся; міністер, що відчуває всю відповідальність, яка лежить на нїм, перестає бути живим чоловіком і робить ся цілковито автоматом“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

У сера Філіпа було мало приятелів; він не мав тих прикмет, які роблять чоловіка популярним. Він був чесний, холоднокровний і з сильною волею, але не зазнавши ніколи любови, зробив ся циніком. Він ніколи не захоплював ся сам, але ніхто також не захоплював ся ним. Признавши якийсь прінціп за ліпший від иньшого, він ділав усе в тім напрямі і коли для добра своїх земляків уважав конечним зробити щось, то доводив усе до кінця хоч би не знати за що. Про нього можна було сказати, що він не честолюбний, лише що стремів до задуманої цїли. В парляменті його бояли ся і називали небезпечним тому, що для нього не істнувало слово „компроміс". Висловивши раз свою думку про якусь справу, він бажав, щоб її абсолютно поділяли його товариші.

Протягом його служби появляли ся на ґазетних стовпцях чотири рази звістки про димісію одного з міністрів і за кождим разом називано того, хто не згоджував ся в поглядах із сером Рамоном. На преважну річ, як і на дрібницю, сер Філіп мав свій окремий погляд; він на приклад не згодив ся жити в державнім міністерськім помешканю, але мешкав у своїм власнім домі, де на одній половині була його канцелярія, а друга сповняла ролю міністерського двірця.

Рівно о десятій годині він від'їздив до парляменту. Він мав у кімнаті телефон, що лучив його з міністерством, і се було одиноке сполучене його з тим величавим двірцем, в якім жити буває заповітною мрією багатьох великих дипльоматів.

Та тепер, коли наставав той страшний для нього день, коли всї змаганя спасти його повинні були сконцентрувати ся в однім місцї, поліція домагала ся, аби він переїхав до міністерського двірця. Говорили, що в двірци буде їм лекше берегти міністра. Розклад двірця був їм відомий. Всї входи будуть бережені, а переїзд, той небезпечний переїзд із помешканя сера Рамона до двірця, буде знесений.

З трудом переконали сера Філіпа по багатьох намовах про потребу переїзду і лише сьвідомість, що охорона в двірцї буде меньше замітна, ніж у його помешканю, приневолила його згодити ся на те.

— Ви-ж самі, сер Філіпе, не любите, коли мої люди стоять у вас за дверми і подають вам воду для голеня, — сказав йому головний аґент Фальмут без церемонії, — вам було неприємно, що детектив сидів у вас у ванні, коли ви там увійшли, і ви жалуєте

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ся, що перебраний поліцай сидить у вас на козлї поруч із візником, але я запевняю вас, що в будинку мінїстерства ви навіть не побачите їх.

Ті доводи переконали його.

Сер Рамон писав письмо до свого управителя як раз тоді, коли мав переїздити зі свого помешканя до мінїстерства, а детектив стояв у нього за дверми.

Телефон, що стояв побіч, задзвонив, і голос його секретаря спитав, чому він так довго не їде.

— У нас 60 поліцийних аґентів, — сказав весело молодий секретар, — а завтра будемо мати...

Сер Філїп нетерпливо слухав тої розмови.

— Дивую ся, чому ви не приготовите зелїзної скринї, аби посадити мене в неї, — сказав він незадоволено і віддзвонив.

Хтось постукав у двері, а потім показала ся голова Фальмута.

— Я не сьмію принаглювати вас, сер, але...

Таким чином мінїстер заграничних справ переїхав зі свого помешканя до мінїстерства в настрою дуже подібнім до озлобленя.

Він не привик до того, аби його принаглювали, огороджували і вказували, що має робити! Коли їхав, його дразнили вельосіпедисти, що гнали по обох боках його карити, перебрані поліцаї, що стояли на тротуарі вдаючи, буцїм то вони любують ся склеповими виставами і в кінцї коли побачив в'їздячи в улицю, де було мінїстерство, що проїзд через неї затамований для всїх, крім його екіпажа, та почув, як зібрана юрба витала його окликами; почутє, якого зазнав у тій хвилї, було подібне до приниженя. Секретар вийшов напроти нього з брулїоном тої бесїди, яку сер Філїп мав виголосити, обороняючи другий раз свій проєкт провигнанє державних злочинцїв.

— Ми наткнемо ся, — сказав секретар, — на сильну опозицію, але про те маємо 36 зайвих голосів!

Переглянувши всї замітки, сер Рамон підбадьорив ся і знов почув себе веселим і спокійним. Усе таки він був найважнїйшим мінїстром! „Всї ті погрози просто сьмішні, — подумав. — То поліція винна, що наробила стільки крику, а головно преса, особливо та, що захотїла викликати сензацію між публїкою“.

І коли обернув ся до свого секретаря, то в виразї його лиця появило ся щось дитинно-веселе.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— А щож чувати про моїх невидимих приятелів, як вони називають себе, ті поганці? „Суд чотирьох“ здаєть ся!

Говорячи те слово він усе таки не був щирий, бо назва „Суд чотирьох“ вертіла ся у нього вічно в голові, днем і нічю.

Секретарь не зараз відповів; він усе виминав зі своїм шефом розмови про „чотирьох“.

— Ми не знаємо нічого більше понад те, що ви, сер, читали самі про них. Ми знаємо тепер, хто такий Тері, але не маємо зовсім понятя про трьох його спільників.

Міністер силкував ся засьміятись.

— Вони дали мені термін до завтра, аби все обдумати, — сказав він.

— Значить, ви знов мали від них звістку?

— Лише кілька слів, — відповів недбало сер Філіп.

— І стільки?

Сер Філіп нахмурив ся.

— Вони додержать своєї обіцянки, — промовив він коротко. Слова секретаря „і стільки“ повіяли холодом на його душу.

* * *

На верха в робітні сидів перед своїми трьома спільниками Тері, похнюплений і заляканий.

— Я хочу нарешті переконати тебе, що ми не сердимо ся на тебе за донос, — говорив Манфред, — і ми з Пойкартом думаємо навіть, як коректно поступив сеньор Ґонзалєц не відібравши тобі житя!

Тері спустив очи перед прошибаючим поглядом свого співбесідника.

— Завтра, — говорив той, — ти виповниш те, на що давнійше згодив ся... коли очевидно се буде потрібне. Потім поїдеш.. — і він замовк.

— Куди? — спитав злобно Тері. — Куди-ж, куди-ж, скажіть, на все сьвяте! Я сказав їм своє імя і вони знають, хто я такий! Вони дізнають ся про все, коли запитають нашу поліцію про мене!

Він підскочив і поглянув ненависно на своїх товаришів. Його руки трясли ся, а вся його сильна фіґура дрожала від злости і страшного зворушеня.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ти сам себе зрадив, — відповів йому спокійно Манфред, — і тепер покараний! Але ми постараємо ся знайти тобі нову Еспанію, де дівчина з Хереса буде чекати на тебе!

Тері поглянув на них недовірливо. Чи не насьміхали ся вони над ним? Але на їх лицях не видно було усьміху, лише Ґонзалєц дивив ся на нього своїм проникливим, загадковим поглядом.

— Ви заклинете ся мені на те? — спитав Тері охриплим голосом. — Закленіть ся мені всіми...

— Я обіцяю зробити те, а коли хочеш, можу й заклясти ся! — заспокоїв його Манфред. — А тепер, — говорив він дальше иньшим тоном, — подумай про те, чого ми очікуємо від тебе. Завтра вечером... що ти маєш зробити!

Тері кивнув потакуючо головою.

— Ніяка сила не може нам перешкодити! Я, ти, Пойкарт і Ґонзалєц маємо убити того несправедливого чоловіка і ніхто в цілім сьвіті не довідаєть ся, яким чином ми зробимо се! Та смерть здивує ввесь сьвіт! То буде швидка й певна смерть, вона захопить його несподівано, проникне до нього незамітно не вважаючи на всю охорону! Ніколи ніхто не зробив такого подвигу!... Така смерть... — він замовк. Його щоки почервоніли і він блискучими від захвату очима поглянув на своїх товаришів.

Пойкарт був спокійний по давньому, а Леон очевидно почав також хвилювати ся.

— Простіть мені, — сказав він майже боязко і його лице ще сильнійше почервоніло, — я поневолї захопив ся будучим пляном наших діл і зовсім забув про ціль, до якої стремимо!

— Се зрозуміле, — відповів серіозно Пойкарт тоді, як Леон мовчки стиснув йому руку. Всї три замовкли. Але Леон засьміяв ся нараз.

— Ходім до роботи, — сказав він і звернув ся до своєї імпровізованої ляборатории.

Прийшовши туди Тері здіймив свій сурдут; він був тут як дома, вся його приниженість щезла і замісь боязливого чоловіка появив ся начальник, що приказував, учив, давав вказівки; люди, перед якими він кілька мінут тому назад дрожав зі смертельного страху, бігали тепер на його приказ із одного поверха на другий і з ляборатории до кабінету.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Роботи було багато: треба було робити обчисленя, комбінації, проби тому, що убійство сера Філіпа Рамона мало бути довершене відповідно до найновійших наукових вислідів.

— Я піду, роздивлю ся, чи не слідять за нами, — сказав несподівано Манфред, виходячи до кабінету, і виніс звідти драбину, яку проніс темним корідором і дійшовши до кінця, упхав її в двері, що вели на дах. Підлізши обережно він почав повзти по зелізній площі, розглядаючись по боках.

Його окружало кілька нерівних дахів. Крізь дим і мряку виднів неясно Льондон. Долиною бігла рухлива вулиця. Манфред оглянув швидко увесь дах із його коминами, бридкими телеґрафічними стовпами і заржавілими зелізними кратами, та біноклем почав оглядати полудневу частину города. Потім поповз помалу назад до дверий, отворив їх і почав обережно спускати ся, аж доки нога його не станула на остатнім щеблї драбини, тодї швидко збіг і замкнув за собою двері.

— Ну що? — спитав весело Тері.

— Я бачив, що ти поставив напис, — відповів Манфред.

— Так буде лїпше тому, що нам доведеть ся працювати в темноті, — завважав Тері.

— Не вже ти міг щось побачити? — спитав Пойкарт.

Манфред зробив притакуючий жест.

— Розглянути було трудно; видно було будинок парляменту і в мраці обрисовувала ся вулиця, при якій є мінїстерство!

Тері в той час працював далї і зовсїм був затоплений у роботї. Він чим не займав би ся, все робив порядно. Він розумів, що для тих людий повинно бути все зроблене як найлїпше. В останнїх днях вони приневолили його признати їх висшість і тепер для нього було питанє самолюбства доказати їм свою зручність, винахідливість і заслужити похвалу тих, що примусили його переконати ся про його нікчемність.

Всї вони стояли з боку і мовчки слїдили за ним. Леон дивив ся на нього з подивом і як учений психольоґ старав ся знайти в злочинцї артиста. Нарештї Тері скінчив.

— Тепер готове, — сказав він, вискаливши широко з задоволеня свої зуби. — Покажіть менї вашого мінїстра, дозвольте менї поговорити з ним одну мінуту, а в другій він буде мертвий.

Говорячи се, лице його прибрало поганий, відразливий вираз. Він був подібний до бика, роз'юшеного видом крови.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Иньші були до нього дивним контрастом: анї один мяз недрігнув на їх лицях, на них не видно було нї радости, нї жалю, а лише звісне напружене, яке можна завважити у судії, що оголошує засуд злочинцеви. Тері завважав той вираз і похолов зі страху; він підніс руки, немов бажаючи відтрутити їх.

— Станьте, почекайте! — крикнув він. — На Бога, не глядіть так на мене!... Перестаньте!... О, Господи!... — і він закрив лице руками.

— Якже ми глядимо на тебе? — запитав Леон мягко.

Тері похитав головою.

— Я не можу розповісти вам, але ви немов судія у Ґренаді, коли говорить... говорить: „Він засуджений на смерть!“

— Коли ми так глядимо, — сказав суворо Манфред, — то тому, що ми дійсно судії і не лише судії, але й виконавці наших присудів.

— Я думаю, що ви будете задоволені з мене, — прошепотів Тері.

— Так, ти працював гарно, — відповів Манфред серіозно, а иньші повторили те саме. — Гарно, гарно! Проси Бога, аби ми мали успіх! — додав він урочисто.

Тері дивив ся з подивом на тих чудних людий.

* * *

Аґент Фальмут доніс свойому шефови, що всї приготованя до охорони міністерства покінчені.

— Я заповнив поліцією ввесь будинок міністерства, — говорив він, — у кождій кімнаті стоїть один чоловік. Чотири наші ліпші аґенти сидять на дасї, а є також люди в сутеренах і в кухнях.

— А як стоїть справа зі службою? — спитав директор.

— Сер Філїп покликав свою власну службу з маєтку так, що нема нї одного чоловіка, починаючи від секретаря, а кінчачи портієром, якого біоґрафії не знав би я на память.

Директор поліції зітхнув легко.

— Я буду дуже тїшити ся, коли мине завтрішнїй день! Які ви обережности поробили?

— Ми не змінили нїчого, сер, від того ранку, коли сер Філїп переїхав. Він пробуде ввесь завтрішнїй день у будинку міністер-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ства; о девятій лише поїде до парляменту, де прочитає проєкт нового закону і вернеть ся знов о одинацятій годині. Я розпорядив, аби здержано рух возів від трьох чвертий на девяту до чверти на десяту і так само коло одинацятої години.

— Чотири закриті карити поїдуть від будинку міністерства до парляменту, а в той час сер Філіп поїде автомобілем, — сказав директор.

В тій хвилї постукав хтось (розмова вела ся в кабінетї директора) і до кімнати ввійшов поліцийний офіцир; він тримав у руках візитову карточку, яку й положив на стіл.

— Сіньор Йоса ді-Сільва, — прочитав директор, — то начальник поліції в Еспанії, — пояснив він аґентови, що сидів у нього. — Просїть його.

Сіньор ді-Сільва, маленький, живий чоловік, із бородою і великим носом, поздоровив своїх анґлїйських товаришів із тою безмірною чемністю, яка принята в урядничих еспанських кругах.

— Дуже жалую, що занепокоїв вас своєю просьбою приїхати до нас, — сказав йому директор, стискаючи руку і представляючи Фальмута. — Надію ся, що поможете нам віднайти Тері.

— Я на щастє був як раз у Парижі, — сказав Еспанець, — о, так, я знаю Тері і дуже дивую ся, що він попав у таку визначну компанію! Ви питаєте, чи знаю „Суд чотирьох“? — він здвигнув плечима. — Хто може їх знати? Я про них чував, памятаєте ту справу в Мілянї?... Але Тері зовсїм не інтелїґентний злочинець! Я здивував ся, що він прилучив ся до тої банди!

— Тим часом, — сказав директор, беручи копію поліцийного реферату зі стола і переглядаючи його, — ваші люди забули подати нам, хоч то й не так важна річ, яка спеціяльність Тері.

Еспанець нахмурив брови.

— Ремесло Тері? Позвольте пригадати, — він задумав ся. — Ремесло Тері? Я не знаю його добре, але памятаю, що воно дотикало ґуми. Першим його проступком була крадїж ґуми, але коли хочете знати докладнїйше, то...

Директор поліції засьміяв ся.

— О, нї, се не важне, — недбало відповів він.

[Конець буде.] Переклав В.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

М. ЛОЗИНСЬКИЙ.

ПРОТИВ ОБСКУРАНТИЗМУ СЕРЕД СВОЄЇ СУСПІЛЬНОСТИ.

(Революція в Росії й »один університетський професор«. — Соціяльно-демократична »Воля« в боротьбі з моїм »шовінїзмом«.)

Є люди, яких переписка, хоч дуже цінна для загалу, доходить до публичної відомости аж по їх смерти, а то й губить ся на все, і є люди, що самі пхають свою переписку „в печать", хоч ліпше було-б, аби вона на все остала „листовою тайною". До людий останньої катеґорії належить і той „один університетський професор", що написавши 3 січня с. р. лист до „одного предводителя дворянства на Україні", постарав ся о поміщенє частини його в 159 ч. „Діла". Предводитель дворянства в листї до професора пожалував ся, що тепер у Росії „нема патріотів, нї московських, нї українських, а самі лїберали-освобожденцї й анархісти", і сей жаль збудив у братнїй професорській души цїлу елеґію на тему сучасних подій у Росії.

Найперше йдуть докори самодержавю, але не за те, що воно в своїй сути зле, тільки лише за деякі його вчинки: за „темноту інтеліґенції", за те, що „російські університети під надзором поліції й жандармерії стали вже не сьвятинями науки, правди й людських ідеалів, а вертепами деморалїзації молодїжи", в яких „виховували ся „вічні студенти", та російська спеціяльність, що тепер доставляє для революції найзавзятїйших борців", за те, що „люди озвіріли, одні і другі, і кождий запаморочений неука, що навіть не вміє розпізнати чоловіка, до свого народа прихильного, від людий йому ворожих, уважає себе героєм, якому вільно для „освобожденія" Росії кожду душу згубити, яку йому тільки захочеть ся".

Як бачите, легкі докори самодержавю переходять у що-раз важчі докори революції. Автор закидує темноту російській інтеліґенції, тій інтеліґенції, що серед важкої боротьби за визволенє своєї вітчини виказує таке заінтересованє наукою, якого не знайдете ніде серед інтеліґентних верств „культурного Заходу"; закидає деморалїзацію російському студенству, що видало з-поміж себе стільки геройських борців революції, протиставлячи його тим міщанським філїстрам, що виховують ся в західно-европейських буцїм-то „сьвятинях науки, правди й людських ідеалів"; лає революціонерів за озвіріне, не будучи в станї піднести ся до зрозу-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зуміня психіки революціонера.

Отся лайка революції й революціонерів стає дальше основним тоном професорського листа. Революція, се така сама „груба сила“, як самодержавє, і „як одна груба сила не сотворила нічого для всесьвітної культури, так нічого не сотворить і друга“. Але ні, шан. професор не такий неласкавий для революції, як би з повисших слів здавало ся, й забуваючи, що бє сам себе за попередні слова, признає, що „як революція поборе варварське самодержавіє, довершить вона єдине добре діло, яке може зробити“. Побороти самодержавє, усунути ту запору, що стоїть на перешкоді свобідному розвиткови народів російської держави, сотворити умови для того свобідного розвитку, мостячи йому шлях своєю кровю і своїми кістьми, — чи се не має для всесьвітної культури ніякого значіня?!

Шан. професор, очевидно, український патріот і рад би для України, як то кажуть, „неба прихилити“, — але як?! „До тих теперішних „освобожденців“ Росії, що то в імя культури і свободи ведуть боротьбу з московським самодержавєм, але нічого не хочуть знати про український нарід і про автономію України, не можу — каже він — серцем прихиляти ся. Вони раді би захопити цілу власть у свої руки, щоби потім дальше гнобити слабші народи... Оттаким то освобожденцям допомагає й ціла та міжнародна сволоч і дич, у котрої нема любви й пошани до свого рідного, ті запомарочені нігілісти, що за проводом купки літераторствуючих недоуків кидають болотом на кождого, хто не тіпаєть ся за ними“. Ну, професор, ще й університетський, а до того й такий, що в нього що слово, то „культура“, і так некультурно лаєть ся! Але лишім лайку і з ученим чоловіком побалакаймо по вченому. Отже треба шан. професорови звернути увагу, що заки лаяти всіх і вся неуками та недоуками, треба було дещо повчити ся самому і от хочби взявши в руки книжку одного з тої „міжнародної сволочи й дичи“, „літераторствуючого недоука“ Сергія Кравчинськсго (Степняка), його „Підземну „Росію“, видану також по українськи, — прочитати в ній розділ про нігілізм (всього 9 сторінок!), щоб не уживати сього терміну там, де він не годить ся, зраджуючи таким чином неуцтво в річах, про які шан. професор взяв ся, ще й до того так авторітетно писати. А що до того, що російські „освобожденці“, себто лїберали, і „міжнародня дич і сволоч“, себто соціялісти за мало звертають уваги на українські національні по-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стуляти, то — признаючи в прінціпі вагу таких закидів, але з иньших мотивів, — скажу шан. професорови, що було-б зовсім инакше, коли-б між Українцями було менше таких патріотів, яких бажав би собі він і його предводитель дворянства, а більше членів „міжнародної сволочі й дичі“.

І так п. професор не жде Україні добра ані від „освобожденців“ ані від „міжнародної сволочі й дичі“. Отже хто-ж на його думку поможе Україні? А хто-ж би, як не дворянство, бо й яка иньша ідея могла вродити ся в професорській души, братній предводителеви дворянства?! Те дворянство, національно змосковщене, політично найпевнійша підпора самодержавя, а соціяльно — виссало останні соки з українського народу, воно — навчає п. професор — повинно „добре зрозуміти теперішню хвилю і щиро брати ся до культурної праці“, повинно зрозуміти, „що вже задля власної користи не вільно йому йти против народа, а разом з народом, що треба дбати про його осьвіту і добробут“, а „дбаючи про все те, українське дворянство може забезпечити собі чесне місце добрих проводирів нації“. Як бачите, рада не зла, не стільки для народу, скільки для дворянства, яке шан. професор хотів би бачити проводирями української нації. Але дарує п. професор, що російська революція мимо його незадоволеня піде далі своїм шляхом і, на скільки можна вносити з дотеперішнього її розвитку, забираючи велику земельну власність на річ робучих селянських мас, змете з лиця землї й саме дворянство, так що зайва праця готовити його в проводирі нації. І буде се — сьмію сказати — для української нації більша користь, як із наверненя дворянства, — думка, яку поділяє також „університетський професор“ (отже чейже ані „неук“ ані „недоук“!) Мих. Грушевський у своїй статї про „Аґрарне питанє“ в VII кн. нашого журнала.

На сім прінціпіяльний бік друкованої частини професорського листа був би вичерпаний. А що вона непідписана, то прийшло би ся закінчити її огляд, зітхнувши хиба словами пяниці з Франкової поеми: „Чую голос твій чудесний, та парсуни не видать“, — коли-б не кінцевий уступ у друкованій частині листа, де читаємо: „Для Вашої одради подаю Вам ще вістку, що цензурний Комітет С.-Петербурський дозволив друкувати „Спомини про Кулїша“, навіть не вичеркнувши гірких докорів, зроблених російському правительству і самій цензурі за царський указ з 1876 р. і за гонене українського слова“. Ну, на основі сих слів не тяжко пізнати

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

автора — професора хоч і не університетського! Хто-ж иньший як не він оповіщав би вже не знаю котрий раз у пресї про дозвіл цензури друкувати ті „Спомини про Кулїша“. І хоч, як я зазначив на початку, лїпше було би, аби висше обговорений лист остав на все „листовою тайною“, то коли сам автор постарав ся о надруковане його, все лїпше знати, хто саме його автор, бо таким чином дістаємо цікавий причинок до характеристики поглядів тих людий, які, займаючи визначні урядові становища, вважають ся sui generis проводирями нації.

В кінцї приємно менї подати авторови листу відрадну звістку, що цензурний комітет не лише позволив друкувати „Спомини про Кулїша“, але так само певне позволив би надрукувати поміщену в „Дїлї“ частину його листа. Стоїло тільки, замісь до „Дїла“, звернути ся до якоїсь російської ґазети, от хоч-би до „Кіевлянина“ або „Вѣча“, „яке — як кричав кольпортер по вулицях Одеси — читають усї порядні люди, а не читають тільки жиди й соціялїсти“.

„Кождий соціялїст повинен в першій лїнії поборювати шовінїзм свого народу; шовінїзм сусїдів нехай вже лишить сусїдам-соціялїстам“, — такий прінціп виставляє д. Микола Ганкевич у статї „Шовінїстам у відповідь“ („Воля“, ч. 15 з серпня 1906), зверненій по повисшому прінціпу против мого „шовінїзму“. Безпосередний привід до того виступу дала моя увага в оглядї в VII кн. ЛНВ. про звісну відозву д. Вітика про Хмельниччину, зроблена з нагоди участи польської соціяльної демократії в обходї в честь Бартоша Ґловацкого, і тому я позволю собі сформулувати ще раз ті закиди, які я робив у тій увазї польській та українській соціяльній демократії в загалї й д. Вітикови спеціяльно.

І так підніс я, що галицька соціяльна демократія (з огляду на те, що й польська й українська соціяльна демократія входять в склад загально-австрійської соціяльно-демократичної орґанїзації і що обі ті партії виступають все і всюди дружно, а навіть в обох орґанїзаціях, польській і українській, працюють ті самі люди, пр. дд. Вітик, Ганкевич, Мелень і и., — я вважаю себе в праві за поступок одної орґанїзації, коли друга против нього не протестує, робити відповідальними обі орґанїзації) має подвійну міру для польських і українських історичних традицій, бо коли польська соціяльна демократія брала участь в обходї сотих роковин повстаня Косцюшки і (додам тепер) конституції 3 мая, а сього року взяла

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

знов участь у відкритю памятника Бартошови Ґловацкому, мотивуючи се тим, що йде вшанувати память „chłopa-rewolucyonisty“, а замикаючи очи на факт, що поставленє памятника Ґловацкому у Львові, се польська шовіністична маніфестація для задокументованя, що Львів і ціла східна Галичина, се польська земля, — то против обходу Хмельниччини, який устроїли львівські Українці в падолисті 1905 р. як контрманіфестацію против польського обходу в память „оборони Львова перед Хмельницьким“, д. Вітик виступив з відозвою, в якій поставив і польський і український обхід на одну дошку й однаково осудив оба, при чім, називаючи Владислава IV „wielkim królem“, казав, що Хмельницький, се „osobistość chwiejna, niepewna“, що „powstanie ukraińskich chłopów nie była to walka świadoma o wielką sprawę wolności“, одним словом, що ціла Хмельниччина не стоїть ні одного доброго слова, хиба тільки одного забутя. „І тепер я питаю д. Вітика, — писав я дословно, — чи повстанє Косцюшка й участь Ґловацкого в нім мали глибший соціяльний підклад, виразнійший характер народнього, масового повстаня, були сьвідомійшою боротьбою за велику справу свободи, одним словом: вартнійшим для теперішніх народніх мас обявом народнього протесту против гнету, як Хмельниччина? Мабуть на його думку так, коли від нього не вийшло ніяке слово протесту против участи партії в обході Ґловацкого. Коли польська соціяльно-демократична партія лїзе що-раз глибше в державно-польські історичні традиції, то на се д. Вітик не має слова протесту, але за те має сумну відвагу опльовувати українські історичні традиції. Я не входжу в суть справи. Про вартість поодиноких історичних традицій для емансіпаційної боротьби пролєтаріяту можна дискутувати. Але можна і треба вимагати в поглядах на ті традиції консеквенції, і коли відкидаєть ся українські традиції, то так само треба відкинути анальоґічні традиції всїх иньших народів. Але відкидати українські історичні традиції і рівночасно культивувати польські, се не прінціпіяльне становище соціяльної демократії, тільки служба історичній Польщі на шкоду українському народови. Ту службу сповняє д. Вітик і загалом вся офіціяльна українська соціяльна демократія в Галичині дуже добре“.

Так виглядали мої закиди, з яких я й тепер не беру назад ані слова. Якже-ж упорав ся з ними д. Ганкевич? Замісь подати їх у цілій основі і тоді полємізувати против них, він вихапує

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

з довгого уступу тільки одну фразу й підчеркуючи її як важке corpus delicti против мене, заявляє: Дивіть, „п. Михайло Лозинський „виказує“, що тов. Вітик вислугуєть ся Полякам, і... в моральнім обуреню правдивого патріота перед українською публікою клеймить тов. Вітика, що він „має сумну відвагу опльовувати українські історичні традиції“. Пише далї шан. полеміст, що з моїх закидів відозві д. Вітика, „виходить так, що Вітик понижує Україну, а вивисшує Польщу і що се є провідна думка відозви“, і закинувши менї, що я невірно передав зміст тої відозви, пояснює: „Відозва тов. Вітика була овіяна щиро соціялїстичним духом братерства міжнародного. Се був її основний тон. І зачинала ся вона й кінчила ся тим, що народи не повинні різати ся межи собою, що не належить викликувати тїний минувшини для цїлий братовбійчої боротьби і не належить минувшини фальшувати в шовіністичних цїлях. Підніс тов. Вітик, що Поляки не мають чого хвалити ся облогою Львова, бо мусїли заплатити гарач, та що з другого боку і для Українців Хмельницький не може бути національним героєм“. Передавши так зміст відозви д. Вітика й додавши для підкріпленя її кілька слів про Хмельницького і Хмельниччину, д. Ганкевич кличе з патосом: „І чи-ж се справдї такий злочин, коли соціяліст скаже, що він не може вважати героєм своєї нації того, кому в Київі поставила памятник „Единая, недѣлимая Россія“?! Отсе є та зрада, яку поповнив тов. Вітик“...

„Каже дитина, що бита, але не каже за що“, — під сю характеристику підходить як не можна лїпше вся та полеміка д. Ганкевича. Але-ж я анї не проклямував Хмельницького національним героєм, „котрого — як се підсуває менї д. Ганкевич — не сьміє діткнути ся сьвятотатського рукою соціяліст“, тільки вказував на подвійну міру галицької соціяльної демократії супротив польських історичних традицій з одного й українських з другого боку, ілюструючи се найновійшими фактами: участю соціяльної демократії в обходї в честь Ґловацкого й виступом соціяльного демократа против обходу Хмельниччини; анї не говорив про „провідну думку“ та „основний тон“ Вітикової відозви, тільки про її історичний бік; анї не виступав прінціпіяльним оборонцем історичних традицій, тільки домагав ся в поглядах на ті традиції консеквенції, виказуючи брак її в галицької соціяльної демократії, і закинув д. Вітикови „сумну відвагу опльовувати українські історичні

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

традиції“ тільки в звязку з тим, що він супротив культивованя польських історичних традицій соціяльною демократією не має анї слова критики чи протесту. Все те промовчав шан. полеміст, вистерігаючи ся хоч би словечком згадати про той факт, який дав безпосередний привід до моєї уваги: про участь польської соціяльної демократії в обході на честь Ґловацкого, і скривши ту умовність, з якою я говорив про історичні традиції, мав легку задачу представити мене шовіністичним оборонцем сьвятости й ненарушимости історичних традицій.

Заки перейду до дальшої полеміки д. Ганкевича, зверну ся ще до відозви д. Вітика. Я дуже жалую, що не маю її тепер під рукою, — не здогадував ся, що вона стане таким важним документом, а всї мої заходи роздобути її тепер були безуспішні, — але й з того змісту, який подав д. Ганкевич, видно (ще лїпше було-б се видно з самого тексту її), що „основним тоном“ її був не „щиро-соціялїстичний дух міжнародного братерства“, тільки радше традиційна балаканина на тему польсько-української згоди, полякерована злегка соціялїстичним покостом. Відозва та була звернена не до польської й української робітницької кляси, тільки до львівських „Obywateli i Obywatelek“, і — як передає її д. Ганкевич — „і зачинала ся вона і кінчила ся тим, що народи не повинні різати ся між собою (що за польсько-шляхетська фантазія в д. Вітика, — очевидно, коли його товариш вірно передав його слова, — зовсїм як першому-лїпшому шляхтичеви при українськім історичнім обходї зараз йому привиджуєть ся різня!), що „не належить викликувати тїний минувшини для цїлий братовбійчої боротьби“ (фраза, взята живцем з арсеналу польських шовіністів, які кождий емансіпаційний рух українського народу з під польсько-шляхотського панованя пятнують зараз як „walkę bratobójczą“). А тимчасом соціялїзм, на скільки не помиляю ся, признає лише міжнароднє братерство пролєтаріяту („Пролєтарії всїх країв, лучіть ся!“), а не братерство цїлих народів, і навпаки, навчає, що доки суспільність, отже й кождий нарід, дїлить ся на кляси, доти неможливе братерство цїлих народів, бо пануючі кляси поодиноких народів мусять з огляду на свої інтереси ставити ся ворожо супротив себе. А кликати народи до мира, коли ще не усунена причина боротьби, то так само, як кликати до суспільної згоди, коли ще не усунені клясові противенства. Коли-ж хто кличе до мира в таких відноси-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нах, як польсько-українські, до мира між гнобителями і гнобленими (пригадую ще раз, що д. Вітик звертав ся не до робітницької кляси, тільки до всеї суспільности), то до нього можна приложити слова поета:

„Супокій — сьвятеє діло
в супокійнії часи,
та як в час війни та бою
ти зовеш нас до спокою, —
зрадник або трус єси.
Бо... коли в робучу пору
в нашу хату і комору
закрадаєсь лиходій,
щоб здобуток наш розкрасти
ще й на нас кайдани вкласти, —
чи й тоді сьвятий спокій?“[1])

А фраза, що „не належить викликати тіний минувшини для цілий братовбійчої війни“!... Чи коли пр. французькі соціялісти обходи-муть память комуни і з боку французької буржуазії впала-б на їх адресу та фраза (а вона, — коли становище Вітикової відозви, становище загально національне, а не клясове, — швидше підходила би там, як тут, бо з загально-національного становища швидше можна-б назвати „братовбійчою“ клясову боротьбу між французьким пролетаріятом і французькою буржуазією, як боротьбу української нації против гнету польської нації), вони послухали-б її?! По крайній мірі ті соціялісти, до яких я себе причисляю, т. є. анархісти-комуністи, все будемо викликати тіни наших товаришів, що впали в боротьбі, загріваючи памятю про них і про їх діла робучий нарід до дальшої „братовбійчої боротьби“ против сучасного устрою. І тому я в своїх увагах брав під увагу вартість історичних традицій не для нації, — як се робить сам і підсуває мені д. Ганкевич, що неначе-б мав монополь на соціялізмі та лає мене шовіністом, — тільки для емансіпаційної боротьби пролетаріяту. Ось як виглядає навіть на підставі того, що подав д. Ганкевич, та славетна Вітикова відозва. Де в ній д. Ганкевич, що все і всюди величає себе „ортодоксом-марксістом“, дошукав ся „щиро-соціялістичного духа міжнароднього братерства“, — се хиба треба зачислити до недоступних мені „партійних тайн“.

[1]) Іван Франко, З вершин і низин.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Інцідент із відозвою д. Вітика обговорений в статї д. Ганкевича лише як примір, — статя в цілости закроєна як прінціпіяльна „відповідь шовіністам“. І тому д. Ганкевич, неначе зазначуючи своє становище супротив основного тону всїх моїх статей про польсько-українські відносини: що польська соціяльна демократія — в Россії (P. P. S.) в теорії, а в Галичинї й на практиці — не зірвала ще рішучо, на всїх точках, з історичними державно-польськими традиціями, а українська соціяльна демократія в Галичинї не реаґує на ті історичні державно-польські відгуки серед своїх польських товаришів, — виставляє прінціп: „Кождий соціяліст повинен в першій лінії поборювати шовінїзм свого народу; шовінїзм сусїдів нехай уже лишить сусїдам-соціялїстам“. До сього коментар: „Соціяліст мусить робити зовсїм инакше, як роблять шовіністи. Ті готові завсїди бачити стебелину в оцї брата свого, а не бачать бервена в своїм оцї“.

Будуюча се поява, як ортодокс-марксіст, непримиримий на точцї клясової боротьби, — бодай таким уважає себе д. Ганкевич, — коли ходить о боротьбу против національного гнету, стає несподївано євангельським проповідником і вважає пр. мій „шовінїзм“ бервеном в оцї української нації, а весь польський шовінїзм стебелиною в оцї польської нації.

Але вертаймо до самого прінціпу. І так найперше застережене, що придержувати ся його може д. Ганкевич вимагати хиба від соціяльної демократії, бо дарує мій шан. полєміст, але анї він анї соціяльна демократія не взяли ще соціялїзму в виключну аренду. І тому лїпше зробив би д. Ганкевич, як би не затемнював понять і замісь ширшого понятя „соціяліст“ прикладав до себе й до своїх однодумців офіціяльну назву „соціяльний демократ“.

А тепер до самої справи поборюваня шовінїзму. Те поборюване шовінїзму може бути теоретичне, себто мати лїтературно-науковий характер, і практичне, себто в щоденній полїтичній боротьбі. Отже що до теоретичного поборюваня шовінїзму відмовляю „прінціпови“ д. Ганкевича всякої вартости. Дослїдник прояв суспільного житя має таке саме право займати ся в своїх дослїдах шовінїзмом своєї нації, як і всїх иньших націй. Коли-ж ходить о практичне поборюване шовінїзму, то, очевидна річ, поборюють його всї ті, супротив кого він звернений. І так пр. анґлїйські соціялїсти не мають анї причини анї навіть

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нагоди поборювати французький шовінїзм і, певна річ, мусять се лишити французьким соціялїстам, а самі заняти ся в першій лїнії шовінїзмом анґлїйських пануючих кляс, — але в таких відносинах, в яких живе український нарід, де польський і великоруський шовінїзм відбиваєть ся безпосередно на його шкірі, і то не лише на шкірі української „нації“, але передовсїм на шкірі українського робучого народу, і де український шовінїзм являєть ся головно тільки реакцією, обороною против польського й великоруського шовінїзму, — жадати в таких відносинах, аби український соціялїст боров ся в першій лїнії против шовінїзму в своїй нації, лишаючи поборюванє польського й великоруського шовінїзму польським й великоруським соціялїстам, се хиба Толстовське „непротивленіе злу“, а нїяк не соціялїзм. Тим більше годї сю задачу лишити тільки „сусїдам-соціялїстам“, коли вони, — як власне соціялїсти польські й великоруські супротив українського питаня, — й самі ще не зовсїм виеманціпувзли ся від шовінїзму й українському соціялїстови приходить ся бороти ся і з їх шовінїзмом, а не лише з шовінїзмом польських і великоруських пануючих кляс. І так бачимо, в чім нестійність „прінціпу“ д. Ганкевича: схопивши його з области полїтичної боротьби в національно одноцїльних державах, він переносить його живцем і в область теоретичних дослїдів і в область полїтичної боротьби в державах, де одна нація гнете другу, де, як я старав ся виказати, він непримінимий.

І тому не має нїякої підстави закид д. Ганкевича, що „п. Лозинський не думає виступати против обскурантизму й шовінїзму серед української суспільности, натомісь слїдить пильно, як кождий вульґарний шовініст український, за кождим і найдрібнїйшим проявом шовінїзму польського“, і що „ті „революціонери“ (се на мою адресу) „волять разом зі своїми шовінїстами нападати на чужу націю, нїж виступати против шовінїзму своїх власних обскурантів“. Поборювати польський шовінїзм я маю право і як дослїдник (або коли хочете, компілятор, популяризатор, чи навіть „письмак“, як люблять усїх своїх противників називати високовчені публїцисти з „Волї“) прояв соціяльного житя і як член народу, який, і то головно робуча кляса його, терпить найбільше від польського (і великоруського) шовінїзму.

Д. Ганкевич в цїлій своїй статї, як уже згадано, дуже старанно промовчує всї мої конкретні закиди шовінїзму, роблені польським соціялїстам, і гордо заявляє: „Ми не станемо виправдувати

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

наших польських товаришів; „хто себе виправдує, той себе обжаловує“, — каже французька приповідка“. Одначе шан. полеміст таки зараз спускає дещо зі своєї гордости й пише: „Скажемо лиш одно: Польські соціялїсти дали вже доволї прикладів, що вміють виступити против шовінїзму польських пануючих кляс. Всї памятають хочби вибори баденівські й дискусії про сї вибори в віденськім парляментї; всї памятають упадок Баденього і поставу польських соціялїстів в тімже парляментї в хвилї упадку Баденього; всї тямлять дискусію парляментарну про великий страйк з 1902 р. Скрізь там польські соціялїсти ставали сьміливо против розбурханого шовінїзму польського“. Значить, д. Ганкевич таки виправдує своїх польських товаришів, але як? Замісь відповідати на мої конкретні закиди, взяті з области теорії і практики польського соціялїзму, він, як той біблїйний фарисей, що бючи ся в груди говорив: „Бачиш Боже, я не такий як той митар, я не краду, не розбиваю, даю десятину на храм і т. д.“ — кличе з патосом: Польські соціялїсти не такі, як иньші польські партії, вони виступали против Баденього, ставали в обороні українських страйкуючих селян... Що-ж се доказує? Хиба те, що в тих двох випадках польські соціялїсти показали ся не шовінїстами, а ніяк, що вся їх теорія і практика свобідна від історичних польсько-державних традицій. А зрештою й ті „докази“ д. Ганкевича не конче тут до річи. Адже Бадені давив не лише українські опозиційні партії, але й польські, отже й самих польських соціяльних демократів, а що до страйку в 1902 р., то тут польська соціяльна демократія також не без закиду, — пр. обговорила його в своїм справозданю на загально-австрійський партійний з'їзд, хоч він відбував ся на терені, де не працювала вона, тільки українська соціяльна демократія, при чім представила його як страйк „польських і українських сільських робітників“ (виходить, що в східній Галичинї польська й українська сільська людність, се рівнорядні що до числа елементи) й вилаяла в першій мірі „українських шовінїстів“, а потім аж польських. Ось сей уступ у дословнім перекладї: „Чи то економічну боротьбу бідних, голодних польських і українських сільських робітників хотїли українські шовінїсти проклямувати боротьбою за „свої“ національні права; з другого боку рівні їм польські демаґоґи силували ся представити при помочи брехнї масовий страйк компльотом против польськости в східній Галичинї. Що се їм радикально не вдало се, се велика заслу-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

га нашої (т. є. польської) партії"[1]). Підношенє таких на око дрібних фактів може собі д. Ганкевич зі свого євангельського становища називати „вульґарним шовінїзмом", — для мене вони доказом, що в умах польської соціяльної демократії доволї глибоко сидить іще погляд на східну Галичину як на dzielnicę Rzeczypospolitej, бо ті погляди закорінені в людях найглибше, які проявляють ся, дуже часто несьвідомо, в дрібних фактах щоденного житя. В кінцї, вертаючи до „доказів" д. Ганкевича, — яка-ж се була-б соціяльна демократія, що з національних мотивів не виступала би против Баденього, або стала би в обороні дїдичів против Баденього, або в обороні дїдичів против страйкуючих робітників?!

Доси я обговорював ту часть полєміки д. Ганкевича, в якій він старає ся вибілити себе й своїх однодумцїв, — тепер мушу доторкнути ся до тої части, в якій він старає ся очорнити противника, себто мене. Я не вважаю себе на стільки важною особою, аби займати собою читаючу публику і доси не забирав голосу в сїй справі, хоч отсе минає вже три роки (т. є. від часу, як як вернув із Швайцарії до Львова й почав виступати на відчитах і в пресї як анархіст-комуніст), як ріжні ґазети: „Воля", „Руский Селянин", „Naprzód", „Głos Robotniczy", „Volks-Zeitung", „Tygodnik Jarosławski", „Dziennik polski", „Reformator" і т. д. (менї дуже неприємно класти орґани соціяльної демократії на одну дошку з ріжними бруковими ґазетами, але що-ж, коли всї їх виступи против мене, — з виїмком статї д. Ганкевича, яка по при мою особу доторкає ся також справи, – нїчим не ріжнили ся від виступів брукових ґазет, а навіть були такі „забавні" випадки, що одну таку лайку-побрехеньку взяла „Воля", ч. з 1 лютого 1904 р., з „Reformator-a", а сей опісля повторив її ще раз, покликаючи ся на „Волю", або „Głos Robotniczy" при кінцї 1905 р. передрукував тайне справозданє поліції про анархістів у Галичинї, на що звернув менї увагу один проїзжий російський соціяліст-революціонер, обурюючи ся, як можна друкувати такі річи без належної критики, — забув, видно, в хвилї чесної щирости, що соціяльно-демократичні коментарії про анархістів ви-

[1]) Protokoll über die Verhandlungen des Gesamtparteitages der sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Oesterreich, abgehalten zu Wien von 9. bis 13. November 1903. Wien 1903. Стор. 29.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

держують сьміло конкуренцію з поліційними), займають ся мною, перекручуючи мої погляди, а найчастійше лаючи мене по вуличному і навіть видумуючи ріжні несотворені річи з мого приватного житя. Але на сей раз, коли я почав дискусію з приводу статї д. Ганкевича, мушу зайняти ся й особистими нападами його й його однодумців на мене, бо инакше наразив би ся на закид, що не порушив сеї справи зі страху.

Всяку нову ідею старають ся противники її вбити в першій стадії її розвитку промовчуванем її змісту і лайкою на тих, що її пропаґують. Того довело ся зазнати й менї і ще кільком товаришам, коли ми, почавши від 1903 р., зачали в відчитах, дискусіях і спеціяльно я по можности в пресї знайомити галицьку публїку з анархізмом. Першими противниками, на яких наткнули ся ми, були соціяльні демократи, які вже перед тим працювали в тих робітницьких та студентських товариствах, в яких відбували ся наші відчити та дискусії. І зараз від першого разу наші опоненти махнули рукою на теоретичний бік анархізму, а виступили против нас з цїлим звісним арсеналом міжнародньої соціяльної демократії (анархісти: затуманені голови, розбивачі солїдарности робітницької кляси, помічники реакції, прості злочинцї, шпіони, аґенти-провокатори і т. д.), додаючи до нього спеціяльну зброю власного винаходу, головно мій шовінїзм і моє співробітництво в „Monitor-і“, „Дїлї“ та иньших „українських націоналїстичних ґазетах“. Очевидно, де було треба, там „відповідно до місця й обставин“ виходив я також клерикалом, я, чи не одинокий безконфесійний між галицькими Українцями (учасники одної дискусії в тов. „Wspólna Nauka“ в початках 1904 р. пригадують собі той закид у виступі д. Вітика), — або ще чимось, чого було треба, аби показати публицї, які то „індівідуа“ пропаґують анархізм.

Шовінїзм... З якою відразою відносять ся до сеї „ідеї“ та її провідників у соціялїстичних і загалом поступових кругах!... А безкритична і віруюча юрба не любить провірювати тез, поставлених її любимцями-володарями, тільки підхапує їх і несе далї голосним відгуком. А ті, що мають власть над юрбою і любов її, не хотять позбути ся тих цїнних моральних скарбів і боронять своєї позиції за всяку цїну, боронять по прінціпу: ц і л ь у с ь в я ч у є с п о с о б и, тим більше, що та цїль не лише вдержанє свого авторітету, але також добро юрби, до якої вони ведуть її непомильними шляхами... І по що говорити юрбі нове слово: а н а р х і с т, — вона-ж

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

готова жадати виясненя його, виясненє готово зродити сумніви і т. д., — коли є старе слово: шовініст, слово добре зрозуміле для неї?! Тим більше, коли той анархіст належить до одної з найбільше поневолених націй і виходячи з основного прінціпу анархізму: що кожда свобідно зложена ґрупа людий, отже й ґрупа, яку лучить почутє національної спільности, т. з. нарід, повинна мати повне право устроїти ся по своїй волї, — виступає против шовінїзму пануючих націй, відкриваючи його навіть під маскою „пролєтарської солїдарности", де він доси сидів так безпечно... І залунало скрізь, де того треба було: Він не анархіст, тільки шовініст, — „вульґарний шовініст український"; він тільки „деколи зве себе з фанфаронадою „анархістом", хоч у нього з поза шовінїзму не видно зовсїм анархізму", — як пише в своїй статї д. Ганкевич, хоч чоловік, що як се показало ся свого часу в згаданих дискусіях, у студіованю анархізму не вийшов поза Штірнера, міг би менше авторітетно орікати, чи в кого видний анархізм чи нї. А що польські круги, не виключаючи поступових і соціялїстичних, дошукують ся шовінїзму навіть у найбільше оправданім українськім національнім домаганю, а ті-ж українські круги заховують ся „низше води й тихше трави", аби лише не стягнути на себе закиду шовінїзму з боку польських товаришів, то леґенда знайшла богато віруючих і богато таких, що хоч не вірять, то боять ся голосно висловлювати свої сумнїви.

Очевидно знайшли ся також „докази": вони-ж, автори і пропаґатори леґенди, не даром визнавцї „наукового соціялїзму". Він, як „кождий ворог соціялїзму", каже, що українські соціялїсти „зраджують свій нарід"; він, „як кождий вульґарний шовініст український, слїдить пильно за кождим і найдрібнїйшим проявом шовінїзму польського", коли соціялїст повинен се лишити польським соціялїстам; він „не думає виступати против обскурантизму й шовінїзму серед української суспільности", — що є в першій лїнії обовязком українського соціялїста, — „тільки волить разом зі своїми шовінїстами нападати на чужу націю"; він пише в націоналїстичній „Ruthenische Revue", що польська соціяльно-демократична партія — самі шовінїсти, а доказ на се — статя Др. Дашинської про страйк в 1902 р., отже статя авторки, яка не належить до партії [1]); він (цитую зі статї д. Ганкевича:) „має „сумну від-

[1]) Ся справа вже не нинїшня й вимагає поясненя. В 5 кн. берлїнських „Socialistische Monatshefte" з мая 1903 помістила Др. Софія Дашинська-Ґолїн-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вагу“ в українських націоналїстичних ґазетах нападати на українських соціялїстів за те, що вони, мовляв, вислугують ся Польщі; він має „сумну відвагу“ в ґазеті найогиднїйшого демаґоґа парляментаризму à la Брайтер (він — антіпарляментарний революціонер), в ґазеті найогиднїйшої демаґоґії політичної, в ґазеті завзятого ворога соціялїзму помагати нищити соціялїстів“; він, політичний співробітник „Monitor-a“, „Дїла“, „Лїт.-Наук. Вістника“ й иньших антісоціялїстичних і націоналїстичних ґазет...

Чи треба ще більше, ще иньших „доказів“? Чи хтось стане провірювати їх, відгрібаючи з пороху річники ґазет і журналів з його статями, стараючи ся дискутувати з ним особисто? Адже слова учителїв, провідників, товаришів і так заслугують на віру, а при тім адже він не наш, а наш ворог і ворог нашої ідеї, отже добре, що все, що найчорнїйше, можна звалити на його голову...

Тепер поясню своє співробітництво в ріжних ґазетах. Обговорюючи ухвалу дрезденського конґресу (1903 р.) нїмецької соціяльної демократії в сїй справі, — ухвалу, по якій не можна уважати за згідне з інтересами партії, аби член партії працював як редактор і співробітник у буржуазійних прасових підприємствах, де супротив партії ведеть ся ненависна або злобна критика, а що до буржуазійних видань, які не підходять під повисшу характеристику, то в них член партії може вправдї працювати, на скільки не змушений писати против партії або мовчати на напади, звернені против неї, одначе як в інтересї партії так і таких членів лежить, аби їм не давати в партії нїяких довірених позицій, бо ті швидше чи пізнїйще мусять їх довести до конфлїкту з собою і з партією, — писав я:

„Зі зростом лїтературної продукції, зі зростом верстви образованих, які не можуть і не хотять замикати ся в бюрах держав-

---

ська статю „Zur Soziologie der Arbeitseinstellungen. Ein Blatt aus der neuesten Geschichte Galiziens“, присьвячену страйкови з 1902 р. і, на скільки ходило о польсько-українські відносини, держану, поминувши іґноранцію авторки, в польськім шовінїстичнім тонї. Отсю статю я обговорив у 9 зошитї „Ruthenische Revue“ з вересня 1903 р. в статї „Chauvinismus unter sozialistischem Deckmantel“, де виступив против шовінїзму авторки, яка вважаєть ся соціялїсткою і під соціялїстичною маскою робить рекляму польському шовінїзмови, одначе не виступив анї словом против польської соціяльно-демократичної партії, до якої авторка офіціяльно не належить. На се відповіла »Воля« (ч. 19 з жовтня 1903 р.) — була се перша бомба против мене — переданою висше полемікою.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ної машини, література стала для многих і многих жерелом зарібку, фахом, який дає хліб їм і їх родині. Інакше й не може бути. Літературна праця вимагає в наших часах стільки студій, знаня і часу, що годі віддавати ся їй з успіхом, заробляючи рівночасно на житє иньшими способами; таких письменників, що мають власний маєток і можуть віддавати ся літературі без огляду на заробок, не богато; давні меценати перевели ся, а зрештою всякий письменник волить заробляти своєю працею на хліб, як висіти на ласці якогось там мецената. А тимчасом житє йде своєю дорогою і не все можна писати те, що хочеть ся, і там, де хочеть ся. І тому годі приказати письменникови: пише се, а не пиши того; друкуй тут, а не друкуй там; годі навіть тоді, коли-б йому запевнювано заробок у дозволеній пресі, а тим більше тоді, коли того зарібку не запевнюєть ся. Чим-же письменник — пр. соціяльний демократ, що заробляє працею хоч би в ворожій для партії ґазеті (що впрочім майже не трапляєть ся, бо така ґазета його не заанґажує, а він знов місця в ній не прийме!), ріжнить ся від робітника, що працює в неменше ворожого для партії фабриканта? Прінціпіяльно нічим. І коли можна тут поставити яку директиву, то хиба ту, аби письменник не писав нічого против своїх переконань і не приймав редакційної відповідальности за статі, що противлять ся його переконаням. Вибір ґазети вже треба лишити самому авторови, його особистій прінціпіяльній чуткости і тим обставинам, серед яких йому приходить ся працювати. Певна річ, що тут уже отвираєть ся дискусія: що один уважати-ме оправданим, те другий може осудити; може доходити й до конфліктів, як сього чи того зроблять в даній партії неможливим, — homo sum... Але се ще не причина до таких ухвал, яку приняв з'їзд німецької соціяльної демократії. Подібні справи можна розсудити кожду в спеціяльнім випадку, а кожда загальна норма не тільки не усуне лиха, але скривдить неодного невинно".[1])

Такий мій погляд, і позволить д. Ганкевич, що я в своїх літературних заробітках буду придержувати ся, як і доси, його, а не ухвали німецької соціяльної демократії, яка зрештою не обовязує иньших соціяльно-демократичних партій і не зберігаєть ся навіть самими соціяльними демократами (пр. один з визначних чле-

[1]) »Три з'їзди«, ЛНВ, 1904, кн. V, стор. 85—86 (науковий відділ).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-09 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нів української соціяльно-демократичної робітницької партії в Росії, що приняла дрезденську ухвалу за свою, д. В. Деде, працює в тих самих „націоналїстичних“ виданях: у „Громадській Думці“, „Новій Громаді“, „ЛНВістнику“, що й я), і яка тим більше не обовязує мене, не соціяльного демократа. А що соціяльні демократи мають свої мандатові рахунки з д. Брайтером, видавцем „Monitor-а“, де я працював від серпня 1903 до кінця цьвітня 1905 р., що їм не подобають ся й иньші виданя, в яких я працюю, — не подобають ся вже хоч би задля моїх статей, — то через те я, не маючи анї своєї анархістичної преси, анї иньшого способу зарібку крім лїтератури, для їх гарних очий анї не перестану ширити своїх поглядів, анї не стану позбавляти себе зарібку й не заморю себе й сїмю голодом.

Мушу далї пояснити леґенду, буцїм то я „маю „сумну відвагу“ в українських „націоналїстичних ґазетах нападати на українських соціялїстів“ і в „Monitor-і“ „помагати нищити соціялїзм“. Отже поминувши питанє, чи навіть ті партійні ґазети, в яких я працював або працюю: американська „Свобода“, „Громадська Думка“, „Дїло“, підходять під характеристику націоналїстичних, констатую, що всї мої статї чи про західно-европейський робітницький рух (там д. Ганкевич міг би дошукати ся й анархізму!), чи про національні питаня в східно-европейськім робітницькім руху містив я доси тільки в „ЛНВістнику“. Загалом я в нїякім виданю анї не робив, анї — сподїваю ся — не робити-му роботи, яка противили ся б моїм (уважайте, д. Ганкевич, моїм, а не Вашим!) переконаням, а спеціяльно в ріжних партійних виданях порушую справи з теорії і практики соціялїстичного руху тільки тодї, коли маю повну свободу слова і можу під статею підписати ся. Так виглядає по правдї леґенда про мої „напади на соціялїзм в націоналїстичній пресї“.

Так само минаєть ся д. Ганкевич з правдою, закидуючи менї, що я „не думаю виступати против обскурантизму й шовінїзму серед української суспільности“, бо стоїть хочби переглянути мої сьогорічні огляди „З австрійської України“ (з давнїйших річий пригадаю статю „Українська Народня Партія“ в V кн. ЛНВ. з 1905 р., з іще давнїйших — статї в „Громадськім Голосї“, брошуру про Шевченка), аби переконати ся, що д. Ганкевич ширить — леґенду. Скажу більше: адже вся моя полєміка з Вами, д. Ганкевич, і з Вашими однодумцями, се-ж також нїщо иньше, тільки боротьба

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

против одної з прояв обскурантизму серед української суспільности, бо-ж інтернаціональне братерство, про яке Ви так кричите, опираєть ся на прінціпі рівности і свободи для всїх національних ґруп, а та вірнопідданчість, та безкритичність і той рабський подив (д. Ганкевич не згадає про Польщу, аби зараз не додати: „та геройська країна“ або щось у тім роді), які Ви проявляєте супротив Ваших польських товаришів навіть тоді, коли вони заслугують на як найострійшу критику, се-ж той самий обскурантизм, скажу по галицьки: те саме „рутенське льокайство“, на яке Ви кидаєте громи.

Понятя д. Ганкевича про шовінїзм серед української суспільности, на націоналїзм української преси також не відповідають дійсности. Не входячи на сїм місцї в теоретичні дискусії, завважу лише ось що: шовінїзм серед української суспільности родить ся безперечно під натиском шовінїзму польського й великоруського, як реакція против національного гнету. При тім шовінїзмом може він бути тільки в теорії, бо в практицї, поминувши тон части преси і деякі дрібні факти, вся боротьба українського народу против національного гнету являєть ся боротьбою за справедливі національні домаганя, потрібні кождій нації для її розвитку. Шовінїзм на практицї можливий серед української суспільности покищо тільки супротив своїх, пр. супротив українських соціялїстів, але й тут шовінїзм суспільности, позбавленої полїтичних впливів та економічної сили, не може бути такий шкідливий, як шовінїзм пануючої нації. Те саме треба сказати і про націоналїзм української преси. Ту слабу й непевну струйку теоретичного націоналїзму, яка проявляєть ся в части преси, годї класти на одну дошку пр. з націоналїзмом „Slowa polskiego“, а тим більше з націоналїзмом західно-европейським. А при тім соціяльно-демократичні публїцисти з „Волї“ хрестять шовінїзмом та націоналїзмом усе, що не підходить під їх соціяльно-демократичну міру: виходить, що „Лїтературно-Науковий Вістник“ для них також націоналїстична ґазета. От що значить мати добру й певну міру оперту на... „ґранїтовій скелї наукового соціялїзму“!...

Кінчить д. Ганкевич свою статю такою характеристикою моєї лїтературної дїяльности: „Очевидно, що се дуже вигідно і розумно і практично. З одного боку виходить ся непереєднаним революціонером, що радикально „критикує“ і нївечить „філїстерську“ соціяльну демократію; з другого боку робить ся втїху і прислугу

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

всіляким шовіністам та авантурникам, — і заробляєть ся при тім не зле, і від стрічки і на гурт".

Сей конець, се корона полемічних способів д. Ганкевича. Він ані не анархіст, ані навіть не шовініст, тільки безідейне індівідуум, що пише так і так, бо робить на тім не злі інтереси... Відмовити противникови ідейности і представити його продажним літератом (поминаю саме питанє тих „незлих зарібків", про які перший раз довідую ся від д. Ганкевича), — чи се не гармонійне закінченє тої соціяльно-демократичної леґенди, яку я схарактеризував висше?! Сим закінченєм дав д. Ганкевич доказ, що в поборюваню противника він мимо свого „ортодоксійного марксізму" близька рідня редактору „Руского Селянина", д. В. Демянчукови, який також оголосив у своїй ґазеті (ч. 22 з 1 серпня 1906), що мене „народовці купили до „Діла" за сотку". Ріжниця між ними лише в тім, що д. Демянчук каже, що я продав себе за надто дешево, а д. Ганкевич, що „не зле"...

P. S. Повисші уваги в відповідь д. Ганкевичеви й тов. були вже написані (вони були приготовані ще до IX кн. ЛНВ), коли в 19 ч. „Волї" з 1 жовтня с. р. д. В. Левинський в статї п. н „Проблєм соціяліста" виступив против мене з новим закидом. Полемізуючи зі статею д. В. Панейка в IX кн. ЛНВ. п. н. „Із проблємів соціяліста" й закидаючи йому фальшованє цитат, шан. автор робить під текстом на мою адресу таку увагу:

„Перекручуванє й фалшованє цитатів на сторінках ЛНВ. не новина. Вистарчить переглянути цитати д. М. Лозинського, щоби про се переконати ся".

Так каже д. Левинський, але тільки голословно каже. І тому найліпшою відповідю на сю нову соціяльно-демократичну „леґенду" буде зазив, аби д. Левинський підпер свій голословний закид доказами, подаючи, в яких статях і які цитати я поперекручував та пофальшував. А тоді вже вияснить ся, чи я перекручую й фальшую цитати, чи може д. Левинський, стараючи ся в своїм публїцистичнім дебютї попадати в слїди „майстрів соціяльно-демократичної полемічної штуки", дд. Вітика, Ганкевича і тов., воює неправдою.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

З БІЖУЧОЇ ХВИЛЇ.

ПЕРША РІЧНИЦЯ РОСИЙСЬКОЇ КОНСТИТУЦІЇ.

Росія опровадила першу річницю своєї конституції — маніфеста з 17 (30) жовтня. В незмірно сумнім настрою пройшла вона. Зловіщі тіни від чорного терора, для якого проголошеннє конституційного маніфеста послужило гаслом, потягнули ся через цілий рік й оповили сю першу річницю „конституційного житя". Ті торічні жовтневі оргії, відкривши реакційним елементам ахілеву пяту поступового руху — безоружність супроти розбещеного й самими аґентами поліції орґанізованого й роз'юдженого хуліґанства, послужили початком чорносотенного терору, який не перестав до нині, і з гірким задоволеннєм мусіла стрінути суспільність заяву правительства, що воно не позволить в річницю маніфеста ніяких демонстрацій. Апатія й реакція огортають видимо все ширші круги. Рух в ліво, розвиваючи ся неустанно від перших повівів славетної „весни" (осінь 1905), дійшов своїх крайніх границь під кінець думської сесії, коли навіть речники „строгої законности", ка-дети, супроти безоглядного упору правительства не витримали й дали пірвати себе революційній течії, візвавши людність, в своїй виборгській відозві, до пасивного опору властям. Та думські посли, самі не здобувши ся на якийсь опір, на якусь різкійшу маніфестацію супроти замаху правительства, даремно надіяли ся, що зробить се суспільність. Суспільність пішла слідами послів, прийнявши розвязаннє думи вправді з жалем, зо страхом, але не здобувши ся на ніяку різкійшу опозицію. В тім виявила ся кардинальна хиба російського визвільного руху — його теоретичність і слабка динамічна енерґія. Сей новий симптом їх осьмілив правительство, яке від проєктів ліберального курсу перейшло до вітвертої реакції. Депутатському з'їзду ка-детів прийшло ся — одним вітверто, другим мовчки признати ся, що її апельованнє до суспільности в Виборґу було тактичною помилкою, яка не знайшла відгомону у суспільности й тільки відкрила слабосильність самих ка-детів. А безсторонньому глядачеви приходить ся з жалем сконстатувати симптоми реакції серед самої суспільности.

Не дивувати ся сьому. Суспільність втомлена горячковими

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

поривами останніх двох літ, нервовими висиленнями, зрадливими надіями. Вона пастрашена нечуваною анархією останніх часів, повним розстроєм державного ладу, упадком економічного житя, браком спокою, порядку. Страшним симптомом мусів її здати ся факт, що за революційний терор почав чіпляти ся звичайний бандитизм, не лишаючи ніякої безпечности для житя пересічного горожанина, а підшиваючи ся нераз так зручно під революційні акти, що часом затираєть ся зовсім границя між актами ідейними і звичайним розбоєм. І реакційні течії підносять голову.

Розумієть ся, їх тріумф не може бути трівким. Правительство, яке не мало стільки розваги, щоб піти середньою дорогою, уловлюючи симптоми зневіри в крайні гасла реформи, — не потрапить і далї опанувати ситуації; се зовсім певно. Росія стоїть перед ділємою: або йти шляхом анархії й розкладу, або по антракті утоми й апатії з новою енерґією взяти ся до обновлення державного й суспільного ладу. Стільки є ще житєвих сил в тій суспільности, що її енерґія відродить ся. В самих правительственних кругах мусять нарости елєменти розважнійші, яким обридне житє з дня на день, серед анархії й безвиглядности. Але вповні можливо, що до того часу ще лежить немалий шмат сірого, безладного веґетовання, марних поривів і безплодних надій, сумного смерку — у всім, в політичнім, суспільнім, культурнім житю Росії.

До сих гірких рефлєксій з загального положення лучать ся не меньше гірки гадки з відносин спеціально українських. Наші остереження, наші побоювання, висловлювані нераз протягом отсього визвільного руху, справдили ся, на жаль, вповні: російська Україна не оцінила всеї ваги пережитого моменту й не використала його.

Не маючи претенсії, аби наші читачі твердо памятали писане мною перед півроком, я позволю собі навести уривок з моєї статї в мартівській книжці ЛНВістника:

„Треба памятати, що не тільки культурна робота в теперішнім часї має „велику політичну вагу“, але ще й більшу політичну та всяку иньшу вагу має і матиме її брак. Заборона українського слова кождої хвилї готова упасти — і в якім тодї сьвітлї покаже себе наша Україна? Доси все складано на заборони: мовляв, мали б Українцї й те й се, коли б не забороняли і наукових видань, і популярної літератури, й ідейної белєтристики, і перекладів, і видань для дїтей, і підручників шкільних і всякої всячини. Але як

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

заборона упаде й не буде виходити анї наукових видань, анї серіозної белетристики, анї путящої лїтератури для народа, анї книжок для науки в тих українських школах, яких українська суспільність тепер добиваєть ся? Неупереджені люди готові тепер вірити, що Українців в їх змаганнях до своєї національної культурної роботи здержують лише перешкоди зі сторони російського правительства, що зняти ті перешкоди — й зараз бухне робота тих критих національних сил, широко розвинеть ся українська культура. А як в дійсности не бухне, а почне тлїти й шипіти, як мокре горить? Як українська суспільність далї буде мандрувати пробитими й протоптаними по правительственним російським указкам шляхами, буде далї плекати „не токмо за страхъ, но и за совѣсть“ російську культуру, а на „українську ниву“ будуть падати лише відпадки та недоїдки: замісь солїдної роботи, яка-б відповідала сучасним культурним вимогам, будуть на нїй пописувати ся самими лише ріжними „пробами пера от гусиного крила“, ріжною мізерією, робленою в тім переконанню, що для Українців і то буде добре, — що тодї?

„Прикро й подумати, бо було б се страшним моральним ударом, який би міг незмірно скомпромітувати українство і в очах чужих, і в очах інертної більшости самих своїх, здіскредитувати всї домагання й жадання, які ставили ся Українцями чи то в сфері культурній, чи то в питаннях полїтичних, та привалити тяжким каменем, тяжшим може від теперішнїх репресій, українське питаннє!“

Отже правительственні заборони українського слова в Росії слїдом упали, його піддано більше меньше однаковому режіму з всяким иньшим друкованим словом, — але українство не вибухло ясним огнем, а тлїє й блимає далї слабенькими огниками.

Обставини попереднього житя були того рода, що не могли придбати українству анї визначних культурних засобів, анї технїки суспільної чи культурної роботи. Елементарна розвага отже наказувала сконцентрувати, зорґанїзувати й пляново роздїлити принаймнї ті суспільно-полїтичні й культурні сили, якими українство розпоряджало в данім моментї, аби в хвилї, коли спадуть зверхнї перешкоди, українство могло виступити в очах чужих і своїх як певна полїтична й культурна стихія, з певними, хоч би й невеликими засобами й силами в ріжних сферах, з певними поступовими традиціями (яких українству таки й не бракує), як сила, яка вміє шану-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вати своє й себе й заслугує поважання від иньших, як нація, що в найгірших обставинах все уміла чути себе, бодай в певних своїх репрезентантах, культурною нацією. В дійсности пішло як раз противно. Українці зістали ся при давнім гуртківстві, розбиті на атоми і не числячи ся з вагою моменту, повели атомістичну роботу. Не казати вже, що лївійші, особливо соціял-демократичні та соціял-революційні течії по ставили свою партийність вище від спільних національних інтересів, відхрещуючи ся від усякої спільности з буржуазійними кругами, дарма, що власними силами не могли вибороти признання для своїх національних постулятів навіть у своїх російських сопартийників, а своїм абсентеїзмом ослаблювали національні постуляти, ставлені українськими поступовими ґрупами иньшої партийної марки. Що казати про них, коли й серед людей, які в проґрамі сходили ся навіть вповні, або дуже близько, зазначило ся теж гуртківство, подиктоване ріжними мотивами льокальної або особистої натури, бажаннями бути першим на хуторі, ніж другим в Римі, стихійним анархізмом словянської вдачі. Кождий гурток поставив собі спеціальні задачі, нераз рівнобіжні з роботою иньшого, й вів, скільки сил і здібностей ставало, не дбаючи про координацію, про загальний плян і загальні суспільні потреби, або й виразно вирікаючи ся всякої спільности, всякої звязи з иньшими, старанно замовчуючи або нехтуючи, дискредитуючи все, що не можна було зачислити до заслуг свого гуртка, беручи собі девізою: Україна се ми, тільки ми, від нас зачинаєть ся правдиве українство, а все що діяло ся або діеть ся по за нами, не варте доброго слова.

Результат можна було предвидіти, і він тепер дає себе чути на кождім кроці: се брак поважання до українства, як політичної, чи суспільної, чи культурної сили, зі сторони чужої суспільности, і брак усякої атракційної сили супроти національно-індіферентних елементів, котрих мало притягнути до себе українство з хвилею, коли вітворять ся йому уста. Поки істнували заборони, все звалювано на них, і можна було звалювати; тепер прийшло ся показати себе з позитивного боку, а коли замісь того показала ся лише звичайна ростіч і гуртківство, то сторонні елементи в тім почали бачити докази внутрішньої нестійности, безвиглядности українства, як ідеї, як суспільного і політичного чинника, і нині українство, треба признати, гірше стоїть морально, ніж стояло за часів найгірших заборон.

Гірко се сказати, особливо коли і в галицькій Україні пере-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

живаємо хвилї гіркого упокорення, сьвідомости безсилля й дезорґанїзації. Але конвенціональні комплїменти служать звичайним удїлом похоронних панеґіриків. Ми ж уважаємо українство занадто живим і здатним до житя, а сконстатованнєм його прикрого стану хотїли б викресати тільки житєві сили, житєву, конструкційну енерґію в нашій суспільности.

„Схаменїть ся, будьте люде!“

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Записки Наукового Товариства імени Шевченка, наукова часопись, присьвячена передовсїм українській історії, фільольоґії й етноґрафії, виходить у Львові що два місяцї під редакцією Михайла Грушевського. Рік XV, 1906. Кн. V. Т. LXXIII. Зміст: 1) Зміст LXXIII тому. Ст. 3–4 (по українськи й по нїмецьки). — 2) Др. Іван Франко, До історії українського вертепа. Історично-лїтературні студії й матеріяли. VI—X (кінець). Ст. 5–64. — Висловивши в однім із попередніх роздїлів сеї інтересної розвідки нову думку про незалежність українського вертепа від польських „шопок“, автор переводить дальше детальну аналїзу й порівнання українських і польських вертепних текстів, які виказують дуже мало спільного. В сїм томі „Записок“ подано дальше кілька нових таких текстів (2 з бібліотеки „Нар. Дому“ у Львові — зі XVII ст., 1 з борщівського повіту, 2 з дрогобицького, 1 з Камінки Струмилової, 1 з околиць Львова й 1 з костромської ґуб. у Росії). — 3) Філярет Колесса, Ритміка українських народних пісень. IV. (Кінець буде). Ст. 65—118. — Розібравши в III роздїлї своєї розвідки т. зв. музикально-синтактичну стопу переходить автор тепер до огляду пісенних форм української народної поезії. — 4) Михайло Зубрицький, Велика родина в Мшанци старосамбірського пов. Ст. 119–124. — Автор подає свої помічення й перекази в справі пережитків великої, чи т. зв. широкої родини між Бойками, зібрані в селї Мшанцї старосамбірського повіту в Галичинї. — 5) Іван Кревецький, До орґанїзовання національних ґвардій в р. 1848: Польська нелеґальна ґвардія в Станїславові. Ст. 125–142. — На підставі записок станїславівського окружного комісаря Остермана автор подає історію польської нелеґальної ґвардії в Станїславові в Галичинї, що з'орґанїзувала ся в 1848 р. й була незабаром потім насильно розвязана ґуберніяльним комісарем ґр. Туном. Нелеґальність її була в тім, що її з'орґанїзовано скорше, чим прийшов до Галичини патент, який апробував нову інституцію. — 6) Іван Крипякевич, Автобіоґрафія холмського сьвященника з першої половини

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

XIX віка. Ст. 143—157. — Подана автобіоґрафія Миколи Лаврисевича, пароха Згоран (володимирський повіт у Холмщині), інтересна споминами зі шкіл, які автор відбував дома, в Холмі й Вильні, а також деякими побутовими епізодами. — 7) Miscellanea-ст. 158—165: а) З облоги Белза в 1352 р. (звістка з сучасної грамоти короля Людовика угорського) подав Мих. Грушевський; б) Польська „Реєнція" в Станїславові, под. Б. Заклинський; в) До ґенези творчости М. Шашкевича, под. І. Созанський. — 8) Наукова хроніка: Огляд часописей за 1905 р.: Часописи українсько руські, огляд І. Джиджори й І. Кревецького. Ст. 166—186. — Подано річне справоздане з наукових статий усїх галицько-українських періодичних видань (Лїт.-Наук. Вістника, Артистичного Вістника, Дїла, Руслана, Буковини, Учителя, Проміня, Економіста, Ниви й Католицького Всходу). — 9) Бібліоґрафія (рецензії й справоздання) ст. 187—238, — де подано рецензії й справоздання з 26 російських, німецьких, українських, польських і лужицько-сербських праць з історії, історії лїтератури, фільольоґії й етноґрафії. *Кр.*

Іван Франко. Маніпулянтка й иньші оповідання. (Лїтературно-Наукова Бібліотека. С. І. Ч. 108). Львів, 1906. Накладом укр.-руської Видавничої Спілки. З друкарнї Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 194, 8⁰. Ціна 2 К. Зміст і 1) Маніпулянтка. 2) Лесишина челядь. 3) Між добрими людьми. 4) Чи вдуріла? З поданих у сїй збірцї річий перші три — новелї, остання — драматична сцена. З огляду на теми, то про сю збірку, як взагалї про белетристичні твори сього автора можна сказати одно: alte Geschichten, die ewig bleiben neu, без огляду на се, коли вони були написані. Перед нами виступає цїлий ряд типів людий, котрі попавши між колеса суспільної машини, усїми силами борють ся за своє істноване, та рідко коли вдаєть ся їм вийти з між тих колїс непотороченими. Почтова маніпулянтка Целя, силою житєвих обставин змушена замолоду йти самостійно, як для неї мало протертою дорогою, замісь дізнати опіки і помочи від окруженя натикаєть ся на цїлий ряд колод, киданих їй під ноги ріжними ловцями легкої добичі, такими напр. панами Темнїцькими, своїми найблизшими опікунами. Наслїдком може більше щасливого припадку, як чужої помочі удаєть ся їй на разї по крайній мірі уйти загибелї, що одначе не удало ся її товаришцї по службі Ользї Невірській. Кажемо на разї, бо остаточно, щож зробить ся з тої тепер живої прегарної людини? Чи не стане вона колись таким сухим, скрипучим колїсцем суспільної машини, як отте „бюрове сумлїнє" — друга товаришка Целї — панї Грозицька? Тай кілько їх таких! Всї вони, отсї Ромки („Між добрими людьми") і Камілї („Чи вдуріла?") з нїмим докором на житє, що їх зломило, пересувають ся перед нами, мов у калейдоскопі, у отсїй збірцї оповідань. Не знаю, як для кого, а для мене найкраще з тої збірки оповіданнє „Лесишина челядь". Оповіданнє, яких не богато знайдеть ся не тільки в нашій, а і в чужих

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

літературах. Автор дає вам тут, або радше вас переносить на село і змальовує з житя того села тільки один день — не більше. Але за те ви маєте тут усе: репрезентантів ріжних катеґорій віку і положення; від заможної ґаздині до жебручого діда, від старої воркітливої Лесихи до малого приголомшеного лихом пастуха Галая. А над усім тим панує горячий день жнив, коли житє природи і людий здаєть ся бє найживійшим і найінтензивнійшим темпом, коли пасма проміння сонця зливають ся в якусь дивну гармонію з хряскотом підтинаного серпом жита, з цьвірканєм полевих сверщків, перериваним від часу до часу безладним вигойкуванєм бідного пастушка Галая... Картина, яку читаючи можна відчути, але ніколи описати. Живучість та актуальність тем, роскіш красок, які ніколи не блїднуть, задержуючи завсїди сьвіжий кольорит образів — ось що можна сказати про найновійшу збірку оповідань Івана Франка. *І. Д.*

Іван Кревецький. Аґрарні страйки і бойкоти у східній Галичині в 1848—49 рр. (Відбитка фейлєтону „Діла“.) Накладом Редакції „Діла“. Львів 1906. Ст. 23, 16⁰.

Як сказано в заголовку, згадана праця д. Кревецького була друкована свого часу в фейлєтонах „Діла“ (ч. 135—7 за 1906), а опісля вийшла із значними доповненями та перерібками осібною книжкою. Розвідка написана на основі богатого матеріялу, визначаєть ся в представленю обговорюваних подій незвичайною пластикою, питомою й иньшим писанням сього автора присьвяченим досї мало знаним у нашій літературі часам 1848—49 рр. Праця відповідно до щасливо придуманого її укладу поділена на отсї розділи: 1. Причини й терен страйків. 2. Аґрарні рухи в 1848—9 рр. Краєвий та центральний уряд. Компромітація намісника ґр. Аґенора Ґолуховского. 3. Аґрарні рухи в 1848—49 рр. й тодїшня руська інтеліґенція. Не будемо тут вдавати ся в детальне обговорюванє книжки анї переповідати її змісту. Зазначимо тільки, що тут на скілько позволяв зібраний автором матеріял, автор представив перебіг страйків в 1848—49 рр. збиваючи хибний погляд, який досї панував, мов би то страйки у нас почали ся що йно 1896—7 рр. — тимчасом коли вони були тут вже при першій фізичній можливости до сього, т. є зараз по знесенню панщини. Се очевидно тому, що страйки в Галичині (особливо східній) були і є конечним випливом тутешнїх соціяльно-економічних відносин, а не чимось штучно викликаним. Так само зазначено тут становище головних по селянах чинників сеї справи: уряду та руської інтеліґенції.

Одним словом, книжка дає дуже важний причинок до історії національно-суспільних відносин руської части Галичини в XIX, для того радимо кождому її прочитати. *І. Д.*

І. Звіт дирекциї ц. к. ґімназиї Франц-Йосифа І. в Тернополи за рік шкільний 1905/6. Накладом фонду шкільного. Тернопіль, 1906. Ст. 58, 8⁰. — Зміст: І. Хроніка ц. к. ґімназиї Франц-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Йосифа I. від р. 1899—1905; II. Урядова часть — директора.

Історія з'орґанізовання української ґімназії в Тернополї, яка тільки в сім роцї дістала 8-му клясу, загально звісна. Повстала вона як рекомпензата для галицьких Українців за 10-мілїоновий краєвий кредит, ухвалений в 1898 р. шляхецько-польським соймом на викуп і реставрацію давного королївського замку в Кракові, т. зв. Вавелю в цїли дарування його австрійському цїсареви Франц-Йосифови I.

Яку долю переживала згадана ґімназія в перших вісьмох роках свойого існовання, про те говорить дещо її „Хронїка" за рр. 1899—1905, поміщена в першій половинї наведеного висше „Звіту" (справоздання) замісь, як звичайно буває, наукової розвідки. Багато дечого не зазначено в нїй зовсїм, та дещо подано таке, що виходить куріозом навіть в ославленій... Галичинї. Маємо на думцї клясичне поміщеннє тамошньої української ґімназії, яке стало вже чи не загальною у нас приповідкою. Та всї домагання бодай такого будинку, які мають австрійські казарми в Галичинї, лишали ся довгі часи без найменшого успіху, аж поки невинна шкільна молодїж не оплатила шлєндріяну верховодячих у державі кругів своїми жертвами. Та нехай говорить за себе офіціяльне справозданнє: „Поміщенє кляс рівнорядних, говорить ся на ст. 9 „Звіту", так руских як і польских, було дуже невигідне, як се виказує таблиця, взята з розвідки проф. реальної школи в Тернополи п. Броніслава Духовича, поміщеної в справозданю польскої ґімназиї за рік 1904. Дня 1. липня підчас перерви о годинї 10. два ученики IV кляси рускої ґімназиї, Іван Федун і Антін Гук, станули при мурі і тогдї з незвісної причини (?!) повалив ся на обох ґзимс і цегли (!!) і ранив їх обох тяжко (!!). По удїленю обом так духовної як лїкарскої помочи, відвезено обох до шпиталю (По довшім побутї в шпитали вийшли оба потерпівші вилїчені.). На телеґрафічне донесенє Дирекциї польскої ґімназиї о тім случаю до ц. к. Ради шкільної краєвої, припоручила ц. к. Рада шкільна краєва, щоби учеників кляс: I а, б, в, г, II а, б, в і III а, б, в, з польскої ґімназиї і учеників кляс а, б, в, з рускої ґімназиї звільнено від науки вже 2. липня." — Отже будинок (стара подомінїканська рудера), що валить ся вже сам собою, містить між своїми змуршавілими стїнами сотки людий, що прийшли шукати т. зв. „висшої культури"! І замісь сподїваної „висшої культури" дістали цеглою в голову!...

Другою аномалїєю сеї ґімназії є її спеціяльний добір учителїв. На 25 учительських сил є нї більше нї менше тільки *14* (!) заступників учителїв без нїякої кваліфікації (між тими 4 попи, не числячи вже всяких екс-теольоґів, екс-правників й ин.), 2 з кваліфікацією, 3 дійсні учителї й 6 професорів. Розумієть ся, в молодих людий, що тільки покінчили унїверситет, не може бути такого досьвіду й педаґоґічного вирозуміння, як у старших; до того некваліфікований заступник учителя, залежний тїлом і душею

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

від „доброго гумору“ найвисшої шкільної інституції в краю, „краєвої шкільної Ради“ та свойого директора, поступає звичайно так, аби, борони Боже, не стягнути на себе страшного закиду т. зв. браку „sprężystości i energii“. А ще у нас в українських ґімназіях! І тому не диво, що на 665 публичних учеників із згаданої ґімназії в 1905/6 р. *94* (в справозданню хибно 92) покидає її таки в протягу шкільного року, 76 дістає з кінцем року злу ноту на сьвідоцтві, а 52 поправку з одного предмету! Разом „не відповіло вимогам школи“ *222* публичних учеників (6 приватистів) або **33·38**%! Коли-ж приняти, що на 52 поправок перейде до висшої кляси повних $^2/_3$ т. є 35, то все стратило рік **187** публичних учеників (+ 4 прив.) або **28·1**%!!! Пригадаємо, що після офіціяльної статистики процент тих, що виступили в протягу шкільного року або дістали при кінці курсу злу ноту є: в ґімназіях західньої Галичини, де майже нема українського елементу, *19*%, в польських і німецьких ґімназіях східньої Галичини *22*%, а в українських ґімназіях аж *25*%! Та українська ґімназія в Тернополі пішла, як видко, ще дальше в своїй „ревности“! Наслідком такої „педаґоґії“ був сумний факт, що дня 14 липня с. р. два ученики з VI кл. тамошньої ґімназії, які мали те „щастє“ почути на своїй шкірі ту надмірну рутенську „ревність“, відібрали собі вистрілом з револьверів молоде житє. Дискусія, яка вивязала ся з тої нагоди в нашій щоденній пресі, завдала славетним тернопільським „педаґоґам“ публично болючого морального поличника. Та тільки чи відчують вони його? *Кр.*

Книжки надіслані до редакції.

Нова Громада. Ч. 8. Зміст: 1) А. Кримський, Бейрутські оповідання. II. Соломониця або Соломон у спідниці. 2) Б. Грінченко, Старі пісні, вірші. 3) П. Капельгородський, Сільський пролетаріят в Кубанщині. 4) Г. Григоренко, Чи по правді?, оповіданнє. 5) М. Старицький, Зо мли минулого, уривки спогадів. 6) С. Черкасенко, Ніч, вірші. 7) М. Чернявський, Хліб наш насущний, нарис. 8) Бондаренко, Велике повстання англійського народу. 9) В. Доманицький, Новознайдені поезії Т. Шевченка. 10) Г. Брандес, Анатоль Франс. 11) Б. Грінченко, Іванові Франкові. 12) Б. Ярошевський, За кордоном. 11) Бібліоґрафія.

Нова Громада. Ч. 9. Зміст: 1) А. Кримський, Сам своє щастя розбив, вірші. 2) Г. Брандес, Анатоль Франс (кінець). 3) М. Чернявський, а) Осліплення Париса; б) Устань і йди, оповіданя. 4) В. Доманицький, Володимир Антонович. 5) М. Кропивницький, За тридцять п'ять літ. 6) І. Бондаренко, Велике повстання англійського народу. 7) О. М. Весняної ночі, ескіз. 8) С. Панасенко, Народня школа і рідна мова на Вкраїні. 9) Лісак-Тамаренко, На страшний суд, опов. 10) Ф. Матушевський, З російського життя. 11) Б. Ярошевський, За кордоном. 12) Бібліоґрафія.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Chronik der ukrainischen Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg. Jhrgg. 1906. Heft I. N. 25. Bericht für das Jahr 1905. Львів, 1906. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 56, 8⁰. Ціна 1 кор.

Др. М. Л. Спадковий порядок і тестамент в Австриї. (Виданя „Рускої Бесіди" в Чернівцях. Ч. 186–187). Чернівці, 1906. З друкарні тов. „Рускої Ради". Ст. 80, 8⁰.

Про орґанізациї і держави. Написав др. М. Л. (Виданя „Рускої Бесіди" в Чернівцях. Ч. 189.) Чернівці, 1901. З друкарні тов. „Рускої Ради". Ст. 34, 8⁰.

Вертеп. Різдвяні сцени. Написав Василь Іскра. (Видане редакциї „Гайдамаків".) Львів, 1906. Друкарня Уділова. Ст. 16, 8⁰. Ціна 20 сот.

Віра Лебедова. Під нову зорю. Новорічний образок. (Видане редакциї „Гайдамаків".) Львів, 1906 Друкарня Уділова. Ст. 8, 8⁰. Ціна 10 сот.

Хмельниччина в Галичині і єї хиби. На підставі праці дра Ст. Томашівського: Народні рухи в Галицькій Руси 1648 р. (Передрук з „Гайдамаків".) Львів, 1906. Друкарня Уділова. Ст. 64, 16⁰. Ціна 30 сот.

Герої російської революциї. Характеристика революцийних діячів у Росії. (Передрук з „Гайдамаків".) У Львові, 1907. Друкарня Уділова. Ст. 64, 8⁰. Ціна 30 сот.

Польсько-руські відносини в Галичині і австрийське правительство. Слово до бесідника з польського кола, посла Старжинського, написав Мих. Петрицький. Переклав з німецького Іл. Сологуб. (Видане редакциї „Гайдамаків".) У Львові, 1907. Друкарня Уділова. Ст. 32, 8⁰. Ціна 20 сот.

Як жив український народ. Коротка історія України. (Видавництво „Вік". N. 56). У Київі, 1906. Коштом книгарні „Кіев. Старины". Друкарня Т-ва Гирич і К⁰. Ст. 48, мал. 8⁰. Ціна 3 коп.

Б. Грінченко. Соняшний промінь. Повість. Видання друге. У Київі, 1906. З друкарні Т-ва Гирич. Ст. 276, 8⁰. Ціна 70 коп.

Оповідання з української старовини. Написав Б. Грінченко. І. Київська держава і татарське лихоліття. У Київі, 1906. Друкарня Т-ва Н. А. Гирич. Ст. 96, мал. 8⁰. Ціна 10 коп.

РАДА

щоденна політична, економічна і літературна ґазета виходить у Київі від 15 ст. ст. вересня 1906 р. Ціна на рік 4 карб., на пів року 2 карб., на 3 місяці 1 карб., на 1 місяць 50 коп. з пересилкою. За кордон на 9 карб., на пів року 4 карб. 50 коп. РАДА виходить що дня, окрім понеділків та після сьвят. Адреса редакції РАДИ Київ, Велика Підвальна ул. ч. 6, біля Золотих воріт.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-07-08 19:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001330940
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google